De Rustende Jager

Udenhout – Biezenmortel

De families Klijn – de Bresser, Van de Wiel – Klijn en Pijnenburg – Klijn,
samen 100 jaar uitbaters van de uitspanning “De Rustende Jager”
nabij de Loonse- en Drunense duinen te Udenhout - Biezenmortel

ISBN/EAN 978-90-78933-35-9
Uitgever “De Rustende Jager”
Samenstelling “’t Schoor, heemcentrum voor Udenhout en Biezenmortel”
Drukkerij ELKA Tilburg
Datum 23 april 2020

© Alle rechten voorbehouden. De uitgever vindt het fijn als informatie uit deze publicatie wordt gebruikt, mits de uitgever vooraf wordt geïnformeerd.

Voorwoord

De familie Klijn is 100 jaar uitbater van de uitspanning De Rustende Jager, gelegen aan de rand van de Loonse- en Drunense duinen in Udenhout-Biezenmortel.

Honderd jaar geleden, op 23 april 1920, kochten opa en oma Kees Klijn en Marie de Bresser de uitspanning op een openbare veiling in café ’t Gommelen. Hun eigen huurhuis aan de Oude Bosschebaan 10 was enkele maanden ervoor afgebrand. Ze konden een lening sluiten bij de stiefvader van Kees, Martientje van der Loo op ’t Winkel. Honderd jaar is de geschiedenis van de familie Klijn al nauw verbonden met die van De Rustende Jager, als eigenaar of huurder. Eerst Kees en Marie Klijn – de Bresser, na de vroege dood van Kees Marie alleen, later Piet en Toos van de Wiel – Klijn en sinds 1972 de huidige eigenaars Jo en Nelly Pijnenburg – Klijn.
Jan Klijn, zoon van Kees en Marie, woonde naast De Rustende Jager en werd boswachter. Hij was voor velen in de omgeving het vaste aanspreekpunt als het ging om vergunningen voor het rapen van mastappels, het ophalen van een karretje zand of de aankoop van musterd.

De Rustende Jager is in de afgelopen dertig jaren een aantal keren verbouwd en uitgebouwd tot de riante, gastvrije en gemoedelijke zaak die het nu, anno 2020, is. Vele vaste gasten en vele toeristen, vele oud-militairen die ooit oefenden in de duinen, liefhebbers van de natuurgebieden de Loonse- en Drunense duinen en de naastgelegen den Brand, sporters, mountainbikers, ruiters en honden-uitlaters, allemaal weten ze de weg naar De Rustende Jager te vinden.

Nu we stilstaan bij het 100-jarig jubileum voelen wij ons echt trots en dankbaar. Trots op de mooie zaak en dankbaar dat we dit mochten en konden doen. Deze trots en dankbaarheid gaan samen met een stille hoop dat De Rustende Jager ook in de toekomst in de familie Klijn kan blijven.

Dit boek is geschreven om bij gelegenheid van het 100-jarig jubileum de geschiedenis van De Rustende Jager vast te leggen, samen met de hechte band van onze familie met Natuurmonumenten en met de Loonse- en Drunense duinen. Zo’n boek is een hele klus. Wij hebben er veel tijd ingestoken samen met Jos en Ria Vermulst - Klijn. Dankbaar zijn we voor de enorme inzet van Hein van den Berg en Kees van Kempen, die het voortouw namen bij het realiseren van dit boek. Dank ook aan het Schrijversteam van ’t Schoor, het heemcentrum voor Udenhout en Biezenmortel, aan allen die hoofdstukken of delen daarvan voor hun rekening hebben genomen of informatie en foto’s ter beschikking hebben gesteld, dank aan allen met wie we interviews mochten hebben en ook aan Arjan Robben die de lay-out van het boek heeft gedaan. Nogmaals, iedereen dank je wel!

Jo en Nelly Pijnenburg – Klijn
Biezenmortel, 23 april 2020

Inhoudsopgave

Voorwoord

Deel 1 Het verhaal van De Rustende Jager

1 Voorgeschiedenis
De oudste vermelding in 1779

2 100 jaar in De Rustende Jager
De familie Klijn als uitbater van de uitspanning

3 Jo en Nelly Pijnenburg 48 jaar in De Rustende Jager
Gastvrijheid voor natuurliefhebbers, sporters en dagtoeristen

4 Medewerkers
Mensen maken de uitspanning

5 Collage van foto's en verhaaltjes van klanten
Herinneringen in het spoor van De Rustende Jager

Deel 2 Natuurgebied de Loonse- en Drunense duinen en den Brand

6 Nationaal Park
De Loonse- en Drunense duinen

7 Brabants Landschap
Den Brand

Deel 3 De duinen als militair oefenterrein

8 Militair oefenterrein de Loonse- en Drunense duinen
Militaire geschiedenis

Bronnen en literatuur

Colofon

Deel 1
Het verhaal van De Rustende Jager

Sfeerbeelden Udenhout en Biezenmortel

Dorpspracht

Hoofdstuk 1

Voorgeschiedenis
De oudste vermelding in 1779

Een historische locatie op een kruising van handelswegen
Het hertogdom Brabant vormde zich geleidelijk aan in de 11de en 12de eeuw. Hendrik, de zoon van Godfried III van Leuven, ontving omstreeks 1185 de titel Hertog van Brabant van de keizer van het Heilige Roomse Rijk, Frederik Barbarossa. Hij kreeg die titel vanwege de belangrijke rol die zijn vader speelde bij de verdediging van Jeruzalem. Na het overlijden van zijn vader in 1190 voerde Hendrik als eerste de titel hertog van Brabant als Hendrik I. Intussen was Hendrik al enkele tientallen jaren bezig om zijn machtsgebied naar het noorden uit te breiden, maar voor het huidige Noord-Brabant lagen er kapers op de kust in de personen van de graaf van Holland en vooral de hertog van Gelre. Ook zij wilden hun invloed uitbreiden en Noord-Brabant bleef daarmee eeuwenlang het toneel van oorlogen tussen Holland, Gelre en Brabant. Om het gebied beter onder controle te houden stichtte de hertog steden of gaf bestaande plaatsen meer rechten.
Zo ontstond ’s-Hertogenbosch dat omstreeks 1185 stadsrechten kreeg. De stad kreeg een groot achterland waar het haar gezag over kon doen gelden: de Meierij van 's-Hertogenbosch. Om de stad sterk te maken was het belangrijk dat in het achterland voldoende economische activiteit tot ontwikkeling kwam. Het gebied werd steeds verder ontgonnen en in gebruik genomen. Op die manier kon het groeiende ‘s-Hertogenbosch zich tot een sterke stad ontwikkelen en vormde het een krachtige buffer langs de noordelijke grens van het hertogdom Brabant.

Natuurlijk lagen er of kwamen er handelsroutes van en naar Den Bosch. Een van die handelsroutes was een route van Den Bosch, langs de Loonse- en Drunense duinen door Loon op Zand richting Breda. In omgekeerde richting was het de handelsroute naar Den Bosch. Ter hoogte van de Loonse- en Drunense duinen onder Udenhout heet de weg nu de Oude Bosschebaan. Vroeger zal het de Bosschebaan zijn geweest, maar sinds de aanleg van een grote weg tussen Tilburg en Den Bosch in de 19e eeuw (de huidige N65) is de naam van de Bosschebaan vrijwel vanzelf omgedoopt tot Oude Bosschebaan.
Aan de Oude Bosschebaan ter hoogte van restaurant Bosch en Duin is een particulier straatnaambord te vinden met de naam “De weg van Parijs naar Lübeck”. De overlevering wil dat de Oude Bosschebaan een deel is van een hele lange handelsroute, van Parijs over Antwerpen en Breda, naar Den Bosch, over Zwolle naar de Noord-Duitse, aan de Oostzee gelegen Hanzestad Lübeck.

De Meierij van ‘s-Hertogenbosch kende een onderverdeling in vier kwartieren: Peelland, Maasland, Kempenland en Oisterwijk. Van het laatste kwartier was Oisterwijk de hoofdplaats en deze plaats vervulde voor inwoners van dat gebied dezelfde rol als ‘s-Hertogenbosch voor de hele Meierij. Om Oisterwijk meer macht te geven en meer mogelijkheden om te groeien, kreeg het in 1212 een vorm van stadsrecht van de hertog van Brabant. In 1230 kwamen daar vrijheidsrechten bij, maar de plaats kreeg niet het recht om stadsmuren te bouwen. Oisterwijk was een vrijheid. Dat betekende dat het geen lokale heerser had die er de baas was, de plaats viel rechtstreeks onder het gezag van de hertog. Omliggende plaatsen hadden wel een lokale heer zoals Tilburg en Loon op Zand. De Oisterwijkse schepenbank had een groter werkingsgebied dan alleen Oisterwijk zelf. Ook Udenhout, Berkel, Enschot, Haaren en Tilburg maakten er aanvankelijk deel van uit. Tilburg kreeg in 1453 een eigen schepenbank van de hertog, maar de inwoners gingen nog jarenlang naar Oisterwijk om hun zaakjes te regelen. Zo gingen veel inwoners van het Kwartier van Oisterwijk voor bepaalde zaken nog naar 's-Hertogenbosch. Naast een indeling in rechtsgebied was er nog een belangrijke indeling, namelijk die in parochies. De parochie

Oisterwijk bestreek ook het grondgebied van Udenhout en Berkel. Enschot had al heel vroeg een eigen parochie, net als Helvoirt, Haaren en Tilburg.

Natuurlijk kwamen er ook van en naar Oisterwijk handelsroutes. Een van die routes is een weg van Oisterwijk via Giersbergen naar Heusden. Die weg heet voor een deel ter plaatse van Oisterwijk en Udenhout nog altijd de Heusdensebaan. Verderop – vanuit Oisterwijk gezien – heet de straat nu de Gommelsestraat, vernoemd naar de oude hoeve De Gomelaer. De weg naar Heusden raakte in de loop van de eeuwen buiten gebruik door de van het westen uit oprukkende zandverstuiving van de Loonse- en Drunense duinen.

De beide genoemde handelsroutes, die van ’s-Hertogenbosch naar Breda en die van Oisterwijk naar Heusden snijden elkaar en op het kruispunt van die twee handelsroutes vinden we De Rustende Jager.

Een oude hoeve begrensd door de Drunense duinen en de Gommelsestraat
Aan de zuidkant van de Gommelsestraat, strekkende van de Zandleij tot de duinen, lag van oudsher een hoeve, waarvan de vroegste vermelding dateert van 1482, maar de hoeve is ouder. In de 16de eeuw komt deze hoeve enkele malen voor in de bronnen bij verdeling van nalatenschappen of als er een hypotheek op rustte. De gehele hoeve was zo’n 15 bunder groot. In 1597 is de hoeve verkocht als een “desolate hofstad”, dat wil zeggen: de hoeve lag er bedroevend bij en leek niet meer levensvatbaar. In 1597 was Jan de Bont de eigenaar. Zijn zoon Matheus deed de hoeve weer van de hand, in twee stappen. In 1609 verkocht Matheus de oorspronkelijke hoeve en het grootste deel van de bijbehorende grond aan Jan Witlox. Deze hoeve lag aan de Gommelsestraat nabij de duinrand. In 1616 verkocht Matheus het resterende deel, met een huis, aan Gerit Vendicx. Dit betreft de toenmalige woning halverwege de Zandleij en de Oude Bosschebaan. Deze boerderij kwam op enig moment in handen van Hendrik Willem van de Plas. In de 18de eeuw werd deze boerderij eigendom van Nicolaas Lommers die getrouwd was met Genoveva van de Plas, een kleindochter van Hendrik van de Plas.

Hendrick Willem van de Plas woonde in Udenhout aan de Gommelsestraat in den Brand. Zijn hoeve ging van vader op zoon en zo werd zijn kleinzoon Jan van de Plas eigenaar van de hoeve. Het is deze Jan van de Plas die in 1733 de eerdergenoemde hoeve van Witlox kocht, waar later De Rustende Jager is gebouwd.

Verleggen van de Oude Bosschebaan in 1769, een nieuw kruispunt
Het is goed ons te realiseren dat het huidige traject van de Oude Bosschebaan pas in 1769 is ontstaan. In dat jaar is de Bosschebaan verlegd in zuidelijke richting om het overwaaiende zand van de duinen te weren. Oorspronkelijk lag de weg zo’n 150 meter noordelijker. Blijkbaar was er op die weg zoveel overlast van de zandverstuiving dat het de kosten rechtvaardigde om de weg te verleggen.

De bebouwing op het perceel waar nu De Rustende Jager staat is dan ook in ieder geval van na 1769. Het is heel goed mogelijk dat het verleggen van de Bosschebaan de aanleiding is geweest om een herberg of iets dergelijks te beginnen langs die weg. Over die weg reden op vaste tijden koetsen van en naar ‘s-Hertogenbosch. Er reden natuurlijk ook karren met goederen van en naar de stad. Dat verkeer had behoefte aan rustpunten en pleisterplaatsen. Mogelijk was de voorloper van De Rustende Jager daarom op die plek ontstaan.

Voor het eerst sprake van een boerderij annex café
De hierboven genoemde Jan van de Plas had drie kinderen. Zoon Hendrik trouwde Adriana van Strijdhoven. Hun dochter Johanna trouwde in 1779 Johannes Cornelis de Werdt, zoon van Cornelis Joost de Werdt en Anna Marie Bloemendaal. Het was voor de tweede maal dat Johannes Cornelis de Werdt trouwde; eerder was hij getrouwd met Janneke Mattheus Witlox uit Cromvoirt.

Het echtpaar De Werdt – van de Plas woonde in een huis in het buurtschap den Brand in Udenhout. De woning moet gestaan hebben, daar waar nu café De Rustende Jager is gevestigd. Het was een boerderijtje annex café. Het gezin telde drie zoons (waarvan één onecht) en zes dochters.
In een akte van 1786 komen we het huis tegen als Jan de Weert, de man van Jenneke van de Plas, zijn schoonfamilie uitkoopt. Jan de Weert is een van de zeven erfgenamen van Hendrik van de Plas en zijn vrouw Adriaantje van Strijdhoven. De Weert verkrijgt 6/7e deel in een perceel akkerland van 3 lopense, een weiland van ½ lopense, een perceel land van ¼ lopense en een heibodem van 2 lopense met het daarop staande huisje. De koopsom die De Weert moet betalen aan zijn schoonfamilie is nihil maar hij moet wel voor ruim 103 gulden aan lasten overnemen die op het onroerend goed rusten. Het gaat onder meer om een pacht aan de Lieve Vrouwe Broederschap in Den Bosch, een pacht aan het bisschoppelijk kantoor in Den Bosch, een cijns aan de domeinen van Brabant en vier vaten rogge aan de armen van Udenhout.

In een opgave van tappers en herbergiers te Udenhout, die is opgemaakt in 1791, staat Jan de Weert vermeld. Hij heeft dan een café aan huis.

Een bezorgde kastelein van De Rustende Jager

De dood van een zwerver

In de criminele procesdossiers van de Raad van Brabant bevinden zich getuigenverklaringen over de gewelddadige dood van een zwerver die in de nacht van 9 op 10 mei 1792 in het huis van Jasper Nicolaas Lommers (1719-1792) werd doodgeschoten. Het gaat om de zwerver Cornelis Burgmans alias Jan Barvoets die al ruim 2 jaar rondzwierf op de Zandkant in de buurtschap den Brand. Barvoets gedroeg zich bij tijd en wijle, waarschijnlijk door overmatig drankgebruik, zeer gewelddadig. Zo had hij al tot twee keer toe de ruiten ingegooid bij Jan Cornelis de Werdt die in den Brand een café had. Op 8 mei 1792 was Barvoets weer bij het café en eiste van De Werdt een fles jenever. Die wilde hij op gaan drinken bij Jasper Lommers om op die manier een eerdere ruzie met Lommers bij te leggen. Mogelijk zal het om een dreigement hebben gegaan dat Barvoets tegen Lommers had geuit. Cafébaas De Werdt had de zwerver namelijk horen zeggen dat hij “binnen twee keer 24 uren de huijsen van Jasper Lommers en Antonis Couwenberg in den gloeijenden brand zal steeken”. De zwerver toog met de fles jenever naar de woning van de 73-jarige Lommers. De cafébaas vertrouwde het niet helemaal en volgde hem op de voet. Aanvankelijk maakte de zwerver geen problemen. Ze dronken de fles jenever op in den herd van de woning van Lommers. Maar toen de fles leeg was, eiste de zwerver van de cafébaas dat hij een nieuwe zou gaan halen. Die weigerde dat, waarop de zwerver hem bedreigde met een ijzeren schop. De Werdt vluchtte het huis uit. Hij kreeg nog wel de lege jeneverfles nagesmeten, die hem tegen het been raakte. Toen richtte de zwerver zijn woede op Lommers en zijn 24-jarige dochter Willemke. Vader Lommers kreeg flinke klappen met de schop en de dochter werd achterna gezeten met een riek. Beiden vluchtten naar het dorp waar ze tijdelijk onderdak vonden bij zoon/halfbroer Claas Lommers in de Slimstraat. In het dorp mobiliseerden familieleden direct vier “wagtlieden”: zoon Claas Lommers, neef Johannes Jan Lommers, Adriaan Jan Verhoeven en Adriaan Cornelis van den Bosch. Die togen gewapend met geweren met z’n vieren naar de woning van Lommers op de Zandkant. Daar troffen ze de zwerver nog aan, die alles in het huis kort en klein geslagen had. Toen de zwerver de boerenwacht opmerkte, bedreigde hij hen met een riek. Daarop hebben Claas en Johannes Lommers hem neergeschoten. De zwerver overleed een half uur later aan zijn verwondingen. Jan Barvoets is begraven te Oisterwijk op 14 mei 1792.

Verkoop aan Jacobus Weijtmans
Op 6 januari 1820 zien we in een notariële akte in Udenhout dat de kinderen van Johannes de Werdt het boerderijtje met bijbehorende gronden verkochten aan Jacobus Weijtmans en zijn vrouw Johanna Dekkers, landbouwers in Udenhout. Johannes de Werdt was al op 1 mei 1800 gestorven. In de verkoopakte staat de woning omschreven als een burgerhuisje met quoteringsnummer 60 te Udenhout ter plaatse den Brand, in het zuiden grenzend aan de Bosschebaan.

Jacobus Weijtmans was geboren in Udenhout in 1779. Hij trouwde op 27 april 1806 te Helvoirt met Johanna Dekkers. Bij het huwelijk stond de naam van Jacobus geschreven als: Jacobus Weijdmans. Jacobus woonde voor zijn huwelijk in Drunen en daar heeft hij Johanna leren kennen. Ze gingen in Udenhout wonen en kregen daar vijf kinderen. Oudste zoon Cornelis Weijtmans woonde in Udenhout en was daar boomrooier. Zo stond hij in het dorp ook bekend: Kiske den boomrooier. De familie Weijtmans is nog altijd boomrooier in Udenhout. Mede gelet op het feit dat Cornelis het boomrooiersbedrijf in Udenhout van zijn vader overnam, mag je aannemen dat Jacobus zijn boomrooiersbedrijf combineerde met de exploitatie van de uitspanning De Rustende Jager.

In 1827 verkocht Jacob Weijtmans het huis aan de duinen aan Jacobus Laurens van Roessel en Peter Gerit van Broekhoven en hij verhuisde met de nog thuiswonende kinderen naar Haaren.

Een woning op 194 m2
Als we de oudste kadasterkaarten van Udenhout uit 1832 bekijken zien we dat de gemeente Udenhout aan weerszijden van de Gommelsestraat percelen grond in eigendom had. Het betreft zogenaamde voorpotingen, ook wel pootrecht of voorpootrecht genoemd. Deze gemeentegronden mochten door de eigenaars van de aanliggende buurpercelen beplant worden met bomen. Ook op de kruising van Gommelsestraat/het zandpad naar Giersbergen en de Oude Bosschebaan hadden de bewoners zo'n recht van voorpoting. Bijzonder is dat juist op die kruising een stuk van de grond bebouwd is met een woning. Het is maar een stukje grond van 194 m2.

In dat jaar, 1832, duikt het huis van De Rustende Jager weer op in een akte. Jacobus Laurens van Roessel en Peter Gerrit van Broekhoeven verkochten het huis met ruim 1 hectare "teulland" aan Joannes Adriaan Remie, dagloner te Udenhout. De koopsom voor het geheel was 80 gulden. Enkele jaren later, in 1839 verkocht Remie het weer.

Familie Van Strijdhoven
Voor een koopsom van 65 gulden werd Joannes Jan van Strijdhoven eigenaar. Omstreeks 1847 kon hij ook een spie gemeentegrond met heide en hakhout achter het huis van de gemeente Udenhout bijkopen.
Joannes Jan van Strijdhoven was gehuwd met Maria Verhoeven, die eerder getrouwd was met Willem van Strijdhoven. Omstreeks 1863 bouwde Maria van Strijdhoven – Verhoeven een nieuw huis. In 1891 is achter de woning een schuur gebouwd. Dan is inmiddels schoonzoon Adriaan Martens eigenaar. Hij was gehuwd met Johanna van Strijdhoven, een dochter uit het eerste huwelijk van Joannes Jan van Strijdhoven met Maria Verhoeven.

De families Van Strijdhoven en Martens waren wel eigenaar van het huisje maar woonden er niet.

Drankvergunning
Uit het archief van de gemeente Udenhout blijkt dat de gemeente op 14 januari 1882 een drankvergunning verleende aan Wilhelmus Denissen voor café De Rustende Jager. Willem was geboren in Udenhout in 1836 en getrouwd met Johanna Pigmans. Deze Willem was de huurder van het pand en de uitbater van het café. Bij de vergunningverlening is de ruimte

van het café beschreven. Er was beneden een ruimte van 4,75 bij 4 meter en een zijkamer van 3 bij 2,70 meter. Hoewel de drankvergunning dateert van 14 januari 1882, had Willem Denissen er al minstens zes jaar eerder zijn café. Immers, op 21 november 1876 maakte de Udenhoutse burgemeester Josephus van Iersel een proces verbaal op over een twistgesprek in het café: *Heden den 21 november 1876 zijn door mij, ondergetekende Josephus van Iersel, burgemeester van Udenhout, op last van den heer Officier van Justitie bij de Arrondissements Regtbank te 's-Bosch, tengevolge eener plaats gehad hebbende mishandeling op den persoon van Piet van Mook, arbeider te Loon op Zand, waarvan wordt verdacht Petrus Johannes Laarhoven, veldwachter alhier, gehoord de navolgende personen als: Johanna Maria Pigmans, oud 31 jaar, huisvrouw van Wilhelmus Denissen, herbergier te Udenhout, mij verklarende dat op dinsdag den 14 november ll. des voormiddags omstreeks elf ure, in hare herberg aanwezig waren de veldwachter P.J. Laarhoven voornoemd en de rijksveldwachters Willem Leenen te Enschot en Cornelis Toemen te Oisterwijk, welke personen ruim een half uur met Piet van Mook, arbeider te Loon op Zand, hebben zitten twisten; zij weet niet te zeggen welke verwijtingen en scheldwoorden zij elkander hebben toegevoegd, doch dit samen eindelijk moede, heeft zij allen aangemaand de herberg te verlaten daar zij voor hoger twist vreesde. Op die aanmaning zijn kort daarop de veldwachters vertrokken waarna ook weinig tijd daarna genoemde Piet van Mook het huis heeft verlaten.*

Na het overlijden van Wilhelmus Denissen ging op 7 maart 1885 de vergunning over op Johannes Schoenmakers en op 7 mei 1892 op zijn zoon Arnoldus Schoenmakers. De vergunning voor Schoenmakers is later vervallen verklaard omdat de betalingen voor de gemeentelijke rechten stagneerden.

Frans van Asten en Kee Boogers
Frans van Asten, geboren op 31 maart 1870, trouwde op 1 mei 1894 te Udenhout met Cornelia (Kee) Boogers, geboren te Udenhout op 9 maart 1868 en overleden te Drunen op 13 april 1962 op 94-jarige leeftijd. Frans en Kee gingen wonen in wijk B nummer 27, in café De Rustende Jager, als huurder van de familie Martens. Frans van Asten en Kee Boogers waren landbouwer en caféhouder. Op 29 september 1894 verkregen Bart en Kee van Asten – Boogers de drankvergunning, die voor de eerste maal werd verlengd op 28 april 1899. De vergunning betrof het voorhuis. De gemeente verleende de vergunning voor *verkoop van sterke drank in het klein aan Fr. van Asten voor de lokaliteiten in zijne woning alhier.*

Frans van Asten overleed, 31 jaar oud, op 12 november 1901 ten gevolge van een noodlottig ongeval in de duinen. Tijdens het ophalen van buntgras viel hij tussen paard en kar. Cornelia Boogers bleef achter met twee kleine kinderen: Maria, geboren op 17 juni 1896, en Wilhelmina Elisabeth, geboren op 11 april 1900. In verband met het overlijden van Frans kwam de drankvergunning per 1 mei 1902 te vervallen. De weduwe verzocht de gemeente op 2 mei 1902 wegens overlijden van haar man de vergunning op haar naam te stellen. De gemeente heeft dat voorgelegd aan de provincie. Bij besluit van 22 mei 1902 verleende Gedeputeerde Staten machtiging voor afgifte van de aangevraagde vergunning. Een passage uit deze vergunning:
Cornelia Bogaers voornoemd is 34 jaar oud en werd weduwe den 12e november 1901 toen haren man met paard en kar een ongeluk overkwam, ten gevolge waarvan zij in kommervolle omstandigheden achterbleef met twee kinderen, in wier onderhoud zij thans alleen moet voorzien. Zij is een brave oppassende vrouw en hare woning is achteraf gelegen, aan den binnenweg van Udenhout naar Drunen, alwaar geen andere localiteiten met vergunning aanwezig zijn. Behalve hare herbergzaak heeft zij geen andere inkomsten dan die welke zij verdient met haar zeer kleine landbouwbedrijf, welke evenwel wegens gemis aan voldoende eigen arbeidskrachten begrijpelijkerwijs gering zijn.

Bij de boedelscheiding na het overlijden van Frans van Asten is ook beschreven waar hij de drank voor zijn café inkocht. Frans de Weijer van café ’t Gommelen leverde het bier, de

weduwe C. Rats (de ondernemersfamilie aan de Kreitenmolenstraat) leverde alle andere dranken.

Op 4 oktober 1902 hertrouwde Cornelia met Johannes Lommers, geboren te Helvoirt op 31 juli 1872. Korte tijd hebben Cornelia en Johannes samen het café geëxploiteerd, maar zij verhuisden op 30 september 1905 naar Drunen. De vergunning verviel uiteraard en de gemeente trok deze in op 24 februari 1906 en droeg deze per die datum ook over.

Na het vertrek van Johannes Lommers en Cornelia Boogers werd A. Robben de huurder van het pand. Hij verkreeg de drankvergunning voor De Rustende Jager op 24 februari 1906. Na Robben volgde de familie Van Balkom als huurder en café-uitbater.

Kees Klijn en Marie de Bresser
Op 23 april 1920 kochten Kees en Marie Klijn – de Bresser het pand van de familie Martens. Het betreft dan een pand op een stuk grond van 1.36.52 hectare.
Kees Klijn en Marie de Bresser waren getrouwd op 3 mei 1910 en betrokken in 1911 de boerderij van Bart van Asten in den Brand (ter hoogte van nummer 10), nadat Bart zelf met zijn gezin naar een grotere boerderij in Berkel was verhuisd. Dat boerderijtje is in 1920 afgebrand en Bart van Asten besloot de woning niet opnieuw op te bouwen. De familie Klijn heeft even in een huurwoning verderop in de Oude Bosschebaan gewoond en kocht dan op 23 april De Rustende Jager.

Het is het begin van 100 jaar familie Klijn in De Rustende Jager, een nieuw hoofdstuk.

Afkomstig van Loon op Zand

De Stamreeks Klijn

Petrus Joanneszn Klijn
X Elisabeth Peterszoon Klijn
|
|
Cornelis Petruszoon Klijn (Loon op Zand, 1680)
X Henrica Borsten
|
|
Jan Cornelis Klijn (Loon op Zand, 1718)
X Anna van Wezel (1719)
|
|
Gerardus Klijn (Loon op Zand., 1743)
X Petronella Kemmeren (1743)
|
|
Johannes Clijn (Loon op Zand, 1773)
X Petronella Schalken (Loon op Zand, 1775)
|
|
Gerardus Klijn (Loon op Zand, 1810)
X Willemijna Snoeren (Kaatsheuvel, 1809)
|
|
Adriaan Klijn (Loon op Zand, 1841)
X Maria Elisabeth Broekmans (Waspik, 1854)
|
|
Cornelis Klijn (Loon op Zand, 1885)
X Johanna Maria de Bresser (Boxtel, 1883)
|
|
Johannes Gijsbertus Klijn (Udenhout, 1912)
X Martina Oerlemans (Udenhout, 1915)
|
|
Nelly Klijn (Udenhout, 1942)
X Jo Pijnenburg (Udenhout, 1941)

Hoofdstuk 2

100 jaar in De Rustende Jager
De familie Klijn als uitbater van de uitspanning

Kees Klijn en Marie de Bresser
Kees Klijn is geboren in Loon op Zand als zoon van Adriaan Klijn en Elisabeth Broekmans. Adriaan Klijn is geboren te Loon op Zand op 11 augustus 1841, zoon van Gerardus Klijn en Wilhelmina Snoeren. Adriaan trouwt op 8 mei 1871 met Cornelia Kemmeren, geboren te Loon op Zand op 20 april 1847. Hun kinderen zijn achtereenvolgens Gerard (8 november 1872), Adriana (30 maart 1875), Wilhelmina (15 mei 1877) en Martinus (3 juni 1879). Dan voltrekt zich een ongekend familiedrama. Het kind Martinus overlijdt 8 maanden oud op 1 februari 1880. Een dag later wordt op het gemeentehuis een doodgeboren kind aangemeld en ook de dood van moeder Cornelia Kemmeren. Vijf jaar later trouwt Adriaan opnieuw, op 12 februari 1885, nu met de 13 jaar jongere Maria Elisabeth Broekmans, geboren te Waspik op 25 oktober 1854. Adriaan en Maria Elisabeth krijgen samen nog twee kinderen: Cornelis (Kees), geboren te Loon op Zand op 26 november 1885, en Henricus (Driek), geboren te Loon op Zand op 7 januari 1887.
Vader Adriaan overlijdt te Loon op Zand op 13 februari 1902. Kees en Driek zijn dan 17 en 15 jaar. Moeder Maria Elisabeth Broekmans is dan nog maar 48. Zij trouwt op 26 april 1904 voor de tweede keer, nu met Martinus van der Loo, de smid op ’t Winkel in Biezenmortel, en zij trekt ook bij hem in. Ook Kees verhuist mee naar Biezenmortel.

Kees Klijn huwt op 3 mei 1910 met Marie de Bresser.
Johanna Maria de Bresser is geboren in Boxtel op 4 mei 1883, dochter van Johannes de Bresser en Elisabeth Jonkers, vierde uit een gezin van elf kinderen. Johannes de Bresser is geboren te Boxtel op 18 mei 1855, zoon van Gijsbertus de Bresser en Catharina van Erp. Elisabeth Jonkers is geboren in Sint-Michielsgestel op 9 juli 1848 als dochter van Franciscus Jonkers en Wilhelmina Vermeulen. Johannes de Bresser en Elisabeth Jonkers trouwden op 10 juni 1880 te Rosmalen. Vlak na hun huwelijk woonden ze in Rosmalen, daarna in Boxtel en in Vught en uiteindelijk in Udenhout.
De kinderen zijn:
1. Wilhelmus, geboren te Rosmalen op 5 april 1881, overleden te Berkel-Enschot op 26 juli 1970;
2. Wilhelmina, geboren te Boxtel op 25 april 1882, overleden te Vught op 5 oktober 1886;
3. Catharina, geboren te Boxtel op 25 april 1882, gehuwd op 3 februari 1902 te Helvoirt met Adriaan van Kasteren, overleden te Esch op 23 maart 1976;
4. Johanna Maria, geboren te Boxtel op 4 mei 1883, gehuwd op 3 mei 1910 met Kees Klijn uit Biezenmortel, overleden te Boxtel op 15 april 1970;
5. Franciscus, geboren te Boxtel op 19 september 1884, eerste huwelijk op 21 augustus 1917 te Berkel-Enschot met Adriana Schoonings en tweede huwelijk op 6 september 1928 te Berkel-Enschot met Maria Theodora van Bommel, overleden op 18 november 1959 te Berkel-Enschot;
6. Clasina, geboren te Vught op 26 juli 1886, gehuwd op 28 augustus 1919 te Udenhout met Victor Lemeire uit het Belgische Erondegem, overleden te Aalst België op 8 april 1968;
7. Johannes, geboren te Vught op 10 september 1887, overleden te Vught op 10 september 1969;
8. Gijsberdina, geboren te Vught op 3 november 1888, gehuwd op 27 april 1921 te Udenhout met Adrianus van Gompel, overleden te Berkel-Enschot op 29 mei 1978;
9. Petrus, geboren te Vught op 22 februari 1890, overleden te Vught op 14 september 1890;

10. Hendrikus, geboren te Vught op 8 oktober 1891, getrouwd op 23 april 1918 te Udenhout met Anna Maria Versteden, overleden te Tilburg op 2 oktober 1968;
11. Gijsbertus, geboren te Vught op 23 september 1893, overleden te ‘s-Hertogenbosch op 31 maart 1980, begraven in Berkel-Enschot.

Jan de Bresser en Elisabeth Jonkers zijn met hun gezin in Udenhout komen wonen. Ze huurden de boerderij van de Haarense familie Vermeer, destijds de eerste boerderij rechts in de Berkhoek. Daar overleed Elisabeth de Bresser – Jonkers op 15 oktober 1922, 70 jaar oud, en Johannes de Bresser op 8 mei 1929, 84 jaar oud. Beiden hebben dus nog mogen meemaken dat hun dochter Marie De Rustende Jager kocht. Twee vrijgezelle broers De Bresser, Willem en Gijsbertus, bleven de boerderij beheren tot deze vanwege hooibroei in de schuur in 1932 tot de grond toe afbrandde. Het stond in de Nieuwe Tilburgsche Courant: De brandweer kon niet anders dan voorkomen dat de naastgelegen boerderij van Schapendonk aan de Kreitenmolenstraat ook zou meegaan in de vuurzee.

Kees Klijn en Marie de Bresser gingen na hun huwelijk wonen in een boerderijtje op het huidige adres Oude Bosschebaan 10 (op de plaats van de huidige voortuin). Hun boerderijtje brandde af na blikseminslag. Eigenaar Bart van Asten besloot het boerderijtje niet meer op te bouwen en Kees Klijn en Marie de Bresser kozen ervoor om op 23 april 1920 het naastgelegen pand, het huidige adres Oude Bosschebaan 11, te kopen, De Rustende Jager.

De koop van De Rustende Jager was mogelijk dankzij een lening die Kees en Marie konden afsluiten bij Martientje van der Loo op ’t Winkel, de tweede man van de moeder van Kees Klijn, waar Kees van 1904 tot 1910 bij inwoonde.

Kees en Marie kregen samen zes kinderen. De eerste vijf zijn geboren in de woning Oude Bosschebaan 10, het zesde kind is geboren in De Rustende Jager.
1. Elisabeth Adriana (Bets), geboren te Udenhout op 18 april 1911, overleden te Drunen op 30 september 1965, trouwde 28 mei 1931 met Reinier van der Meijden uit Boxtel en kreeg twee zonen, Jan en Kees, en een dochter, Mariëtte. Zij hadden een boerderij op Giersbergen, waar nu zoon Jan woont.
2. Johannes Gijsbertus (Jan), geboren te Udenhout op 18 mei 1912, overleden te Udenhout op 5 september 1995, trouwde op 23 mei 1939 met Dina Oerlemans uit Udenhout (een zus van wethouder Harrie Oerlemans);
3. Cornelia, geboren op 17 oktober 1914, overleden aan geelzucht op 10 augustus 1915;
4. Adriana Wilhelmina (Sjaan), geboren te Udenhout op 28 november 1915, aan tuberculose overleden te Oisterwijk op 10 juli 1946, trouwde 2 juni 1938 met Kees van Laarhoven uit Loon op Zand. Zij hadden een kruidenierszaak. Ze kregen samen een dochter, Corrie. Na het overlijden van Sjaan is Kees van Laarhoven hertrouwd met Mina van den Oetelaar. Zij kregen een zoon, Adriaan.
5. Elisabeth Johanna (Liza), geboren te Udenhout op 5 december 1917, overleden te ’s-Hertogenbosch op 10 februari 2000, trouwde met André van de Wiel uit Vlijmen. Die werkte bij Zaadhandel Mommersteeg. Liza en André kregen vier kinderen: Corrie, Bart, Jan en Addie.
6. Catharina Adriana Antonetta Klijn (Toos), geboren te Udenhout op 11 december 1921, trouwde met Piet van de Wiel uit Vlijmen. Op 22 oktober 1945 overleed hun eerste kind kort na de geboorte. Op 12 november 1955 overleed hun tweede kind drie dagen voor zijn negende verjaardag. Twee kinderen groeiden op: Marij en Bert.

Dubbel familie
Twee dochters van Kees en Marie Klijn zijn met twee broers uit dezelfde familie getrouwd. Liza trouwde André van de Wiel en Toos trouwde Piet van de Wiel. De broers kwamen uit Vlijmen, boerenzonen die – zoals vroeger vaker gebeurde – hout kwamen halen in den Brand of in de Loonse- en Drunense duinen. Vaak kwamen ze dan bij De Rustende Jager hun brood op eten. Marie Klijn zag de jongens wel zitten voor haar vrijgezelle dochters en

vroeg eens aan Toos “of André niks voor haar was”. Maar Toos zei: “Nee, die ene niet, maar die andere wel!”. Zo is het gekomen dat Toos met Piet trouwde en Liza met André.
André wilde vroeger graag schoenmaker worden, maar dat vonden zijn ouders maar niks voor een boerenzoon. Daarom ging hij eerst werken als boerenknecht tot aan zijn trouwen en daarna kwam hij in dienst bij Mommersteeg. Dat was hard werken. Hij zei vaak: “Was ik maar schoenmaker geworden”.

“Vraag maar aan de fraters om een boterham”
Kees en Marie hadden het helemaal niet breed. Het gebeurde dat Marie haar zoon naar school stuurde zonder brood voor tussen de middag. Moeder zei dan: “Vraag maar aan de fraters om een boterham”. Jan kreeg dan een boterham met hagelslag, waarop hij zei: “Ik wou dat ons moeder nooit geld had voor een boterham”.
Vanwege de armoede werd Liza uit huis geplaatst bij de familie Van de Voort van de houtwerf in de Kreitenmolenstraat. Daar was genoeg te eten en Liza kreeg er mooie kleertjes aan. Er kwam een dag dat Liza persé terug naar huis wilde. Dat mocht, maar niet voordat de mooie kleertjes weer waren vervangen door haar eigen kleertjes.

Koop van De Rustende Jager
Kees en Marie Klijn – de Bresser kochten op 23 april 1920 het pand van de familie Martens bij de finale verkoop in café ‘t Gommelen.

De koopakte:

<u>9 april voorlopige verkoop</u>
Heden den negenden april negentienhonderdtwintig ten twee uren namiddag, ter herberge van F. de Weijer te Udenhout op het Gommelen, ten verzoeke en in tegenwoordigheid van 1. Adrianus van Iersel Martinuszoon landbouwer wonende te Udenhout handelende als mondeling gemachtigde van a. de heer Jacobus Josephus de Koning koopman en b. de heer Johannes Cornelis Bontje koopman, beiden wonende te Roelofarendsveen gemeente Alkemade, 2. Arnoldus Schellen landbouwer wonende te Moergestel en 3. Johannes Martens Adriaanzoon landbouwer te Udenhout.
Is door mij Jan Mathijs Hubert Vroemen, notaris ter standplaats Udenhout, in tegenwoordigheid van de na te noemen getuigen, overeenkomstig de gedane bekendmakingen, overgegaan tot de openbare provisionele verkoping van de hierna omschreven onroerende goederen op de volgende bedingen en voorwaarden.
De verkoping geschiedt naar plaatselijk gebruik bij opbod, afslag en verhoging.
Omschrijving der goederen:
Koop 1 enzovoorts.
Koop 19 Bouwmanshuis met schuur, stal, schop, erf, tuin, boomgaard, bouw- en weilanden, sectie B nummers 1896, 1348, 1349, 1351, 1538, 1334, 10, 11, sectie C westelijk gedeelte van nummer 454, groot ongeveer vijftien aren en noordwestelijk gedeelte van nummer 825, groot ongeveer zevenentwintig aren, samen ter grootte van ongeveer een hectare negenenzeventig aren en tweeëntwintig centiaren.
Koop 19 wordt verkocht voor veertienhonderd gulden aan Arnoldus Schellen, landbouwer, wonende te Moergestel.
Getuigen zijn barbier Johannes Swaans en klompenmaker Johannes Cornelis de Weijer.

<u>23 april finale verkoop</u>
En op heden den drieëntwintigste april negentienhonderdtwintig ten twee uren namiddag ter herberge van F. de Weijer te Udenhout op het Gommelen, ingeval de bepaling van vorenstaande akte van voorlopige veiling van den negenden april van dit jaar gemaakt, wordt door mij Jan Mathijs Hubert Vroemen, notaris ter standplaats Udenhout, in tegenwoordigheid van na te noemen getuigen, overeenkomstig de gedane bekendmakingen, overgegaan tot de openbare finale verkoping van de onroerende goederen.
Koop 23, massa van de kopen 19, 20, 21 en 22, voor de som van zesduizend driehonderd

vijftig gulden aan Cornelis Klijn, landbouwer wonende te Udenhout.
Getuigen zijn barbier Johannes Swaans en klompenmaker Johannes Cornelis de Weijer.

Op het moment van de koop was de familie Van Balkom – Habraken de huurder van De Rustende Jager en woonden Kees en Marie Klijn, na de brand van hun woning aan de Oude Bosschebaan 10, tijdelijk in een boerderij aan de Oude Bosschebaan 17, eigendom van Cornelia van de Pas. Na de koop van De Rustende Jager op 23 april 1920 hebben de beide gezinnen Klijn en Van Balkom van woning geruild.

Toen Kees en Marie Klijn – de Bresser in 1920 De Rustende Jager kochten om er samen met de kinderen te wonen en de kost te verdienen, was het een klein boerderijtje met een zijkamertje waar een borreltje of een frisdrank geschonken kon worden aan de jagers of de passanten die er even wilden rusten. Er kwam een drankvergunning B, voor frisdrank en licht alcoholische dranken. Bezoekers konden geen sterke drank krijgen. Dat was op verzoek van de gemeente, die in die tijd al problemen genoeg had met dronkenlappen bij de achteraf gelegen horecagelegenheden.

Verkoop aan Natuurmonumenten
Ruim 10 jaar later, in 1934, werd het boerencafeetje aan Natuurmonumenten verkocht. Kees Klijn was ziek en kon onvoldoende voor inkomsten zorgen. Hij had in de Eerste Wereldoorlog in militaire dienst de mobilisatie meegemaakt. Tot zijn grote tegenzin. Hij heeft vaak willen deserteren, niet teruggaan na een weekendje thuis, maar het doembeeld van jarenlange gevangenisstraf en de voortdurende oproep van kameraden om toch maar weer terug te gaan, hield hem blijkbaar op de been, maar het knaagde wel. Kees hield er een blijvend hartfalen aan over, een kwaal die hem steeds meer lichamelijk verzwakte. Hij kon niet echt meer meehelpen op de boerderij. Hij sneed wat wilgenhout en maakte er mandjes van, zoals aardappelmandjes of *schilbennekes*. Als Marie dan op haar zwarte *klompkes* met enkele mandjes met boter en eieren naar de Tilburgse markt liep, verkocht ze eerst de boter en de eieren en daarna de mandjes. Kees maakte van riet uit den Brand ook bijenkorven en sierkorven en van rijshout maakte hij bezems.

Kees Klijn overleed in 1936. De verkoop van De Rustende Jager aan Natuurmonumenten zal voor Kees en Marie Klijn een bewuste keuze zijn geweest, gelet op de gezondheid en de naderende dood van Kees.

Oma Marie Klijn was zo slim geweest om aan de verkoop enkele voorwaarden te verbinden. Ten eerste, ze zou er altijd mogen blijven wonen tot aan haar dood. Ten tweede, haar enige zoon Jan Klijn zou in dienst van Natuurmonumenten komen als boswachter.
In de koopakte staat de koop als volgt beschreven:
De boerderij genaamd "De Rustende Jager" met schuur en verdere opstallen, ondergrond en erf, bouwland, weiland, bos, boomgaard, hakhout en een weg te Udenhout, sectie B nummers 10, 11, 1334, 1348, 139, 1351, 15388 en 1896 en sectie C nummers 890 en 891, samen groot één hectare zes en zeventig are tweeëndertig centiare.

Al snel na de verkoop aan Natuurmonumenten kwam Jan er in dienst. Jan had vanaf zijn 13de op de Udenhoutse steenfabriek gewerkt. "Ovens leeghalen en nog hete stenen wegkruien", zo vertelde hij later sporadisch. Op zijn 19de werd Jan bosarbeider en op zijn 22ste boswachter bij Natuurmonumenten. Jan bleef ruim 40 jaar in dienst van de Natuurmonumenten en zo vertelde hij – toen hij met pensioen ging –: "Ik ken iedere boom en elke kuil in het gebied". Zijn werk was zijn lust en zijn leven. Hij beheerde samen met enkele medewerkers 1333 hectare natuur. Zijn werk bestond uit bomen planten, bossen uitdunnen, hout kappen en verkopen, toezicht houden, controle bij de militaire oefeningen, leden werven voor Natuurmonumenten, etc. Het eerste bos dat hij als boswachter aanplantte staat nog steeds te boek als "het gat van Jan Klijn". Toen Jan in dienst kwam waren er nog hele stukken van het natuurgebied waar nooit iemand kwam. Het was ongerepte natuur. De wind

speelde er met de zandkorrels en vormde het mooie landschap. Jan heeft de verandering meegemaakt. Nu trekken elke zondag duizenden mensen de duinen in. Kinderen slepen takken uit de bossen, bouwen hutten en graven diepe kuilen.

Brand in 1944
Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog is De Rustende Jager door de Duitsers in brand geschoten en na de oorlog door Natuurmonumenten weer opgebouwd. Voordat de nieuwbouw klaar was woonde de familie in een noodwoning, die in de boomgaard naast De Rustende Jager stond, waar later de boswachterswoning gebouwd is. De nieuwbouw is in landelijke stijl gebouwd, boerderij-woonhuis annex café, waar de jagers een borreltje konden kopen en later ook de militairen die in de duinen op bivak waren. Het toerisme was toen nog niet zo in opkomst.

Typisch Marie Klijn
Marie Klijn liep altijd met een stokje, gewoon een stuk hout dat ze in de bossen had gevonden. Dat was nodig, omdat haar reuma haar parten speelde. Om de reuma tegen te gaan smeerde ze altijd een krant in met spekvet en stopte die onder haar borstrok. Oma liep altijd op zwarte klompen met een zwart riempje. Die klompen waren voor haar op maat gemaakt vanwege haar reuma. Het was een schat van een mens, al zullen niet alle klanten dat zo hebben ervaren. Oma was voor niets en niemand bang. Oma zei wat ze vond en handelde ernaar. Als een klant op een tafel ging staan, zei ze: “Sta je thuis ook altijd op de tafel?”. Als een klant al twee biertjes op had, zei ze prompt dat die klant geen dorst meer kon hebben en schonk geen derde glas in. Als een medewerker van de steenfabriek na de ontvangst van zijn salaris langs kwam bij oma Klijn, dan zei ze direct tegen hem dat hij beter naar huis kon gaan en het geld aan zijn vrouw geven voor de zorg voor zijn kinderen. Wat oma ook typeert is dat ze te voet naar Udenhout liep om haar boodschappen in te kopen en als de tassen dan te zwaar waren, liep ze naar de melkfabriek en zei tegen de directeur: “U hebt een auto en ik heb zware tassen. Wilt u mij even naar De Rustende Jager brengen”. Daar aangekomen nam de directeur wel een borreltje, maar moest die toch zelf betalen. Maar ze wist ook hoe ze drukke momenten in het café moest benutten. Als er weer een grote groep soldaten was, nodigde Marie het kader uit in de keuken. Daar hield ze hen flink aan de praat, langer dan het kader lief was. Maar intussen hadden de soldaten in het café meer gedronken en gegeten. Voor haar gezin en vooral voor haar kleinkinderen was oma bezorgd, soms overbezorgd.

Marie Klijn overleed in 1970, 86 jaar oud. Ze was de laatste tijd ziek en er werd besloten haar naar een verzorgingshuis te brengen. Dat gebeurde op Aswoensdag 1970, de dag na het carnavalsfeest. De dag ervoor was de aalmoezenier nog bij oma op bezoek geweest. “Nog even naar omaatje”, zei hij dan, “om samen een kruisje te maken”. “Wat heb ik daaraan?”, zei oma tegen de aalmoezenier, “Had maar een flesje onjeklonje (eau-de-cologne, 4711) meegebracht!”. Op haar verzoek stonden bij haar vertrek uit De Rustende Jager militairen op het terras, die samen een lied voor haar zongen.

Altijd een klippeltje in haar mouw

Oma was voor hel noch duvel bang

Cees van der Meijden

In de jaren dertig van de vorige eeuw bewoonden mijn grootouders Kees en Marie Klijn de Bresser een boerderijtje aan de Oude Bossche Baan in Udenhout aan de zuidrand van de Drunense duinen. Behalve rustende jagers kwamen er ook notabele natuurminnaars te voet of te paard om een kopje koffie te drinken met een snee krentenbrood door mijn opoe zelf gebakken. Mijn moeder Elisabeth heeft er ook gewoond. Ze trouwde later met Reinier van der Meijden, die op Giersbergen woonde aan de noordrand van de Drunense duinen. Ook zijn ouders hadden een boerderij en een cafeetje. Mijn vader was destijds jachtopziener en

moest van zijn jachtheren bij de betreffende bossen blijven wonen. Daardoor ben ik geboren op Giersbergen in 1934.

's Zondagsmiddags gingen we vaak op bezoek bij mijn opoe in De Rustende Jager. Mijn opa Klijn, die ook manden en mandjes vlocht van riet en pijpenstrootje, is al op vijftigjarige leeftijd overleden, in 1936. Toen mijn opa al ernstig ziek was en niet meer kon 'boeren' heeft hij De Rustende Jager met het bijbehorende land noodgedwongen verkocht aan de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten. Mijn grootouders werden de huurders met bovendien nog de toezegging, dat na het overlijden van mijn opa zijn weduwe er haar hele leven zou mogen blijven wonen.

Het gebied van de Drunense duinen was in die tijd erg versnipperd en in handen van een groot aantal eigenaars. De Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten was toen al vanaf 1921 bezig al deze kleine gebiedjes op te kopen en te verenigen tot een groot natuurmonument. Hulde daarvoor aan twee grote natuurminnaars en tevens bestuursleden van de Vereniging Natuurmonumenten met een ver vooruitziende blik: P.G. van Tienhoven en Jac. P. Thysse. Door de aankoop van De Rustende Jager wilden ze voorkomen, dat er op deze bijzondere bij uitstek strategisch gelegen 'poort' naar de duinen allerlei kroegjes en cafeetjes zich zouden kunnen vestigen.

Ik heb mijn opa niet echt meer gekend. Mijn bezorgde opoe echter des te beter. Zij was een kordate en moedige vrouw die zich als weduwe met vijf kinderen – nota bene in de crisisjaren van die tijd – in haar afgelegen boerderijtje met een paar koeien en schapen en enkele hectaren land wist te handhaven. Naast het huis aan de overzijde van de weg, waar nu een bungalow staat, was de boomgaard met fruitbomen en een bijenstal en op de hoek van de Oude Bosschebaan stond een grote kersenboom. Als de kersen rijp waren, klom opoe met een ladder in de kersenboom om voor ons wat heerlijke kersen te plukken. Als ze 's nachts onraad hoorde, stak ze een stallantaarn aan en ging kijken rond het huis wat er gaande was. Ik wil maar zeggen: ze was, zoals ze zelf zei, van 'hel noch duvel' bang! Soms klopten er 's avonds 'lanterfanters' (zwervers) bij haar aan om te vragen of ze in de schuur in het hooi mochten slapen. Dat mochten ze, maar ze moesten wel hun lucifers afgeven. Haar vorige huis was namelijk afgebrand! Soms kwam ze 's avonds laat nog bij mijn ouders en ging dan alleen in het pikdonker door de duinen weer naar huis terug. Ze vond het niet nodig dat mijn vader haar naar huis bracht. Ze had immers een 'klippeltje' (een houten knuppeltje) in haar mouw zitten.

Met sommige notabele bezoekers bouwde ze een hechte band op. Ik denk bijvoorbeeld aan de toenmalige burgemeester F.J. van Lanschot van 's-Hertogenbosch die mijn opoe tante Mie noemde en haar met raad en daad bijstond. Ook de toenmalige voorzitter van de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten P.G. van Tienhoven zorgde ervoor, dat haar enige zoon Jan boswachter bij Natuurmonumenten werd en dat mijn opoe een vergunning 'Verlof B' kreeg, zodat zij nu behalve koffie en thee ook officieel niet-alcoholische dranken mocht serveren om zo haar inkomsten wat te verhogen. Verlof A: licht-alcoholische dranken vond de gemeente te riskant daar in die bossen!

Ook herinner ik mij nog het huwelijk van haar jongste dochter, tante Toos, die in een zwarte koets met haar aanstaande man Piet van der Wiel naar het gemeentehuis in Udenhout reed. Bij terugkomst moest ik een klein toespraakje houden dat ik vooraf van buiten had geleerd. Er stonden bij die gelegenheid stoelen en tafels in de boomgaard met witte lakens erop onder de fruitbomen. Het was een warme dag en iedereen was feestelijk gekleed. Mijn vader was die dag (30 mei 1944) in opdracht van de Duitse militaire overheid opgeroepen om met andere mensen schutterputjes te komen graven langs het zandpad van De Rustende Jager naar Giersbergen. Het oorlogsfront (van de Tweede Wereldoorlog) naderde. Mijn vader waagde het erop om toch naar het feest te komen, hoewel hij daarvoor geen

toestemming had gekregen, dus de vrees bestond, dat ze hem zouden komen ophalen. Dat gebeurde echter gelukkig niet.

Piet en Toos van de Wiel - Klijn
De laatste 25 jaar van haar leven runde Marie Klijn De Rustende Jager samen met haar jongste dochter Toos van de Wiel – Klijn en haar man Piet. De tweede generatie was in De Rustende Jager begonnen.

Piet van de Wiel en Toos Klijn trouwden op 30 mei 1944. Ze wilden dat graag vieren, maar de centen ontbraken. Oma Klijn is toen naar haar broer Bart gegaan en heeft bij hem een lening gesloten. In ruil daarvoor gaf ze haar broer haar trouwring. Het was een fijne bruiloft, een mooi familiegebeuren tussen alle oorlogsspanningen.

Het zat Piet en Toos van de Wiel – Klijn niet mee in het gezin. Hun eerste zoon Bert overleed kort na de geboorte. Een tweede zoon Bert overleed op 12 november 1954 drie dagen voor zijn negende verjaardag. Hij had op school een wond opgelopen waarvan de oorzaak toen nog niet bekend was en die ook niet wilde genezen. Hij moest naar het ziekenhuis, waar hij acht weken later overleed. Nu zouden we zeggen dat het acute leukemie was. Daarna werd voor de derde keer een zoon geboren, ook Bert, die gelukkig tot op de dag van vandaag van het leven mag genieten.
Dochter Marij is geboren na ‘de tweede Bert’, in 1949, in de noodwoning op de plek waar later het huis van boswachter Jan Klijn is gebouwd. Marij herinnert zich dat zij en haar broer al heel jong meewerkten in de zaak. “Papiertjes oprapen van het terras kan een kind ook”. Marij ging na de lagere school op kostschool in Den Bosch en heeft daar de mavo gedaan. Na de mavo ging Marij thuis mee in de zaak werken. “Het was er altijd druk. We stonden ’s morgens om half zeven op. Zeker doordeweeks waren er elke dag militairen, vaak ook ’s avonds en soms zelfs ’s nachts. De staf van de militairen gebruikte De Rustende Jager als kantoor. De staf bereidde in de schuur ook de oefeningen voor. Er waren vaak kampeerders uit de Randstad, recreanten uit de stad en wielrenners uit België. Alleen ’s zaterdags was het iets rustiger, maar toch, het was zeven dagen in de week werken van ’s morgens vroeg tot ’s avonds laat. En als het heel druk was, dan trommelden Piet en Toos van heinde en verre familieleden op om te komen helpen, zoals de kinderen van tante Bets in Giersbergen en niet te vergeten de kinderen van ome Jan en tante Dina die naast De Rustende Jager woonden”. Marij herinnert zich hoe vaste klanten alleen maar door haar vader Piet van de Wiel geholpen wilden worden. Dat was niet vanwege de bediening, maar wel voor het praatje. En Marij kent nog goed de oplossing om alle chocoladerepen goed te houden bij heet weer. Piet van de Wiel deed de mars-repen dan in de reclame: “Een voor een kwartje, vier voor een gulden”. De familie heeft ook geweldige herinneringen aan de voetbalavonden. Dan stonden er op drie of vier plaatsen televisies, bij mooi weer ook buiten. De soldaten genoten er van, een pilsje, een sigaretje. Een geweldige sfeer.
Marij had graag de zaak van haar ouders overgenomen, maar haar man, Jan van de Sande uit Biezenmortel, had een ander beroep voor ogen.

Vader Piet van de Wiel wilde wel tot zijn 100ste in de zaak te blijven, maar moeder Toos Klijn had al eens aangegeven dat het op de pensioengerechtigde leeftijd mooi zou zijn geweest en dat zij daarna zou willen genieten van tijd, van bezoekjes en andere dingen.
Marij en Jan hadden voor hun trouwen hun oog laten vallen op een nieuwbouwwoning in Drunen. Op hun verzoek gingen vader en moeder mee naar het gesprek met een verkopende projectmanager, een bekende van vader en moeder. Tot ieders verrassing zei Piet in dat gesprek: “We zoeken niet één, maar twéé woningen”. Piet liet de wens van Toos in vervulling gaan.

Piet en Toos van de Wiel – Klijn bleven in De Rustende Jager wonen tot december 1971.
Uit een krantenbericht bij gelegenheid van zijn afscheid:

Het is niet overdreven te zeggen dat Piet van de Wiel een nationaal bekende figuur is. In de loop der jaren immers hebben vele duizenden militairen uit alle mogelijke kazernes en legerplaatsen tijdens oefeningen in de Drunense duinen wel eens De Rustende Jager bezocht. "Soms", zegt de heer Van de Wiel, "vallen ze hier met honderden tegelijk binnen. Dan is de zaak te klein en ontvangen we ze zelfs in de keuken en in de schuur. We hebben dan nauwelijks ruimte om een voet te verzetten, maar toch zorgen we ervoor dat iedereen op tijd zijn natje en droogje krijgt". Vanwege die goede zorgen van de vriendelijke Piet van de Wiel en zijn vrouw heeft De Rustende Jager bij de militaire overheden de naam een gezellige uitspanning te zijn. Die reputatie heeft Piet van de Wiel ook opgebouwd bij de duizenden vakantiegangers die jaarlijks genieten van het natuurschoon en de rust van de Drunense duinen.

Het gezin van Jan Klijn en Dina Oerlemans
Na hun huwelijk op 23 mei 1939 gingen Jan en Dina Klijn – Oerlemans wonen in een klein en oud boerderijtje aan de Schoorstraat, rechts naast de woning Schoorstraat 57. Daar zijn de twee oudste kinderen geboren, Kees en Nelly. Later verhuisde het gezin naar een huisje aan de Biezenmortelsestraat, vlak naast café 't Gommelen, waar 'de eerste Mari', die slechts één dag leefde, en de andere kinderen zijn geboren: Ria, Willie, Sjaantje, Mari en Els. Hoewel het gezin er niet woonde, is Ria bij oma in De Rustende Jager geboren. Het was september 1944 en de situatie werd als te gevaarlijk beschouwd om de geboorte zo dicht bij de doorgaande weg Biezenmortelsestraat en Groenstraat te laten gebeuren. Het gezin trok daarom vlak voor de geboorte voor even naar oma, waar in de buurt een schuilkelder was. Direct na de geboorte van Ria zochten ze in die schuilkelder hun 'betrekkelijke' veiligheid. Hier verbleven ze tien dagen, samen met andere buren. De situatie was zo gevaarlijk dat vader Jan Klijn zijn dochter niet zelf mocht aangeven bij de gemeente, omdat ze bang waren dat hij door de Duitsers opgepakt zou worden. Marie Klijn en buurvrouw Han Berkelmans hebben de geboorteaangifte gedaan. Soms waren het in de omgeving gelegen Duitse soldaten die de pap kookten voor de baby en die ook waarschuwden om het hout van de schuilkelder weg te halen, want, zo zeiden ze, "Dat is gevaarlijk. Als er vuur bij komt verbranden jullie allemaal levend." "Er waren dus ook goede Duitsers", vertelde moeder Klijn later. Een van hen liet haar een foto zien van zijn eigen kind.

Jan Klijn (Udenhout, 18 mei 1912 – 5 september 1995) trouwde op 23 mei 1939 met Dina Oerlemans (Udenhout, 21 maart 1915 – 7 december 1985).
Kinderen:
1. Kees (Udenhout, 19 juni 1940 – Sittard, 26 oktober 1985)
2. Nelly (Udenhout, 29 september 1942) trouwde Jo Pijnenburg (Udenhout, 18 augustus 1941)
3. Mari (Udenhout, 19 augustus 1943 – 20 augustus 1943)
4. Ria (Udenhout, 21 september 1944) trouwde Jos Vermulst (Tilburg, 26 september 1945)
5. Willie (Udenhout, 2 oktober 1946 – 5 december 2005) trouwt Nettie Welte (Eerde, 16 april 1953 – Biezenmortel, 30 juni 2017)
6. Sjaantje (Udenhout, 25 december 1947) trouwde Joost van Zon (Udenhout, 17 september 1948)
7. Mari (Udenhout, 9 juli 1949 – Boxtel, 10 april 2007) trouwde Elly van Wezel (Vlijmen, 15 december 1950)
8. Els (Udenhout, 13 juni 1953) trouwde Ton van Steen (Haaren, 15 oktober 1947).

In de bange dagen van september 1944
Mijn geboorte in De Rustende Jager
Ria Vermulst – Klijn

De geschiedenis vertelt ons dat Udenhout is bevrijd op 26 oktober 1944. Een maand eerder, op 21 september 1944 ben ik geboren in De Rustende Jager. Later vertelde onze pa en ons

mam aan ons dat het er nogal spande aan de rand van de Loonse- en Drunense duinen, dus ook bij De Rustende Jager.

Al sinds Dolle Dinsdag 5 september 1944 hing er een geladen spanning in het dorp. De geallieerden waren de actie Market Garden begonnen. De dag dat de geallieerde grondtroepen het dorp zouden komen bevrijden kon niet ver weg zijn. Er waren al wel voortdurend beschietingen vanuit de lucht op het Duitse leger en de Duitsers haalden geallieerde vliegtuigen neer. Zo was er op zaterdag 16 september op het station een trein beschoten waarbij tijdens bluswerkzaamheden een brandweerman was omgekomen. Zondag 17 september was een angstige dag. Er waren zoveel vliegtuigen in de lucht dat je in de kerk helemaal niets van de H. Mis kon horen. Maandag 18 september stortte om 4 uur 's middags een vliegtuig neer op de oprijlaan van Huize Assisië en een half uur later een bommenwerper bij 't Winkel. De Duitsers waren erg onrustig en controleerden zowat alle mensen op straat. Onze pa mocht ook niet naar buiten van ons mam, bang dat hij opgepakt zou worden met alle gevolgen van dien. Het was een angstige tijd.

Mijn ouders, Jan en Dina Klijn - Oerlemans en de oudste twee kinderen, Kees en Nelly, woonden aan de Biezenmortelsestraat, in het huisje rechts van café 't Gommelen. Vooral voor mijn moeder die – zoals dat vaak gezegd wordt – op alle dagen liep omdat ik geboren moest worden, was de angst groot. Stel dat de grondtroepen door de Biezenmortelsestraat en de Groenstraat zouden trekken, moeder zou dan moeten bevallen in de vuurlinie. Daarom vluchtte het gezinnetje naar De Rustende Jager, op grotere afstand van de doorgaande wegen en dicht bij oma in de buurt. Daar ben ik op 21 september 1944 geboren en iedereen moest meteen de schuilkelder in, inclusief ons mam en ik als pasgeboren baby. Daar zaten nog veel meer mensen uit de buurt. Het oorlogsgeweld was zo heftig, dat onze pa mijn geboorte, van oma en ons mam, niet zelf aan mocht gaan geven bij de gemeente. Oma en buurvrouw Han Berkelmans hebben dat de volgende dag samen gedaan. Voor onze pa was het te gevaarlijk, het was niet veilig. Na mijn geboorte moesten we dus allemaal de schuilkelder in. We hebben tien dagen in de schuilkelder doorgebracht, samen met al die andere buren… ik hangend in een mandje aan de zoldering (wat ik me daar dan ook van moet voorstellen). De schuilkelder was een gat in de grond in de buurt van het huis van Hannes van Balkom of van Jan van Hal. In ieder geval dicht bij een van die twee, want de melk voor mijn pap werd gekookt door een van de buren in het woonhuis.

Het moest natuurlijk wel stil zijn in de schuilkelder want de "foute" Duitser, die er misschien ook wel rondliep, mocht ons natuurlijk niet horen. Mijn babygehuil zou al die mensen in de schuilkelder kunnen verraden. Daarom kreeg ik een tut-lap met een schep suiker erin waarop ik kon sabbelen. Toen we na tien dagen uit de schuilkelder kwamen kon ik geen daglicht meer verdragen. De dokters en onze pa en ons mam waren bang dat ik blind zou zijn geworden, maar dat is toch weer goed gekomen.

Ik ben meteen na mijn geboorte gedoopt door buurvrouw Drieka van Haaren, want in tijd van nood mag en moet iedereen dopen, zo staat er in de catechismus. Door een verdrietige ervaring wijs geworden wilden mijn ouders niet laten gebeuren wat een jaar eerder wel gebeurd was. In augustus 1943 was onze eerste Mari geboren en na één dag alweer gestorven vanwege de kinkhoest. Dit kindje was niet gedoopt en mocht daarom niet begraven worden op het kerkhof in Udenhout. Onze pa heeft het in een kistje achterop zijn fiets naar het ziekenhuis in Tilburg gebracht en tot op heden, zo vertelde ons mam ons jaren later heel verdrietig, weten ze nog niet waar dat kindje gebleven is. Daarom wilden ze bij mij niet wachten met dopen, gezien ook de situatie rond de oorlog. Ik ben twee keer gedoopt: een keer in De Rustende Jager en een keer in de kerk.

Eerst Biezenmortel en daarna Udenhout werden bevrijd op 26 oktober 1944. Voor de Oude Bosschebaan liet de Bevrijding nog op zich wachten. De Duitsers vluchtten de duinen in en werden vanaf de Biezenmortelsestraat en de Groenstraat beschoten. Er gingen op 26 en 27

oktober 1944 vele boerderijen aan de Oude Bosschebaan in vlammen op, ook De Rustende Jager. De Bevrijding kwam een dag later.

De woning aan de Biezenmortelsestraat
De zussen Nelly, Ria, Sjaantje en Els halen herinneringen op:

Het huis aan de Biezenmortelsestraat (rechts naast café 't Gommelen), waar het gezin van Jan Klijn woonde, had een kamer met een schouw waar een mooie blinkende cuisinière stond met daarnaast een leunstoel waar alleen vader of moeder 's zondags zaten. Verder een keuken, twee gewone slaapkamers en een opkamer die als slaapkamer in gebruik was. Aan het huis stond een stalletje waar in de zomer kampeerders uit de Randstad verbleven. Bij mooi weer sliepen de kampeerders in tenten op de wei naast het huis, maar bij slechter weer logeerden ze in de stal. *De Rotterdammers* noemden wij ze. Sommigen kwamen uit Delft of Vlaardingen, maar allen werden *de Rotterdammers* genoemd. "Wij als kinderen vonden het geweldig als zij er waren, we hadden er in de grote vakantie een heel stel kinderen bij om mee te spelen en ze kwamen voor ons gevoel van heel ver weg uit de grote stad. Wisten wij veel. Wij kwamen niet verder dan Berkel-Enschot en Udenhout".

Het huis was nat, de muren altijd vochtig, zodat er elk jaar behangen moest worden. "Ach, het was zoals bij zoveel gezinnen. Vader had een moestuin en moeder weckte de groenten. Vader hield in de schuur een varken, waarvoor het altijd in november slachttijd was. En hij hield konijnen, om op te eten, maar ook voor het bont. Sinterklaas bracht voor de meisjes altijd mutsen en handmoffen van konijnenbont."
De jongens sliepen met z'n drieën op één slaapkamer en de meisjes met z'n vieren op één slaapkamer. Tot Ria een keertje geelzucht had en in quarantaine moest. Ze kreeg toen even een kamer alleen en de andere zes kinderen moesten met z'n allen op één slaapkamer. Gelukkig kwam de huisarts de volgende dag terug om te zeggen dat zijn diagnose onjuist was. Ria had geen geelzucht, maar was door de zon wat bruingekleurd.
Jan Klijn werkte al enkele jaren bij Natuurmonumenten en had goede contacten met directeur Piet van Tienhoven. Om de een of andere reden noemde men die man *Vogelenpiet*. Die kwam ook wel eens bij Jan thuis. De directeur vond de woning aan de Biezenmortelsestraat te slecht als boswachterswoning. Hij zorgde ervoor dat er een nieuwe boswachterswoning werd gebouwd. Hij had bedacht om die dichtbij Bosch en Duin te zetten, maar op verzoek van Jan Klijn is de dienstwoning gebouwd naast De Rustende Jager. In 1953 kon het gezin naar de nieuwe woning verhuizen.

De kinderen van Jan en Dina Klijn gingen in Biezenmortel naar school. De buurkinderen van ome Piet en tante Toos gingen naar school in Udenhout. Daar lag nu eenmaal de scheidslijn.

"Er waren in die tijd nog geen harde wegen aangelegd. De Gommelsestraat was een karrespoor met daarnaast achter de bomen een smal fietspad. Van lantaarnpalen hadden ze nog niet gehoord daar achter tegen de duinen aan. Het was een geluk dat we met zevenen waren, dus je hoefde nooit alleen naar school. 's Zomers gingen we op de fiets, maar 's winters vaak te voet. Als er sneeuw lag liep onze pa met ons mee tot aan de Zandkant. Hij ging daarna linksaf de bossen in om zijn werk te doen en wij liepen het laatste stuk met z'n allen naar school. Er was toen nog geen overblijf-juf voor tussen de middag, maar we hadden het geluk dat we bij Frans en Marietje van Esch – van de Pas, die zelf geen kinderen hadden, onze boterhammen in de warme keuken mochten opeten. Zij woonden vooraan in de Capucijnenstraat. Marietje zorgde voor warme thee en maakte dat we weer op tijd naar school gingen. Hierdoor is er een band ontstaan die er altijd is gebleven tot aan hun dood toe."

De kinderen speelden vooral heel veel thuis en ook samen. Want vriendjes en vriendinnetjes en vooral hun ouders vonden De Rustende Jager veel te ver weg. Het was ook niet zo dat

De Rustende Jager een aantrekkelijk speelterrein was. Daar voelde je toch dat de zaak op de eerste plaats kwam. Thuis daarentegen was er gezelligheid. Soms mochten de kinderen met vader mee de duinen in. Ze kregen dan een pepermuntje met de opdracht dat zo lang mogelijk in de mond te houden. Dat had natuurlijk tot doel dat de kinderen stil zouden zijn en vader de geluiden van de natuur kon horen. Ook zoon Willie had meer dan anderen interesse in de natuur van de Loonse- en Drunense duinen. Niettemin werd niet hij later boswachter, maar wel zijn broer Mari, op de Kampina in Boxtel.

“Later in de pubertijd waren er dikwijls vrienden en vriendinnen die op de zondagmiddag op de fiets naar ons thuis kwamen. Kees en zijn vrienden (Jacques van Rijsewijk, Harrie Kroot, en anderen) waren namelijk op dansles geweest en op zondagmiddag kregen wij als zussen en hun vriendinnen les van de jongens. We hadden met Sinterklaas een pick-up gekregen waarop we de plaatjes met dansmuziek draaiden. Ieder had een plaatje naar eigen keuze mogen uitzoeken, dus hadden we meteen al een stuk of zeven plaatjes, en de vrienden brachten ook nog enkele plaatjes mee, voor die tijd was het al een hele discotheek. In de grote huiskamer annex keuken lag linoleum op de vloer met daarop kokosmatten. We rolden de matten op en we hadden een prima dansvloer. Onze pa en ons mam vonden het al lang goed, ze zagen dat wij het naar ons zin hadden en ze waren in de buurt, zodat ze een oogje in het zeil konden houden.”

Met de kermis kregen de kinderen kermisgeld mee, maar met de afspraak dat het geld dat over was zou worden verdubbeld. Gevolg was natuurlijk dat het kermisgeld nauwelijks werd uitgegeven. Alleen Mari, die kocht een flinke bos paling voor zijn ouders. Zijn geld was dan wel op, maar ook hij kreeg er een centje bij.

“We vierden het Sinterklaasfeest altijd uitbundig, met surprises en gedichten, nooit voor veel geld, maar wel altijd genieten. In de periode dat we nog klein waren en naar de lagere school gingen, geloofden we natuurlijk heilig in Sinterklaas. Achteraf weten we dat ons mam rond die tijd dikwijls met de bus naar de stad moest. We waren niet gewend dat ze er niet was als we thuis kwamen. Als wij dan van school thuis kwamen en alleen onze pa aantroffen, dan was de eerste vraag: waar is ons mam? En als ze dan wat lang wegbleef, dan zaten we met onze knieën op een stoel voor het raam en zongen met z’n allen: *Mama, mama kom toch gauw, want we houwe veul van jou*. We wisten niet, dat ze al voor Sinterklaas aan het zorgen was. Wanneer het 6 december was dan had de Sint op tafel gereden zoals dat heette. Voor ieder lag er een stapeltje cadeautjes op tafel, meestal iets wat nuttig was, een lees- of kleurboek, een gezelschapsspel voor samen, een lappen pop die tante zuster gemaakt had, wanten (handschoenen) of een bontmuts voor de meisjes of een mof voor de handen. Deze laatsten gemaakt van konijnenbont van konijnen door onze pa gevangen of in de konijnenkooi groot gebracht. Ook testte onze pa ons uit of je bang was voor Sint en Piet, hij vroeg dan op sinterklaasavond als het al donker was, en donker was het daar achter in het bos: “Wie durft er rond het huis te lopen en aan te bellen aan de voordeur?” Nelly durfde het meestal wel. De anderen waren niet zulke durfals. Later toen we ouder waren en zelfs tot ver nadat iedereen het huis uit was, vierden we nog steeds Sinterklaas met elkaar. Begin oktober trokken we briefjes met een naam er op. Voor die persoon moest je dan een surprise maken. We mochten maar een klein bedrag voor het cadeautje besteden. En op de avond zelf moest degene voor wie de surprise bestemd was, het gedicht hardop voorlezen, dat was meestal lachen geblazen want natuurlijk nam de Sint je op de korrel. Het was echt genieten om dat feest zo met elkaar te vieren. Totdat het noodlot toesloeg en onze oudste broer Kees plotseling overleed en zeven weken daarna rond het Sinterklaasfeest ons mam. Toen was de animo voor het feest rond Sinterklaas wel over. Iedereen vierde nog wel Sinterklaas maar dan thuis bij het eigen gezin. We leerden al vroeg van onze ouders dat Sint iemand was die wilde delen. Het gebeurde ieder jaar opnieuw dat een van de kinderen met onze pa mee ging om bij de arbeiders die voor hem werkten een cadeautje te brengen. Zelf bleef hij met de auto een eindje van het betreffende adres staan zodat hij niet te zien was en degene die mee ging moest dan snel en voorzichtig aanbellen of op de deur bonzen, het cadeautje voor

de deur zetten en wegrennen. Dit gebaar ging niet van Natuurmonumenten uit maar wel van onze pa zelf, het ging dan vaak om een flesje drank met een stuk chocola of wat rookwerk, maar dat hoorde in zijn ogen wel bij Sinterklaas. Het zit nog in onze genen want sommige zussen en ik zelf spelen tot op heden zo ook nog regelmatig Sinterklaas."

Enige tijd was er bij het gezin Klijn een logeetje uit Den Bosch, Charles Noteboom. Hij kwam in vakantietijd bij het gezin om aan te sterken. Daar had pater kapucijn Theobald, rector van Biezenmortel, voor gezorgd. De eerste keer dat hij er was vroeg hij naar piepsuiker op zijn brood, maar niemand in het gezin Klijn wist wat piepsuiker was. Bij navraag bleek het te gaan om cacao met wat suiker erdoor.

Vader Jan Klijn had een moestuintje. Hij plaatste bij de worteltjes altijd een bordje met de tekst: "Met gif bespoten". De worteltjes waren erg populair bij langstrekkende militairen. Het bordje hielp niet echt.

Boswachter Jan Klijn
Jan Klijn liep altijd in zijn groene boswachterspak en altijd met beenkappen om. Dit uniform was speciaal voor de boswachters gemaakt. Hij voelde er zich goed in. Maar het eerste pak na de oorlog, toen textiel nog op de bon was, was gemaakt van lakenstof, dezelfde stof die de Duitsers gebruikten voor hun kleding. Daar hoorde ook een platte pet bij. Dit pak droeg hij niet graag en de pet zeker niet. Het herinnerde nog teveel aan de oorlogstijd die achter hem lag. Bij het maken van een familiefoto zorgde hij altijd dat de pet er niet op kwam. Jan was ook de enige die met een jeep in de duinen mocht komen. De eerste jeep die hij kreeg was een oude legerjeep, aan alle kanten open. In de wintermaanden was het niet plezierig om daarin rond te rijden. Later kreeg hij een nieuwe Toyota Landcruiser, een dichte jeep, met verwarming. Hiermee heeft hij vele jaren comfortabel zijn werk kunnen doen. Als Jan iemand moest beboeten, liet hij het aanvankelijk bij een waarschuwing, maar probeerde vervolgens die persoon lid te maken van Natuurmonumenten, wat heel vaak ook lukte. De kinderen moesten vader wel eens helpen. Zo moest Ria altijd mee bij houtverkopingen en tijdens de veiling opschrijven wie welke kavel had gekocht en tegen welke prijs. Overigens was het thuis altijd open deur voor klanten van vader. Als mensen uit het dorp mastappels wilden rapen of een karretje zand wilden hebben voor een zandbak voor de kinderen, dan kwamen ze eerst bij de boswachter langs om een vergunning op te halen.

"In de herfst werden er eikels geraapt, door ons als kinderen van de boswachter, maar ook andere mensen en/ of kinderen deden dat. Die eikels brachten we naar de kwekerij op Plantloon. Mensen uit Udenhout konden de eikels bij ons inleveren tegen een kleine vergoeding."

Onder de titel "Te gast in het *pavillon* te Udenhout" schreef John Damen in 1965 een artikel op basis van een interview met boswachter Jan Klijn. Hier volgen enkele passages:

"Nee, in al die 31 jaar dat ik hier nu boswachter ben, heb ik nog niet één dag vakantie gehad. Ook niet op zondag. Ik zal u zeggen waarom. Vroeger, voor de oorlog al, werkte ik zeven dagen in de week. Je was altijd bezig. En doordat je dat al zolang hebt gedaan, krijg je het gevoel dat je er moet zijn, zeven dagen in de week. Je denkt dan niet aan vakantie. Maar de laatste tijd, nu iedereen recht schijnt te hebben op twee vrije dagen in de week, begin ik er iets anders over te denken, maar vrij of vakantie heb ik of neem ik nog niet."
Te midden van het met schone dochteren gezegende gezin presenteert vader Klijn zich als een uitnemend verteller, bescheiden en in een moeilijk duidbare, althans weinig Brabants gelijkende tongval, in het boswachterstenue, met welgekozen woorden en allengs met nauwelijks te doven geestdrift.

Nu 30 jaar geleden verkocht mijn vader Cornelis Klijn boerderij en café De Rustende Jager – "Het staat hiernaast, mijn moeder woont er nog" – aan de Vereniging tot Behoud van

Natuurmonumenten. "Voorwaarde daarbij was dat ik, zijn zoon Jan, in dienst kwam bij de Vereniging. En zo ben ik boswachter geworden in de Loonse- en Drunense duinen."

Wie meent dat bosopzichter Klijn na ruim 30 jaar 'crosscountry' door zijn duinen met beroepsmatige onverschilligheid zou spreken vergist zich. Met naar het wezen van zijn werkterrein te vragen, haal ik zijn stokpaardje van stal. De stafkaart komt van de boekenplank op tafel. Bosman Klijn laat over de uitgespreide kaart de wijsvinger gaan die de grenzen wijst van het 1366 hectare metende landschap, waarin hij elke boom en elke struik al jaren kent. "Het mooie van het hele gebied is de ongereptheid, de variatie in het landschap met bossen en duinen. Hier de naaldbossen, daar de tjotten (heuvels) begroeid met bunt. Iedere keer weer anders".

"Kijk, de grote attractie van het hele gebied is juist de vrijheid. Geen hekken, geen prikkeldraad. Laat men dan van de vrijheid gebruik maken. Ik ben niet tegen toeristen. Integendeel. In die richting werkt toch ook de Vereniging."
In diezelfde geest leidt hij de ruim 250 deelnemers aan de jaarlijkse herfstwandeling door zijn territoir. Een evenement, georganiseerd door VVV Udenhout en Udenhouts Belang, aangekleed door bakker Besselink gebakken "Udenhoutse Broeder" en besloten met een heerlijk avondje in "Bos en Duin".

Dan maakt bosmeester Klijn voorbereidingen voor de volgende dag, zondag, een drukke dag. Honderden natuurminnaars komen naar de Loonse- en Drunense duinen, de duinen van Jan Klijn!

De Bossche burgemeester Van Lanschot
Bij zijn aanstelling bij Natuurmonumenten had Jan Klijn voor zichzelf een groen pak laten maken. Dat viel bij Natuurmonumenten niet in goede aarde. Moeder Klijn kreeg hierover een brief: "Het pak kan hij natuurlijk afdragen, maar geen van onze medewerkers in de bossen heeft een uniform, hetgeen grote voordelen oplevert. Het publiek ziet de boswachter dan niet als een soort politieman". Natuurmonumenten ging op onderzoek uit door wie Jan Klijn zich had laten beïnvloeden. Dat bleek niemand minder dan mr. F.J. van Lanschot, de burgemeester van 's-Hertogenbosch, die goed bevriend was met de familie Klijn en regelmatig naar De Rustende Jager kwam voor een kopje koffie. De burgemeester had eerder ook een goed woordje gedaan bij Natuurmonumenten voor de verkoop van De Rustende Jager aan Natuurmonumenten.

Na het overlijden van vader Kees Klijn schreef Piet van Tienhoven van Natuurmonumenten een briefje aan burgemeester Van Lanschot d.d. 7 april 1936: "Jammer van onzen vriend Klijn! Het is een groot verlies voor de familie en ook voor ons. Ik hoop maar dat Vrouw Klijn dezelfde opgewektheid zal blijven behouden als tot nu toe en met haar zoon nog vele jaren de scepter mag zwaaien in De Rustende Jager, want wij zouden de familie niet gaarne in onze kring van *onderdanen*, zoals Vrouw Klijn zichzelf noemt, willen missen. Een bedevaart naar De Rustende Jager met u moet er toch dit jaar zeker op overschieten. Met de beste groeten en naar ik hoop tot spoedig ziens!". Die bedevaart volgde al enkele dagen later, op Eerste Paasdag 12 april 1936. Piet van Tienhoven schreef een bezoekverslag: "Op Paaszondag gedejeuneerd bij Tante Mie op De Rustende Jager met burgemeester Van Lanschot van Den Bosch".

Dierbare herinneringen

Fotoalbum familie Klijn – Oerlemans

Kleine schakel in het grote werk van Natuurmonumenten

Boswachter Mari Klijn

Boswachter in de Kampina

Vader Jan Klijn was trots dat een van zijn zonen ook boswachter is geworden. Mari Klijn is bijna veertig jaar boswachter geweest op de Kampina nabij Boxtel. Mari heeft zich vooral ingespannen om het beleven van de natuur over te brengen aan mensen, waardoor heel veel mensen in Boxtel en omgeving meer van de prachtige natuur zijn gaan genieten. Mari verzorgde lezingen, excursies en foto-exposities. Hij leerde de jeugd kennis maken met de natuur via het project “Het Bewaarde Land”. Mari werkte samen met jongeren die een taakstraf moesten uitdienen en gehandicapten die de natuur wilden leren kennen. Hij leidde de toenmalige kroonprins Willem-Alexander rond bij een informeel bezoek aan Boxtel.
En Mari had iets overgenomen van zijn vader. Toen Mari een koninklijke onderscheiding kreeg sprak ook een bevriend politieman, die vertelde dat Mari de onderscheiding niet had verdiend met het veelvuldig uitschrijven van boetes bij overtredingen. Dat deed Mari namelijk niet. In plaats daarvan praatte hij overtreders uitvoerig bij over de prachtige natuur.

Foto-expositie

Een tekenbeet heeft aan de wieg gestaan voor de liefde voor fotografie. Negen maanden zat Mari Klijn thuis omdat de ziekte van Lyme had toegeslagen. “In die periode ben ik gaan nadenken en ontdekte ik dat ik, ondanks bijna veertig jaar werken in de natuur, niks had vastgelegd. Het idee ontstond een boek met foto’s van de natuur te maken. Zeker nu ik een kleinzoon heb, voel ik de behoefte om de natuur vast te leggen. Zo kan mijn kleinzoon altijd terugkijken op het werk dat ik gedaan heb.” De boswachter kocht een Minolta en een 300 millimeter lens en ging fotograferen. “Zodra ik weer een beetje op de been was, benutte ik ieder vrij moment om eropuit te trekken, van vroeg in de morgen tot ’s avonds laat, ik zat altijd in het bos of op de heide.” Insecten, vlinders, paddenstoelen, maar ook planten en bloemen en landschappen heeft hij vastgelegd, in alle seizoenen. Van zijn vele foto’s werd een veelzijdige expositie georganiseerd in Hoeve Bosrand: een witte ree die verschrikt in de lens tuurt, een eekhoorn in een boom, zeldzame blauwe glaslandjes, een biologische graanakker met kamille en bloeiende klaprozen. Helaas kreeg Mari de tijd niet om het boek te realiseren. Er is nog wel een verjaardagskalender met zijn foto’s uitgebracht.

Mari Klijnpad

Vlak voordat Mari ernstig ziek werd, had hij het rolstoelpad op de Kampina nog mee gerealiseerd. Door inspanningen van zijn oud-collega’s en werknemers kreeg dit pad later officieel de naam Mari Klijnpad.

Mijn memoires

Sjaantje Klijn

Het gebeurde dat ik als jong meisje in het Brabantse café ging werken, met de geur van warme koffie, een brandend vuurtje in de kachel bij winterse kou en openstaande ramen in de zomerse warmte! De zwart wit geëmailleerde tegelvloer, het damestoilet naast de bar; de heren moesten buiten om. Met de rood-groene stoeltjes op het terras en zijn al oude waterpomp. Daarbij mijn oma met haar altijd zwarte klompjes, haar zwarte schort met bloempjes en het strak gekamde haar met een knotje maakte het geheel af! Het geheel van "De Rustende Jager"

Ik herinner me een man, die door de week vanaf Loon op Zand naar Drunen fietste en 's avonds weer terug en die regelmatig op de terugweg bij De Rustende Jager aankwam. Nadat hij zijn tweede flesje bier ophad, stuurde oma de man naar huis, omdat hij – volgens oma – geen dorst meer kon hebben en hij zijn centen beter aan zijn vrouw kon geven in plaats van alles op te drinken. Waarna de man bij de heg met zijn fiets in de hand stond te huilen, misschien omdat hij nog een biertje wilde of omdat de woorden van oma hem hadden geraakt? Maar helaas, oma was onverbiddelijk! Oom Piet en tante Toos waren heel blij met haar optreden en maakte dankbaar gebruik van haar standvastigheid, als iemand weer eens te veel biertjes wilde nuttigen. En zo geschiede het dat er bij De Rustende Jager nooit iemand zat (bezopen) huiswaarts keerde!

Niet wetende dat ik hier nog vele malen zou vertoeven en het voor mij ook een veel betreden plek zou worden in de toekomst, heb ik er tot op de dag van vandaag heel graag gekomen.

En het gebeurde dat ik met mijn nichtje Marij, bij tante Toos en oom Piet, op 15 à 16-jarige leeftijd wel eens mee mocht helpen in de zaak met het intussen geheel vernieuwde terras. Op een mooie zomerse zondagmiddag kwam er een vriendengroep, 7 à 9 jonge mannen vanuit Udenhout, op het terras zitten voor een lekker biertje. Van mijn oom Piet moest de klant op het terras altijd meteen afrekenen. Ik zet de jonge mannen hun bestelde biertje voor en vroeg of ze meteen wilden betalen, maar helaas zeiden ze: "We hebben geen geld bij ons!". "Dan neem ik alles mee terug", zei ik. Een van de mannen schonk een gedeelte van zijn biertje in zijn glas en dronk er vlug een teug van. Toen ik vroeg wat het werd. Nee ik kreeg geen geld! Ik heb alles weer op het dienblad gezet en bij mijn oom afgeleverd met: "Ze wilden niet betalen"! "Heel goed gedaan", was het antwoord van oom, "zulke gasten hoef ik niet op mijn terras!" Ik weet niet of de jonge mannen van toen het zich nog kunnen herinneren? Maar dit was mijn eerste grote stap in de horeca!

Zo kwam van het een het ander en gebeurde het dat oom Piet aan ons mama vroeg, of ik vroeg in de avond mee kon helpen bij de militairen, die maar een klein uurtje binnen mochten. Marij zat toen op kostschool, zodat zij kans had om te studeren en haar huiswerk in alle rust kon maken. Zo maakte ik kennis met 'jantje soldaat' in de horeca. De geur in de pakken, die de soldaten bij zich droegen bij het binnenkomen van het café, vind ik tot op de dag van vandaag nog van een zo natuurlijk innemende geur, dat ik er een odeur van zou willen hebben! Ik zou hem alle dagen op doen, de geur van intens groen die mij zeer goed beviel alsof er een heel menselijk bos binnen kwam wandelen!
Maar nu de jonge soldaten, mannekes van 18 jaar, die hun dienstplicht moesten vervullen en die ik zo vaak vanuit het kamerraam van ons ouderlijk huis oefeningen heb zien doen dwars door modder en waterplassen, bepakt en bezakt bij hitte of kou. Ik heb gezien hoe deze jonge soldaten werden gedrild en zo ook deze avond bij mijn oom in het café. De soldaten mochten allemaal wat consumeren binnen dat uurtje. Buiten koppeling en rugzak af, daarbij hun geweer en dan naar binnen. Een van de soldaten moest buiten bij de spullen blijven en werd na een half uurtje afgelost om ook even wat te nuttigen. Een jonge soldaat kocht een

paar glacékoeken en de sergeant vroeg hem of hij honger. De soldaat beaamde dat: “ja dat heb ik!” Waarop de sergeant zei: “We hebben in het bivak net gegeten en jij hebt nog honger?” “Ja”, zei de soldaat. “Nou, dat is niet nodig hoor, dat jij honger moet lijden”. De sergeant kocht nog tien glacékoeken en de jonge soldaat moest maar zien hoe hij ze binnen kreeg, maar voordat ze vertrokken moest hij deze glacés opeten zonder er bij te drinken, onder het toeziend oog van… Zie je het voor je?
Zo heb ik menigmaal geholpen bij mijn oom Piet en tante Toos. Mijn tante die voor een heerlijk bakje koffie zorgde in de ouderwetse koffiepotten, waar één zilvergrijze grote koffiepot, goed voor 15 tot 20 koppen, altijd op de kachel stond te pruttelen. En als de militairen er waren, zat het voornaam uit de militaire wereld altijd in de keuken van De Rustende Jager, terwijl de soldaten zich in het café vermaakten!

En na menig mooie jaartjes meegelopen te hebben was daar die zondagmiddag, dat ik een lelijke val op het terras maakte en een flinke snede (door het vallende glas) in mijn pols had en door mijn zus Nellie en mijn zwager Jo naar dokter Ten Horn werd gebracht om te hechten! Een klant van De Rustende Jager meldde zich en bood aan om mee te gaan “want hij had er verstand van”. De dokter zei: “Je vriend mag wel mee naar binnen”. Ik antwoordde: “Dat is mijn vriend niet”, waarop de dokter reageerde: “Nee dat zal wel niet!” Zo moest ik ook nog duidelijk zijn over het feit dat hij zichzelf aanbood om mee te gaan, omdat “hij er verstand van had!” Dokter Ten Horn had zijn hulp niet nodig. Na mijn wond te hebben gehecht – gelukkig geen zenuw geraakt – en na de klant weer bij De Rustende te hebben afgezet heb ik nooit meer iets van hem vernomen.

En zo kwam de grote dag dat oom Piet kwam melden aan mijn ouders dat zij De Rustende Jager gingen verlaten. Noch Marij noch Bert had interesse om deze horeca voort te zetten. Het pand kwam dus te huur en oom Piet vroeg of misschien een van ons interesse had? Ik hoorde het gesprek aan en toen oom Piet weer vertrokken was, zei ik tegen ons mama: “O, mag ik dat alstublieft gaan doen?” Waarop ons mama zei: “Och Sjaantje, Joost heeft zo’n goede baan en Jo wil graag iets anders, dus laat ons Nellie en Jo het maar proberen om te huren!” En als je ouders in die tijd dat zeiden legde je je daarbij neer en zo ging De Rustende Jager aan mijn neus voorbij. Tenminste…, niet helemaal, want toen op 1 januari 1972 ons Nellie en haar man Jo De Rustende Jager hebben overgenomen zijn wij hun blijven helpen. En dat gebeurde in de horeca, bij het verbouwen en wat al nog niet meer; te veel om op te noemen. De eerste avond, dat ik gingen helpen, was die dat ons Nellie en Jo wegens omstandigheden zelf niet aanwezig konden zijn. Er zou ‘s-avonds een grote groep militairen komen. “Of ons Sjaantje dat zou kunnen draaien, dan hoefden ze niet te sluiten?” Ons mama zou meegaan zodat ik niet alleen zou zijn. Zo gezegd, zo gedaan. Ze waren met velen en omdat ook deze jonge soldaten maar een bepaalde tijd pauze hadden, maakten wij met de sergeant de afspraak dat ik iedereen eerst zou helpen en dat ik daarna zou rondgaan om af te rekenen. Samen met ons mama zorgde ik dat deze soldaten kregen wat ze vroegen en ik ging nadien rond om van elke soldaat zijn bedrag te ontvangen die men schuldig was. Onze Jo zei de andere dag tegen ons mama dat ik het heel goed had gedaan. Hij had nog geen enkele keer zoveel verdiend als deze avond! Weer een moment dat ik nooit vergeten ben, want het was ook nog eens heel leuk om te doen. En allemaal nog in het oude cafeetje!
Zo kwam de grote dag dat ons Nellie en Jo op cruisereis gingen na de grote verbouwing. Of wij de zaak zouden kunnen waarnemen als er militairen kwamen en in dat weekend? Dat was een hele leuke tijd, alsof het van jou is en jij even de scepter mag zwaaien. Ook daarna informeerde onze Jo bij de vaste klanten hoe het was verlopen en of alles naar wens was gegaan. Waarop een van de klanten onze Jo vertelde, dat hij geholpen was door een heel vriendelijk meisje van een jaar of achttien met een paardenstaartje. En onze Jo hem vertelde: “Dat meisje is getrouwd en is zesentwintig!” Leuk toch?

Daarna werd het helpen waar het maar kon, ook bij het verbouwen van de oude stal en de bijkeuken tot de nieuwe horeca-ruimte en het ombouwen van het cafeetje met de slaapkamer van oma tot het woongedeelte voor ons Nellie en Jo. Alle hulp was welkom!

In die tijd vierde men daar ook nog geregeld feestjes, waar onze Joost muziek voor draaide en ik mee achter de bar en in de keuken hielp! De netheid van de gasten werd minder naarmate de avond verstreek en er meer en meer alcohol in het spel was, waarna wij de nare lasten mochten opruimen, omdat onze Jo helemaal beroerd werd van de aanblik van de toiletten waar het een en ander werd achtergelaten door de feestelijke bezoeker. Het was voor Jo geen optie om hier lang mee door te gaan en zo werden de late feestjes afgelast. Voor ons Nellie was dat geen probleem en zo is het gekomen dat men in De Rustende Jager te allen tijde binnen kon komen. Nellie heeft steeds gezorgd dat het meer dan spik en span was!

Dan het voorval van het hondje Opoe en zijn baasje (een ruiter) die na een paar flinke borreltjes te hebben ingenomen (rondje duinen) weer op zijn paard wilde klimmen en er aan de andere kant weer afviel. Zo tot wel vijf- à zesmaal toe, hilarisch gewoon! Hopelijk zijn ruiter en hondje Opoe veilig thuis gekomen!

Na zo een paar jaar mee geholpen te hebben, werd onze dochter Martijanne geboren en we namen haar mee naar De Rustende Jager, waar zij in een bedje in de kamer sliep, zodat wij onze diensten mee door konden doen. Tot de dag dat zij twee jaar oud was en uit haar bedje was geklommen en zonder dat ik het gemerkt had naar buiten was gelopen en ik haar bij de paardenboxen zag staan!
Toen ben ik er mee gestopt en hielp alleen nog bij speciale gelegenheden. Maar onze Joost heeft nog heel wat tijd door gebracht daar aan de Oude Bosschebaan bij allerlei bezigheden, tot onze meisjes groter waren. Zij hebben daar alle twee geholpen, maar bij ons Martijanne is een vlammetje gaan branden voor de horeca en tot de dag van vandaag brandt dat nog vurig om in De Rustende Jager haar kans waar te maken!

Mooie herinneringen die door zijn gegaan met onze dochter, die haar kinderen kreeg en wij haar daar waar maar konden hebben bijgestaan tot op de dag van vandaag!!
Met mijn hart in de horeca “De Rustende Jager”.

Hoofdstuk 3

Jo en Nelly Pijnenburg 48 jaar in De Rustende Jager

Gastvrijheid voor natuurliefhebbers, sporters en dagtoeristen

"Ik heb De Rustende Jager gekocht"
Dat waren de woorden van Nelly Klijn, die ze in 1971 zei tegen Jo Pijnenburg, maar zo ver was het toen nog lang niet…

Nelly Klijn, de dochter van boswachter Jan Klijn, woonde naast oma Klijn, die samen met het gezin van ome Piet van de Wiel en tante Toos in De Rustende Jager in Udenhout woonde. Nelly kreeg verkering met Jo Pijnenburg. Nelly was huisnaaister, Jo automonteur en beiden werkten in Tilburg. Nelly ging met openbaar vervoer en Jo met de auto, maar als Jo min of meer toevallig langs de bushalte kwam, waar Nelly stond te wachten, kon Nelly natuurlijk ook met de auto mee naar huis. In hun verkeringstijd had Jo al wel eens laten horen: ”Ik wil eigenlijk niet tot aan mijn pensioen automonteur blijven, elke dag aan en onder een auto sleutelen, dat zie ik eigenlijk niet zo zitten. Zo’n café runnen net als hiernaast De Rustende Jager, dat lijkt me wel iets, dat zou ik wel leuk vinden.” Maar Nelly was hierover niet zo optimistisch gestemd: “De kans daartoe is heel klein” zei ze, “want als ome Piet en tante Toos stoppen, dan zal een van de kinderen het wel overnemen”. Daar bleef het destijds bij.

Tot die avond in maart 1971. Het leek een avond als alle andere. Jo had Nelly opgehaald bij de bushalte, haar thuis afgezet en naar huis gereden. Hij zat nog maar net aan de soep toen Nelly belde met de boodschap: "Ik heb De Rustende Jager gekocht". "Ho, ho", zei Jo, "wacht, wacht, ik kom meteen". Jo at nog snel zijn aardappelen en een stukje vlees op en vloog vervolgens naar de Oude Bosschebaan.
Nelly was thuisgekomen en vader Jan Klijn had gezegd: "Ome Piet en tante Toos gaan stoppen met De Rustende Jager, hun kinderen hebben geen interesse en ik dacht: Dat is misschien wel iets voor jou en Jo". Nu was het zo dat Jo en Nelly al trouwplannen hadden en – zoals hiervoor verteld – al wel eens gesproken hadden of ze niet iets voor zichzelf zouden kunnen beginnen, om zo samen iets op te bouwen. Een eigen bedrijf was in dat kader een optie en daarom had Nelly gebeld. Jo en Nelly keken elkaar eens aan. Samen beginnen aan De Rustende Jager zou een paar belangrijke wensen binnen handbereik brengen: "je eigen ding", een eigen bedrijf en een eigen nestje.
En vader Klijn deed er nog een schepje bovenop, want hij zei: "Dan moet je wel vanavond nog contact opnemen met de heer Beije uit Oisterwijk, de districtsbeheerder van Natuurmonumenten". Jo belde met de heer Beije en Jo en Nelly konden diezelfde avond om 10 uur nog langskomen.

Het was een vriendelijk gesprek en de heer Beije zei: "Ik denk dat Natuurmonumenten blij zal zijn met een nieuwe huurder uit een familie, die al jarenlang verweven is met de vereniging”. Denk aan oma, vader Klijn en ook Mari Klijn, die als beginnend boswachter al bij de Vereniging werkte. De heer Beije zei: “Ik zal een goed woordje voor jullie doen".
Maar, Jo en Nelly hadden géén horeca-opleiding en achteraf bleek dat er zich bij Natuurmonumenten maar liefst 60 gegadigden hadden gemeld om huurder/ uitbater van De Rustende Jager te worden. Het was dus spannend.

Jo en Nelly gingen meteen een eenjarige avondopleiding voor de horeca volgen in Breda. En verder was het wachten op besluitvorming bij Natuurmonumenten. Het geduld werd flink op de proef gesteld. Het werd mei, juni, juli, augustus, september en de dag dat ome Piet De Rustende Jager wilde verlaten – 1 januari 1972 – kwam alsmaar dichterbij.

En maar wachten. Niet alleen voor Jo en Nelly, ook voor die andere 59 gegadigden. Sommigen van die gegadigden kwamen naar Jan Klijn voor een goed woordje, maar die dan standaard zei: "Ik heb mijn stem al aan een ander gegeven". Enkelen van de gegadigden probeerden contact te krijgen met het bestuur van Natuurmonumenten en kregen dan als antwoord: "Wij laten het over aan de heer Beije". Eindelijk was er bij het thuiskomen van het werk de boodschap dat Jo en Nelly zich 's avonds weer bij de heer Beije moesten melden. Ze waren er op de afgesproken tijd, acht uur ‘s avonds. Het gesprek was weer buitengewoon vriendelijk, maar ook ongemakkelijk. Pas om half elf zei de heer Beije: "Oh ja, jullie komen voor het contract voor De Rustende Jager", Hij ging naar een kast, pakte het contract en zei: "Jullie moeten hier tekenen". Jo en Nelly hebben het contract niet gelezen, maar meteen getekend. Ze hebben pas later gezien wat de huur was: een vast bedrag per maand en in geval van een jaaromzet van meer dan 30.000 gulden 10% van de omzet exclusief ijs en snoepgoed. Het was een contract voor 15 jaar met een optie van nog eens 15 jaar. Jo en Nelly waren intens gelukkig met de deal.

Jo kwam thuis en zei tegen zijn ouders: "Ik ga mijn baan als automonteur opzeggen en ik begin samen met Nelly een café". "Een café?” zei moeder op een denigrerende toon. “Dat is toch het minste van het minste wat je kunt gaan doen” zei ze, waarbij ze natuurlijk dacht aan een café dat tot laat in de nacht open is voor enkele vaste stamgasten die regelmatig dronken naar huis gingen. De Rustende Jager is echter geen echt café, maar een uitspanning. Later was moeder erg trots op het werk van Nelly en Jo.

Boeren op de grootste boerderij van Udenhout en Biezenmortel

De familie Pijnenburg

Jo Pijnenburg komt uit een oud geslacht, waarvan Godevaert Poynenborch omstreeks 1300 de oudst bekende voorvader is. De familie kwam midden achttiende eeuw naar Udenhout toen de in 1716 in Helvoirt geboren Adriaan Pijnenborg trouwde met de Udenhoutse Jennemarie Heessels. Hun zoon Heiliger Pijnenborg werd in 1749 in Udenhout geboren. Na de Franse tijd veranderde de achternaam van Pijnenborg in Pijnenburg.

Het eerste bezit in Udenhout liet enkele decennia op zich wachten. Jan, zoon van Heijliger Pijnenburg, kocht op 29 oktober 1821 bij een openbare veiling ten huize en herberge van Jan van der Sterre een burgerhuisje, nummer 36, met hof en anderhalf lopense grond te Udenhout aan de Loonse Molenstraat. Het huis werd te koop aangeboden door de erven van Willem Wouter Vugts, een oom van zijn vrouw. De koopsom was honderd gulden.

De vader van Jo was Graard Pijnenburg, die boerde op de grootste boerderij van Udenhout en Biezenmortel, de boerderij van Huize Assisië. Midden jaren twintig van de vorige eeuw werd Graard aangesteld met de afspraak dat Graard met zijn gezin mocht gaan wonen op de Westelijke Gasthuishoeve, gelegen op ’t Winkel, tegenwoordig Capucijnenstraat 93 en 93a, Biezenmortel.
Om een indruk te geven van de grootte van de boerderij van Assisië volgt hier de situatie in 1933. Het bedrijf bestond uit 20 ha bouwland, 38 ha weiland en 5 ha moestuin en boomgaard. De hooibouw bracht 62.000 kg op. De aardappelopbrengst bestond uit 70.000 kg voor consumptie en 10.000 kg voor poters. Voor het vee bleef er de hele zomer voldoende weide. De boerderij telde 66 stuks, waarvan 40 melkkoeien, 2 stieren en 24 vaarzen en kalfvaarzen. En men slachtte de koeien tot een gewicht van in totaal 7184 kg, varkens tot een gewicht van in totaal 3473 kg, 200 kippen en 498 jonge hanen. Op het bedrijf waren drie werkpaarden en een paard voor de sjees.

Graard Pijnenburg (13-2-1901) trouwde met Alberta van Vugt (25-12-1901) en hun gezin telde vijf kinderen: Bert (23-9-1934) trouwde Riet van de Pas, Jan (23-2-1936) trouwde Elvira

Coolen, Nelly (24-12-1938) trouwde Koos Timmermans, Jo (18-8-1941) trouwde Nelly Klijn en Annie (20-12-1943) trouwde Giel van Linden.

1 januari 1972
Jo en Nelly zijn getrouwd op 16 december 1971 en in De Rustende Jager begonnen op 1 januari 1972. Na één wittebroodsweek in Limburg hebben Jo en Nelly De Rustende Jager een flinke schoonmaakbeurt gegeven, de vloeren en de tegels geschrobd, de keuken grondig schoongemaakt, kapot meubilair gerestaureerd, enzovoorts. Bijzonder is dat moeder Pijnenburg op 1 januari 1972 samen met Nelly in de keuken stond. Die twee konden het samen prima vinden. De allereerste gasten waren Jan en Riek van Uden; Jan was de tasveldbaas op de Udenhoutse steenfabriek. Jo was de ober. Op deze eerste dag tapte hij nog niet met een vaste hand.

Verbouwen
Die avond bij de heer Beije had Jo, na het tekenen van het contract, de wens te kennen gegeven De Rustende Jager te willen verbouwen. "Anders wil ik het niet", had Jo gezegd.

Toen Jo en Nelly op 1 januari 1972 konden beginnen in De Rustende Jager was de inrichting van het gebouw nog heel anders. Het cafégedeelte aan de rechterzijde was eigenlijk niet meer dan een grote kamer voor maximaal 25 personen. De aan de linkerzijde aangebouwde stal en schuur stonden leeg en deden al lang geen dienst meer. Reden voor Jo om stal en schuur te verbouwen tot café met daarbij een bescheiden keuken en toiletruimte. Er was sprake van een interne verbouwing. Alleen de voordeur moest worden verplaatst. Jo heeft een groot deel van de werkzaamheden zelf uitgevoerd, wel met de welkome hulp van zijn vader Grardje Pijnenburg, van Nelly's broer Willy Klijn en van Joost van Zon, later getrouwd met Sjaantje Klijn. Vaak kwam Bert Pijnenburg, de broer van Jo, meehelpen, met name als het ging om ijzer- en loodgieterswerk. Jo heeft met zijn vader vele discussies gevoerd over de toekomstige indeling, de plaats van de bar, de loopruimte naar het terras, de indeling van de keuken, de plaats van de tafels en de stoelen, etc. Vader zei vaak tegen Jo: "Dat moet je zo doen, dat moet je zo doen en dat kun je beter zo doen", waarop Jo dan antwoordde: "Een boer en een automonteur die samen besluiten over een horecaonderneming, waar halen ze toch de kennis vandaan?".

13 juni 1972 was de feestelijke dag voor de officiële opening. Burgemeester Hoefsloot kwam de openingshandeling verrichten. Verder waren er vele dorpsprominenten, zoals pater Monaldus van den Broek, rector in den Biezenmortel, en Frans van Balkom, de burgemeester van de Zandkant. Het was een feestelijke dag met toch een droevig karakter. Drie weken voor de opening namelijk was vader Grardje Pijnenburg plotseling overleden. De Rustende Jager, waaraan hij vóór de opening zo hard aan had meegewerkt, mocht hij niet in bedrijf meemaken.

Op de dag van de officiële opening kregen Jo en Nelly een cadeau van Natuurmonumenten, een grote liggende boom, waarin de kinderen van de heer Beije de naam van De Rustende Jager hadden uitgebeiteld, De boom kreeg aanvankelijk een plekje onder het linker raam, links van de grote deuren.

In de winter van 1972 hebben Jo en Nelly nog diverse aanpassingen gedaan, zoals het rieten dak. Daar waaide het gewoon doorheen en konden Jo en Nelly stoken wat ze wilden, het was niet warm te krijgen. Als oplossing is aan de binnenkant van het dak een extra rietlaag aangebracht met isolerend materiaal. Rond het terras is de oude haag vervangen door een terrasmuurtje, zo gemaakt dat er in het muurtje een mooie plek was voor de boom van Natuurmonumenten. In februari 1972 bestelden Jo en Nelly nieuwe terrasstoelen. Maar die hadden zo'n lange levertijd dat de aflevering pas na Pasen zou plaats vinden. Cis Scheffers van café 't Gommelen bracht de tijdelijke oplossing: "Kom bij mij maar tafels en

stoelen halen", zei Cis, "ik heb er genoeg". Dat was erg collegiaal!

Militairen
Bij de start van Jo en Nelly Pijnenburg als ondernemers van De Rustende Jager waren de Loonse- en Drunense duinen intensief in gebruik als oefenterrein van de militairen. Menig soldaat, die toen nog verplicht in dienst moest, is wel eens in de Loonse- en Drunense duinen op bivak geweest. De militairen waren dan ook voor het merendeel de klanten van De Rustende Jager. Tussen de oefeningen door waren er rustpauzes van een kwartier waarin men iets mocht drinken in het café. Het was dus zaak snel te handelen. Men wilde iedere soldaat van een flesje frisdrank of chocomel met een gevulde heer, of een roze koek (glacékoek) voorzien binnen dat kwartier, anders moesten ze zonder hun honger te stillen of hun dorst gelest te hebben het veld weer in. Dat was "hop, hop, hop, gas erop", de kassa moest rinkelen.
In de regeerperiode van premier Joop den Uyl (van 1973 tot 1977) ontstond er, ondanks de oliecrisis en de negatieve impact daarvan, een economische groei. Een van de gevolgen was dat iedere Nederlander een minimumsalaris moest verdienen. Hierdoor werd ook de wedde van de soldaten opgetrokken naar het minimumloonniveau. Dat konden Jo en Nelly wel merken in hun omzet.

Met de toeristen was het aanvankelijk nog niet zo druk. De wegen naar De Rustende Jager waren nog lang niet overal goed begaanbaar. De meeste mensen moesten nog zes dagen in de week werken en het fenomeen dagjesmensen begon langzaamaan van de grond te komen. Pas nadat in de jaren zeventig/tachtig de verbindingswegen verhard waren, was het café ook voor toeristen beter bereikbaar.

Nationaal Park de Loonse- en Drunense duinen
Natuurmonumenten had intussen beleid ontwikkeld om van het hele gebied van de Loonse- en Drunense duinen en van den Brand één groot natuurgebied te maken. Natuurmonumenten kocht alle versnipperde stukjes bos aan om er tenslotte een groot aaneengesloten natuurpark van te maken. Men is daar jaren mee bezig en nóg is het niet helemaal voltooid.
De duinen werden een verboden gebied voor de militairen en Jo en Nelly moesten uitzien naar een andere klantenkring. Gelukkig, de grijze golf kwam op gang, mensen hadden meer vrije tijd, gingen eerder met pensioen en moesten toch hun dagen vullen. Men ging meer fietsen
en wandelen en men zocht daarbij de natuur op. Door deze veranderingen in het gewone leven werd het ook alsmaar drukker in de duinen en daardoor ook bij De Rustende Jager. Jo en Nelly zagen het gebeuren, zij konden het niet meer met z'n tweeën runnen. Er moest hulp komen. Ze merkten ook dat het fietsen in opkomst was. Wilden zij hierin meegroeien, dan moesten ze daarop inspelen. Wat ze dan ook deden. Ze kochten een aantal dames- en herenfietsen en voortaan kon je bij De Rustende Jager een fiets huren om de duinen rond te fietsen. Later zou de fietsverhuur nog flink uitbreiden naar wel 700 fietsen.

Natuurmonumenten ging fietspaden aanleggen, ruiterroutes creëren, herfstwandelingen organiseren onder leiding van boswachters, er kwam een mountainbike-route, kortom, alles om de recreant van de duinen en haar omgeving te laten genieten.
Nelly en Jo haakten hierop in door niet alleen fietsen te verhuren, maar ook kaarten van wandelroutes te verstrekken, te zorgen dat de mountainbikers de kans kregen om hun sport binnen de duinen te beoefenen en ook douches te bouwen zodat mountainbikers na een rit door de duinen een verfrissende douche konden nemen. Met deze manier van samenwerking ontstond er een band tussen de Vereniging van Natuurmonumenten (de eigenaar van het Nationaal Park de Loonse- en Drunense duinen) en de familie Pijnenburg – Klijn als de bewoners van De Rustende Jager, welke voor een buitenstaander moeilijk te bevatten is. Deze samenwerking in al die jaren mag daarom gerust een succes genoemd worden.

Bij de wijziging van de Loonse- en Drunense duinen naar een Nationaal Park is er, samen met de horeca, naar gestreefd om een zogenaamd parelsnoermix te laten ontstaan. Hierbij fungeren alle horecabedrijven rond het gebied als een bezoekerscentrum, waar je alle informatie en materiaal van het Nationaal Park kunt verkrijgen. Tevens vormen de horecabedrijven de poort naar het Nationaal Park.

Met hulp van de bouwvrienden

Fietsenverhuur

Bert en Jo Pijnenburg en Gerard Verhoeven noemen elkaar de bouwvrienden. Broer Bert heeft van meet af aan meegeholpen met bouwklussen op De Rustende Jager en Gerard Verhoeven sinds 1992 met de bouw van de woning Oude Bosschebaan 17. Bert doet al het werk dat met ijzer heeft te maken en Gerard is de metselaar.

Toen Jo in De Rustende Jager met fietsverhuur begon, kwamen er ook vragen om huurfietsen naar andere locaties te brengen en ook weer op te halen. De eerste keer was naar Heusden. Jo huurde een aanhanger en bond er de fietsen op vast. Dat beviel niet zo goed en Jo sprak daarna met zijn broer Bert over het vervoer van de fietsen. Bert heeft toen speciale aanhangers gebouwd, waarbij met het voorwiel om en om twee rijen fietsen naast elkaar konden worden geladen. Het was de meest efficiënte oplossing waarbij de met fietsen beladen aanhangers achter gewone personenauto's konden worden vastgemaakt. Van het een kwam het ander, de bouwvrienden Bert Pijnenburg en Gerard Verhoeven werden steeds als chauffeur ingeschakeld om honderden fietsen naar heinde en ver te brengen.

De eerste keer dat de fietsen met de speciale aanhanger wat verder weg moesten worden vervoerd was in 1998 naar een dorp aan de Linge in de buurt van Tiel. Het staat Bert als de dag van gisteren nog bij hoeveel belangstelling er onderweg was voor "zijn" aanhangwagen met fietsen. Er werden die dag vele foto's en films van gemaakt.
Het uitlenen van fietsen gebeurde steeds vaker en steeds verder weg, naar Apeldoorn, Antwerpen, Leuven, de Ardennen, Roosendaal, Bergen op Zoom of Naarden.

Voor een rit naar Naarden waren er eens twee wagens met aanhanger nodig. Gerard Verhoeven en Theo Dielen waren de chauffeurs. In Naarden aangekomen bleken zij in Naarden-vesting te moeten zijn en moesten zij door hele smalle straatjes. Gerard kon er maar net doorheen, aan weerszijden van de aanhangwagen was maar enkele centimeters speelruimte, in elk geval zo weinig dat Theo Dielen het waagstuk niet aandurfde. Gerard had zijn wagen goed naar de andere kant van de straat gereden en liep terug om ook de wagen van Theo Dielen door de straat te loodsen. Aan het eind van de dag kon men weer terug naar huis en Gerard zei tegen Theo: "Je rijdt gewoon achter me aan en als ik aan het eind van het straatje ben, rij ik meteen door naar huis". Theo moest de nodige angst overwinnen, maar het lukte wel.

Jarenlang reden Jo en Nelly Pijnenburg en (schoon)zus Ria met zwager Jos Vermulst op de eerste zaterdag van september met twee aanhangwagens richting België om daar tandemfietsen te brengen. Men vertelde ons dat er in heel België geen bedrijf was dat zoveel tandems kon bezorgen voor verhuur. 's Morgens vroeg uit de veren om volgens afspraak om 9 uur op de plaats van bestemming te zijn. Daar aangekomen moesten alle tandems worden afgeladen en klaargezet. Een groep van slechtzienden had hun jaarlijkse fietsdag. Iedere deelnemer had een vrijwilliger als begeleider. Het was altijd een feest om te zien hoe de mensen genoten van zo'n dag. De geleidehonden bleven bij het vertrekpunt wachten tot hun baasjes terugkwamen. Om een uur of vier was het einde fietstocht en kon iedereen weer naar huis en de tandems terug naar De Rustende Jager. Bij thuiskomst 's avonds rond de

klok van negen zat er een lange dag op, de klok rond, maar het gaf ook een voldaan gevoel omdat veel mensen van een fijne dag hadden genoten.

Jo Pijnenburg poetste aanvankelijk zelf alle fietsen. Hij belde op donderdagavond nog wel eens naar broer Bert met de mededeling “Het is poetsdag”.

Zo belde Jo ook een keer naar Bert met de volgende boodschap: “Ik heb een karwei. Morgenochtend half acht moeten er veertig fietsen klaarstaan in de Ardennen”. Er was geen exact adres beschikbaar, maar alleen een routebeschrijving van plaats naar plaats, langs rivieren en met opvallende bergen als markeringspunten. Bert vertrok om vijf uur ’s morgens en was keurig op tijd op de afgesproken plaats.

De Politieschool en de Militaire Academie waren regelmatige gebruikers van de huurfietsen. In de loop der jaren kwamen er overal in Nederland fietsverhuurbedrijven bij, waardoor de fietsverhuur van De Rustende Jager tegenwoordig is beperkt tot de directe omgeving.

Bert Pijnenburg en Gerard Verhoeven hebben al die jaren geweldig genoten van hun samenwerking met Jo. Het voelt goed, als vrienden, mooie projecten te realiseren. En gevraagd naar de motivatie om steeds weer klaar te staan, antwoordde Bert: “Toen Jo De Rustende Jager nog niet had en nog automonteur was in Tilburg, kwam hij mij ook elke avond helpen met mijn werk om bijvoorbeeld varkensstallen in te richten, wel tien jaar lang.”

En een laatste verhaal moeten Bert en Gerard nog wel vertellen. Ze waren bezig met de bouw van de boerderij Oude Bosschebaan 17, waar Jo en Nelly wilden gaan wonen. Jo had natuurlijk zijn werk in De Rustende Jager, dus veel van het werk kwam neer op Bert en Gerard. En het gebeurde wel eens dat ze iets hadden gemaakt, er een dag aan hadden gewerkt, en dat Jo dan ’s avonds kwam en het helemaal anders wilde. Wat Jo niet wist was dat er een gepensioneerd architect van de gemeente Waalwijk en een maat van hem, die uitvoerder in de bouw was geweest, niet alleen elke dag even bij De Rustende Jager een kop koffie dronken, maar óók elke dag langskwamen op de bouwplaats. Die twee hebben soms hele dagen meegeholpen bij de bouw, gewoon omdat ze het werk zo leuk vonden.

Udenhoutse broeder

Met het wijzigen van het klantenbestand, geen militairen meer, maar vooral dagjesmensen, wijzigde ook het bestedingspatroon van de klant. Er was een markt voor koffie met iets erbij, iets anders dan een koekje. Jo en Nelly Pijnenburg kwamen op het idee om de Udenhoutse broeder op de kaart te zetten, een speciaal zoet krentengebak van bakker Besselink. Jo ging naar Harrie Besselink, die op een vrijdagavond vijf broeders afleverde bij De Rustende Jager, goed voor zestig stukken gebak. Die waren op zaterdagmiddag 4 uur op. Jo belde met Harrie Besselink, die verrast was en die onmiddellijk aanbood op zaterdagavond zijn ovens op te starten om een nieuwe voorraad broeders te maken. Lange tijd was een stukje Udenhoutse broeder het enige gebak op de kaart. Later is de keuze uitgebreid. Jo Pijnenburg heeft bij Harrie Besselink geprobeerd de alleenverkoop te bemachtigen, althans voor de uitbaters aan de rand van het natuurgebied. Maar dat weigerde Harrie. Die had goed in de gaten dat er een flinke markt was voor zijn gebak.

Een meesterproef van een Udenhoutse bakker

De Udenhoutse Broeder

Ben Besselink

Er is een foto en daarop staan Jo Pijnenburg en mijn vader, samen gekleed in een monnikspij. Die foto moet zijn gemaakt in de jaren zeventig. De VVV organiseerde in die tijd busreizen door Midden-Brabant. Tijdens zo'n reis konden toeristen bij De Rustende Jager

genieten van koffie met Broeder. Bij de terugreis stopte de bus dan voor de bakkerij en kon men een "Udenhoutse Broeder" kopen voor thuis. Later hebben ze nog een promotietoer gemaakt naar Engeland om daar onze regio onder de aandacht te brengen.
Het recept van de "Udenhoutse Broeder" had mijn vader overgenomen van Pieter van Dam, toen hij na de oorlog diens bedrijf overnam. De oorsprong van het recept stamt nog uit de tijd van de gilden. Om zich een meestergezel te mogen noemen moest een gezel een meesterproef afleggen. De naam "Udenhoutse Broeder" werd door mijn vader vastgelegd bij het Benelux merkenbureau. Het verhaal erachter zit op een kaartje gedrukt in elke verpakking. Nadat ik in 1982 de overstap had gemaakt van het middelbaar onderwijs naar de bakkerij en het bedrijf overnam, heb ik samen met mijn vader het product verder geperfectioneerd. Er kwam een nieuwe verpakking met het verhaal op de verpakking gedrukt en een kaartje erin met een tekening van Cees Robben waarop een afbeelding van Udenhout. Inmiddels was het succes van de Broeder opgemerkt en verschenen er in meerdere dorpen een "Broeder". Daarop heb ik besloten om de naam aan te passen aan een naam die we ook al langer hadden vastgelegd nl. de "Brabantse Broeder", uit Udenhout. In het dagelijks gebruik bleef men echter gewoon praten over de "Udenhoutse Broeder". Door de aanpassingen kochten klanten het product steeds meer als relatiegeschenk ("verbroederingsgeschenk") of als herinnering aan Brabant. Door dit alles bleef het van belang om de kwaliteit van het product op niveau te houden. Zeker, Jo was kien op kwaliteit en als er iets te verbeteren viel vertelde hij dat ook. Wie bij De Rustende Jager van koffie met Broeder heeft genoten kan zien dat daar met aandacht en zorg aan gewerkt wordt.

Terugkopen van De Rustende Jager
Bleef de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten haar best doen om alle versnipperde stukjes van het natuurgebied aan te kopen, Nelly en Jo deden vooral hun best om De Rustende Jager, die op 28 november 1934 voor 3.500,-- gulden door oma en opa Klijn aan de Vereniging was verkocht, weer terug te kopen. Na 17 jaar huren deed deze mogelijkheid zich voor en zo kwam in 1989 De Rustende Jager, na precies 55 jaar, weer in eigendom van de familie Klijn!

Bij het terugkopen van De Rustende Jager moest natuurlijk de juiste waarde worden vastgesteld, rekening houdend met wat Jo Pijnenburg er reeds zelf in had geïnvesteerd. Dat leidde tot een brief van de inmiddels gepensioneerde districtsbeheerder, de heer Beije, met een toelichting op het huurcontract:
Mocht onverhoopt het geval zich voordoen waarbij de tekst van voornoemde huurovereenkomst voor tweeërlei uitleg vatbaar geacht wordt, wil ondergetekende hierbij gaarne aangeven wat de werkelijke betekenis is van met name artikel 6, waarin het gaat over onderhoud en reparatie, voor welke betekenis zowel verhuurster/ eigenaresse als huurder voor akkoord hebben ondertekend bij de aanvang van bedoelde overeenkomst. In artikel 6 wordt gesteld dat de huurder alle reparaties en onderhoudswerk voor zijn rekening neemt. Vernieuwingen vallen niet onder reparaties en onderhoud. In artikel 7 wordt vermeld dat door verhuurster werkzaamheden aan het verhuurde kunnen worden verricht. Bij eventuele sluiting van de bedrijfsruimte wordt schadeloosstelling van huurder uitgesloten. Wel valt vernieuwing ten laste van huurder, wanneer vernieuwing noodzakelijk is als gevolg van grove nalatigheid of onzorgvuldig onderhoud door huurder.
Moergestel, maart 1988, Beije, gepensioneerd districtsbeheerder
Deze toelichting leidde ertoe dat bij de waardebepaling rekening werd gehouden met door Jo Pijnenburg verrichte werkzaamheden.

Via een luifel naar een chique serre
Decennialang sierde het terras van De Rustende Jager zich met grote parasols. Totdat Jo en Nelly op vakantie in Spanje waren. Ze zagen daar grote luifels, die elektrisch bediend werden. En Jo zag het al helemaal voor zich: De Rustende Jager met zo'n grote luifel. Thuisgekomen gingen ze in Nederland naar de horecabeurs, en informeerden daar of er

iemand een luifel kon maken van 20 bij 7 meter. Verschillende standhouders wezen het idee als onhaalbaar van de hand. Teleurgesteld gingen ze naar huis, maar bleven erover nadenken. Enige tijd later stapte er een man De Rustende Jager binnen die een ondernemer in zeildoeken bleek te zijn. Hij zei: “Ik heb je op de beurs gezien en ik kom eens kijken wat je precies wilt hebben. Na enkele gesprekken over en weer kwamen ze overeen dat hij twee luifels van 10 bij 7 meter kon leveren die naast elkaar konden hangen. Deze luifels kwamen uit Italië. Jo moest voor sterke hoekpalen zorgen, gegoten in een kubieke meter beton, zodat ze bij een stevige wind niet om konden waaien en de luifels heel zouden blijven.
Maar om deze luifels aan De Rustende Jager te hangen was er wel een vergunning nodig van de gemeente. Dus ging Jo naar het gemeentehuis en legde de situatie voor. Daar wees men het verzoek direct van de hand omdat het een gezichtsbepalend pand was. Het pand zou onder de luifel verdwijnen en dat mocht niet volgens de commissie. “Waar staat dat in de wet?”, vroeg Jo, “ik heb dat nog nooit gelezen”. Hier had de ambtenaar geen antwoord op en Jo liet toch maar een tekening maken. Tot driemaal toe wees de Udenhoutse gemeente het verzoek af, steeds verwijzend naar het aanzicht van het pand. Jo was ten einde raad! Hij schakelde uiteindelijk burgemeester en wethouders in en dat hielp. Jo kreeg zijn vergunning om een luifel aan te brengen. Hij belde de leverancier. Jo stortte zelf de betonnen fundering en zette de palen waarop de luifel moest rusten. Maar ja, onder een luifel waait het doorgaans en Jo plaatste extra glas als afscheiding van het terras. Dat glas kon rusten op de reeds aangelegde betonnen fundering. Terwijl Jo daarmee bezig was, kwam een wethouder van de Udenhoutse gemeente langs en informeerde of Jo beschikte over de juiste vergunningen. Jo verwees hem naar de besluiten van burgemeester en wethouders. Twee zondagen later kwam de wethouder opnieuw binnen, nu met bezoekers, en hij maakte Jo en Nelly de buitengewone complimenten voor het prachtige terras.

Na de gemeentelijke herindeling behoorde De Rustende Jager bij de gemeente Haaren. Al vrij snel kwam een gezelschap van 25 mensen op de fiets langs. Het bleek het bestuur van de gemeente Haaren te zijn. Jo trakteerde op koffie, waar de gasten dankbaar gebruik van maakten. Maar al binnen een week kwam een ambtenaar van de gemeente Haaren langs om te controleren of het gebouw van De Rustende Jager was gebouwd conform de geldende tekeningen. De ambtenaar moest echter constateren dat het terras met de luifel niet op de tekening stond. Jo vertelde over de goedkeuring door burgemeester en wethouders van Udenhout en stelde voor de tekening handmatig met enkele lijntjes aan te vullen. De ambtenaar deed dat waar Jo bij stond. Weer wat later kwam een ambtenaar langs voor de taxatie van onroerend goed. Ook hij constateerde dat het terras met de luifel niet op de tekening stond, waarop Jo antwoordde: "Bij uw collega wel, ik heb het zelf gezien".

Weer wat later, in 1999, wilden Jo en Nelly Pijnenburg hun terras met luifel definitief ombouwen naar een vaste serre, een mooie blijvende oplossing. Zij namen contact op met de gemeente Haaren. Maar de gemeente Haaren kwam weer terug op de luifel en meende dat het terras met de luifel al niet in het bestemmingsplan paste, laat staan een vaste serre. Dan zou toch eerst het bestemmingsplan moeten worden aangepast. Dat liet lang op zich wachten. In 2009 stelde de Haarense gemeenteraad een nieuw bestemmingsplan vast, waarin een vaste serre aan De Rustende Jager mogelijk was. En Jo had zijn plannen al klaar. De firma Snoeren uit Kaatsheuvel zou de serre leveren. Jo liet een architect een bouwtekening maken en stuurde die naar de gemeente om een vergunning te krijgen. Tot driemaal toe wees de Commissie Welstand het verzoek af, verwijzend naar het gezichtsbepalende karakter. Maar vooral de architect liet de plannen niet los en na een vierde wijziging kon de gemeente akkoord gaan met het plan. Jo nam weer contact op met firma Snoeren. Ze besloten om op basis van drie tekeningen een mooie serre te bouwen, in de zomer, omdat de mensen in die tijd buiten op het terras konden zitten. Toen het werk vorderde, kwam er een ambtenaar van de gemeente controleren of er toch wel gebouwd werd volgens de afspraak en hij zei: “Ik kom de verschillen zoeken”. Jo, die de bui al zag hangen, zei: “We kunnen beter koffie gaan drinken”, maar daar had de ambtenaar geen oren naar. Hij begon met zijn controle en vond zes verschillen. “Dat is niet zo mooi”, zei hij, “want

ik kan hierdoor niets anders doen dan het werk stil leggen". "Daar ben ik niet blij mee", zei Jo, "zo groot zijn die verschillen toch niet". "Ik moet wel zeggen" zei de ambtenaar, "dat het wel geweldig mooi wordt, maar het staat zo niet op papier. En als ik dit niet meld, dan doe ik mijn werk niet goed". Hij legde het werk meteen stil. Met pijn in het hart moest Jo deze beslissing accepteren. Maar Jo zou Jo niet zijn als hij het hierbij liet zitten. Hij ging de strijd aan en belde direct met de burgemeester. De volgende dag al was er een vergadering en na een hele dag praten kreeg Jo toestemming om de helft van de serre, waarvoor inmiddels veel werk was verricht af te maken. Met de andere helft moest hij wachten tot de nieuwe vergunning er was en zo kwam alles toch nog in kannen en kruiken

De nieuwe serre kwam er uiteindelijk. Ook de gemeente Haaren kwam vertellen dat het een mooie, luxe, chique serre was, die het landschap niet verstoorde.

Keuken
In 2017 hebben Jo en Nelly Pijnenburg de keuken met 50 m2 uitgebreid om in de toekomst De Rustende Jager beter geschikt te maken voor feesten, bruiloften en partijen.
Boven de keuken is een tweede vergaderaccommodatie geplaatst.

Rechte wegen
In 2012 kwam weer een ambtenaar van de gemeente Haaren langs, die als opdracht bleek te hebben om kromme paden recht te maken. En het pad naast De Rustende Jager richting de duinen was een slingerpad. De ambtenaar vroeg aan Jo of hij er bezwaar tegen had om het pad recht te maken. Jo vond het een prima idee en al vrij snel begon de gemeente Haaren voortvarend aan de werkzaamheden. De ambtenaar kwam een kijkje nemen en Jo stelde hem de vraag: "Moeten we de weg voor het pand, de Oude Bosschebaan, ook niet recht maken?".

De ambtenaar zei dat een dergelijke beslissing zijn bevoegdheden te boven ging en dat de deskundigen van de gemeentelijke Verkeerscommissie verantwoordelijk waren voor de doorgaande wegenstructuur. De Verkeerscommissie kwam langs en vond dat het beter was de Oude Bosschebaan strak recht te trekken. Het gevolg was wel dat de weg tweeëneenhalve meter verder van het terras van De Rustende Jager kwam liggen. Jo kon dat stukje grond kopen van de gemeente Haaren. Jo ging opnieuw direct aan de slag, sloopte het oude muurtje en begon een nieuwe terrasmuur te bouwen op de grens van zijn nieuwverworven eigendom. Dat kwam de gemeente ter ore, die opnieuw langs kwam om te zeggen dat het plaatsen van het muurtje niet was afgesproken. Maar Jo stelde zich op als eigenaar en zei: "Als eigenaar heb ik toch het recht om op de grens een erfafscheiding aan te brengen". Dat daarmee ook het terras tweeëneenhalve meter groter werd, was voor Jo en Nelly een mooie bijkomstigheid.
Met de nieuwe muur kwamen er ook nieuwe toegangen tot het terras en een breed pad naar de hoofdingang.

Even later was er een gelegenheid voor Jo om te informeren naar de betreffende ambtenaar van de gemeente, de ambtenaar die de opdracht had kromme paden recht te trekken. Wat bleek: Die werkte niet meer bij de gemeente. Het bleek een stagiair te zijn geweest.

Vandalen

Die nacht werden Jo en Nelly Pijnenburg wakker!

Twee meisjes op de vlucht
Op een nacht werden Jo en Nelly Pijnenburg wakker van twee gillende en schreeuwende meisjes. Jo deed het slaapkamerraam open en de meisjes riepen: "We worden vermoord". Jo zag vanuit de duinen een auto naderen en de twee meisjes sprongen meteen dwars door de beukenhaag naar de binnenplaats van boswachter Jan Klijn. De auto reed gelukkig door.

Jo belde de politie en gaf het kenteken door. De politie was er razendsnel. De twee meisjes bleken liftsters, die waren ingestapt in de auto van twee buitenlandse mannen, die hen hadden meegenomen naar de duinen om hen daar te misbruiken. De meisjes wisten in de nacht te ontsnappen en richting De Rustende Jager te rennen. De politie kon de daders gelukkig opsporen en ze werden van hun bed gelicht.

Met bierflesjes gooien
Op een nacht werden Jo en Nelly Pijnenburg wakker. Er stond een man boven op een terrastafel met een kratje bier tussen zijn benen. Hij pakte steeds een flesje en gooide dat tegen de muur van De Rustende Jager. Zodra Jo beneden kwam, rende de man naar zijn auto en reed de duinen in. Jo op zijn beurt ging in zijn auto de vandaal achterna, tot aan de inrit van het woonwagenkamp in Den Bosch. Toen is Jo omgedraaid. Thuisgekomen bleek geen enkel raam te zijn geraakt.

Campinggasten
Op een nacht werden Jo en Nelly Pijnenburg weer eens wakker door herrie op het terras. Een groep van wel 25 opgeschoten jongeren was bezig het terras te vernielen. Jo riep de groep toe te stoppen en beneden gekomen had de groep het terras al verlaten. Jo stapte in zijn auto om bij de groep verhaal te halen. Jo was zo kwaad dat hij bij de groep aangekomen een van de leden vastpakte en hem in de auto gooide. Maar toen bleek het een meisje te zijn, dat hij weer snel vrijliet. De jongens begonnen op zijn auto te slaan. Jo sprong in zijn auto en ging er snel vandoor. Bijna thuisgekomen kwam hij Nelly tegen, nog in haar ochtendjas. Thuisgekomen belde hij de politie, die eerst versterking opriep, de groep opzocht op de camping waar zij verbleven, de namen van de groepsleden noteerde ten behoeve van de verzekering en nog even bij Jo langskwam met de geruststellende mededeling dat ze de zaak hadden geregeld. Maar de volgende ochtend stonden twee vaders bij Jo voor de deur. Een van beide was de vader van het meisje dat Jo in zijn auto had geduwd en die schade had opgelopen in de vorm van een kapotte bril. Jo zou de schade moeten betalen. “Dat wil ik wel doen”, zei Jo, “als de groep de schade aan mijn terras betaalt”. Even later kwam de politie die een rapport had opgemaakt en daarin had opgeschreven dat Jo voor eigen rechter had gespeeld. Het kwam uiteindelijk tot een rechtszaak. Aanvankelijk won Jo de rechtszaak, simpel omdat Jo in bed lag en wakker werd van de herrie en dus géén aanleiding had kunnen geven. Het vandalisme was een initiatief van de groep. De rechter veroordeelde de groep tot het betalen van de schade aan het terras. Elk lid van de groep moest per maand een rijksdaalder betalen tot de totale schade was vergoed. Het innen van de schade gebeurde via de verzekeringsmaatschappij, maar die had er een kostbare klus aan en wilde daar vanaf. De verzekeringsmaatschappij stelde voor de inning bij de jeugd te stoppen en de kosten samsam te verdelen, de verzekeringsmaatschappij de helft en Jo de helft. Na een aanvankelijk nee heeft Jo daar later toch mee ingestemd.

Slechts één biertje
Die nacht werden Jo en Nelly Pijnenburg wakker. Iemand bonkte op de deur en de ramen. De man vroeg hem te helpen, want hij stond met een defecte auto wat verderop in de straat. Maar Jo reageerde geïrriteerd toen hij merkte dat de man dronken was en daarbij zijn broek en zijn trui binnenstebuiten aanhad. De zatlap vroeg: “Maar wil je dan mijn broer bellen?”. Jo belde het verkregen telefoonnummer, maar de man aan de andere kant van de lijn zei: “Mijn broer drinkt nooit”. Doorgevraagd bleken het toch broers te zijn en de ander zou binnen een half uur bij De Rustende Jager zijn. Intussen liet Jo de dronken broer binnen en gaf hem koffie en een worstenbroodje. Toen de broer aankwam, vertelde de man dat hij slechts één biertje op had en dat hem dat slecht was bekomen. De broers vertrokken en Jo heeft nooit meer iets van hen gehoord.

Oude Bosschebaan 17

Jagersrust

Jo en Nelly Pijnenburg woonden in De Rustende Jager. Met het oog op rustiger tijden hadden zij besloten uit te zien naar een woning in Biezenmortel aan de rand van de duinen en den Brand. In 1990 kwam de oude boerderij Oude Bosschebaan 17 vrij. Om meerdere redenen was er een band met die boerderij. Vader Jan Klijn verhuisde in dat jaar van een woning in de Kloosterstraat in Biezenmortel naar De Eikelaar in Udenhout. De al op leeftijd zijnde vrijgezelle broer en zus Janus en Ciska van Balkom van de Oude Bosschebaan 17 kwamen vragen of zij de woning aan de Kloosterstraat konden huren. Dat was een aangename verrassing, bezien in het licht van de gezamenlijke geschiedenis. Toen immers Kees en Marie Klijn op 23 april 1920 De Rustende Jager kochten, was de familie Van Balkom huurder van De Rustende Jager. De familie Klijn woonde tijdelijk – na de brand van hun woning aan de Oude Bosschebaan 10 – in de woning Oude Bosschebaan 17. Na de koop van 23 april 1920 hebben de families Klijn en Van Balkom van woning gewisseld. Vader Jan Klijn verhuisde in 1990 naar de Eikelaar, Janus en Ciska van Balkom naar de Kloosterstraat en Jo en Nelly Pijnenburg kochten Oude Bosschebaan 17.

De boerderij was kuis versleten, decennialang niet méér onderhouden dan strikt noodzakelijk. Je kwam nog binnen in de koestal en ook de oude bedsteden waren nog aanwezig. Aanvankelijk mocht Jo van de gemeente Udenhout de oude boerderij niet slopen, maar was verplicht deze te restaureren. Bij verbouwingsvergunningen in het buitengebied was het regel dat tenminste één gevel moest blijven staan. Vele gesprekken volgden, tot op het gemeentehuis na het vertrek van burgemeester Tops een interim-gemeentebestuur aantrad. In die periode volgden er afspraken van Jo met wethouder Jan Goutziers, die bouwzaken in zijn portefeuille had en die de provincie inschakelde. Er mocht een nieuwe bouwaanvraag worden ingediend met een nieuwe tekening en een nieuw bestek. Architect Drijvers uit Oisterwijk, architect van de “Boerderijencommissie buitengebied” moest de tekening maken met de opdracht dat de oude boerderij wel in zijn geheel mocht worden gesloopt maar dat een zo goed als identieke nieuwe boerderij moest worden teruggebouwd. Het woord *identiek* werd door de bestuurders bijna letterlijk gehanteerd. De waterput moest blijven staan en ook de perenboom. Zo stond er op de boerderij ook een afweerkruis, een met witte verf geschilderd kruis. Vroeger gebeurde dat vaker, vooral bij de ingang naar de kelder. De bedoeling van het kruis was om kwade geesten af te houden en dat alle in de kelder opgeslagen etenswaar, zoals aardappelen, geweckte groenten en in Keulse potten bewaarde zuurkool niet zouden bederven. In de nieuwe woning is opnieuw een afweerkruis aangebracht, nu in een afwijkende kleur steen.

Een ander probleem was de plaats van de voordeur. Gezien vanaf de Oude Bosschebaan zat in de oude boerderij de voordeur aan de achterkant. Echter, Jo en Nelly wilden toch, naar de actuele wegensituatie, de voordeur aan de kant van de Oude Bosschebaan. De ingeschakelde architect tekende – conform de instructie van de gemeente om identiek te herbouwen – een nieuwe woning met de voordeur aan de achterkant. Jo haalde ergens een oude deur, timmerde die aan de voorkant tegen de muur, maakte foto’s en stuurde die op naar de architect. Het leidde prompt tot een nieuwe tekening, nu met de voordeur aan de straatkant.
Broer Bert en vriend Gerard Verhoeven hebben vele uren gewerkt aan de nieuwbouw.

Om de link met De Rustende Jager duidelijk te maken kreeg het pand de naam “Jagersrust”. Nog vele jaren pendelden Jo en Nelly alle dagen voor de inspanning naar de uitspanning De Rustende Jager en ’s avonds voor de ontspanning weer naar Jagersrust.

Franciscuskoor

Nelly Pijnenburg – Klijn is vanaf het eerste moment en vijftig jaar lang lid geweest van het Biezenmortels kerkkoor Sint Franciscus. Er werd gezongen in de weekendliturgie, op hoogtij- en feestdagen, bij bruiloften en begrafenissen (rouw en trouw), Nelly was er altijd.
Op 7 juli 2019 is de kerk van Biezenmortel gesloten en daarmee kwam er ook een einde aan haar dierbare Franciscuskoor. Tijdens de afscheidsviering sprak frater Richard van Grinsven, die al die jaren dirigent van het koor is geweest, een afscheidswoord, sluitend met de Franciscaanse groet: “Vrede en alle goeds”. Nelly kreeg het hier afgebeelde persoonlijke dankwoordje van frater Richard.

Drie petekinderen

Natasja, Martijanne en Mirella

Jo en Nelly Pijnenburg – Klijn hebben drie petekinderen: Natasja van Linden is de dochter van Annie, zus van Jo Pijnenburg; Martijanne van Zon is de dochter van Sjaantje, zus van Nelly Klijn; Mirella van Gisbergen – Timmermans is de dochter van Nelly, zus van Jo Pijnenburg.

Jo en Nelly houden de verjaardagen van de neven en nichten en van de kinderen van alle neven en nichten nauwgezet bij. Als het even kan gaat Nelly met een cadeautje op verjaardagsvisite. Maar de drie petekinderen hebben een streepje voor. Natasja, Martijanne en Mirella herinneren zich hoe zij soms enkele dagen en soms zelfs een hele week mochten logeren bij De Rustende Jager, soms met z’n drieën tegelijk. Dat was een groot feest. Overdag ging Nelly met de kinderen op pad. Maar als de kinderen rondliepen in De Rustende Jager, dan was het leuk om te helpen, zoals stoelen recht zetten en lege flesjes sorteren. En sommige klanten gaven de kinderen iets in hun spaarpot. En ’s avonds reed ome Jo met de kinderen dwars door de duinen naar De Drie Linden in Giersbergen voor een overheerlijke frikandel speciaal.

Bij die logeerweken vonden voor de kinderen onvergetelijke gebeurtenissen plaats. Bijvoorbeeld toen een keer het café volstroomde met soldaten en een andere keer toen de ruiters van de recreatiegroep van de lokale rijvereniging binnenkwamen; voor een café gewone gebeurtenissen, maar voor kinderen een sensatie. Martijanne mocht elk jaar voor de lokale harmonie Moed & Volharding Cecilia lootjes voor het Ceciliafeest verkopen bij de klanten van De Rustende Jager. Ze had elk jaar de meeste verkochte lootjes.

De petekinderen konden zo af en toe rekenen op mooie cadeautjes, zoals bij hun eerste communie. Op hun 21ste kregen ze een ring met een groeibriljantje.

De petekinderen hebben een bijzondere band met ome Jo en tante Nelly, een band waarbij je zonder woorden weet dat die ander altijd voor je klaar staat!

Al 33 jaar een groot deel van mijn leven

De Rustende Jager, “dat kleine cafeetje aan de duinen”

Martijanne van Zon

Als kleine guit mocht ik mee met mijn ouders, Sjaantje en Joost. Zij hielpen tante Nelly en ome Jo waar ze konden en verrichtten vele werkzaamheden voor ‘onze’ Rustende Jager. De horeca werd mij met de paplepel ingegeven, zo klein als ik was “poetste” ik al mee terrasstoelen, hahaha! Ik mocht mee om aanvankelijk vooral in de weg te lopen tijdens de feestjes. Toen ik wat ouder werd, hielp ik echt bij het schuren van het meubilair in de winter, om alles weer klaar te maken voor het voorjaar. Mijn opa Klijn was boswachter in “onze” achtertuin. Ik genoot ervan wanneer ik met hem mee mocht om een rit in de jeep te maken door het prachtige gebied van de Loonse- en Drunense Duinen.

Naarmate ik opgroeide en we de zondagen op bezoek gingen bij opa en oma Klijn, resulteerde deze bezoekjes voor mij regelmatig in een ritje met tante Nelly naar De Rustende Jager om daar vele koffiekopjes klaar te zetten. Ik heb ons prachtige bedrijf zien groeien. Het terras werd eerst handmatig geveegd, later met een duwveger en bladblazers. Het aantal stoelen en tafels, die in het najaar geschuurd werden met een borstel en vim, werden er steeds meer. Nu gaat het een stuk sneller met schoonmaakmiddelen en de hogedrukspuit. En de verhuur van de fietsen: We begonnen met twee fietsen, om het maar eens te proberen. Dit werden er al snel veel meer. De mountainbikes kwamen erbij om heerlijk te crossen over de daarvoor aangelegde routes. Het assortiment ontpopte zich tot een zeer uitgebreid fietsenpark en menig weekend is De Rustende Jager meeting point voor ontelbare sportieve en recreatieve fietsers.

Na een grootschalige verbouwing zijn we voorzien van de modernste apparatuur en voldoende ruimte om alle borden op snelheid te kunnen prepareren. We begonnen met worstenbroodjes uit de magnetron en soep uit blik. Tegenwoordig zou dat niet meer kunnen. Het publiek wordt veeleisender en de lunchkaart werd steeds uitgebreider. De lunch ligt niet meer op een simpel bordje, maar mooi opgemaakte houten planken zorgen voor een verwennerij voor de tong én het oog, wat wij met liefde bereiden om onze gast het naar de zin te maken. Het simpele Brabants worstenbroodje is vervangen door een overheerlijke worstenbrood van formaat, waar menig bezoeker een blokje voor omrijdt!

Op mijn twaalfde ging ik naar de middelbare school en voor mij was het al snel duidelijk: De Rustende Jager is ‘n passie, een wens dat dit ooit van mij zou worden, met de steun van mijn oom en tante, een droom die ik tot op de dag vandaag nog steeds nastreef. De middelbare hotelschool doorliep ik in drie jaar en vanaf mijn 22ste ging ik vast werken bij dat schitterende familiebedrijf De Rustende Jager, het bedrijf van tante Nelly en ome Jo.

De afgelopen jaren zag ik vele collega’s komen en gaan, de een was het al heel snel beu terwijl de ander een behoorlijk aantal jaartjes bleef plakken om soms ook nog eens, na een aantal jaren van afwezigheid, toch weer terug te keren naar den duin. Samen hebben we heel veel werk verzet, vele kopjes koffie weggebracht, vele tafeltjes gepoetst, asbakken schoongemaakt en vloeren gedweild, tranen gelachen en gehuild, elkaar gesteund in moeilijke en minder fijne tijden, maar ook veel gelachen om en met onze gasten. Vaste collega’s lopen al jaren bij ons mee en zorgen er iedere dag weer voor dat onze Rustende Jager de deuren kan openen voor onze gasten. Zonder ons personeel was De Rustende Jager niet wat het nu is!
Met de hulp van mijn ouders ben ik altijd blij geweest, altijd zijn zij mij blijven steunen op wat voor manier dan ook: Meehelpen achter de bar, of bij de fietsen, de opvang voor de kinderen, een luisterend oor. Mede daardoor is het mij gelukt om zo ver te komen.

Vele lieve gasten zijn al voorbij gekomen, de verhalen van hun zijn breed. Veel lief en leed hebben we samen gedeeld, en nog steeds. Het hoort bij ons vak, luisteren naar de mensen, ze steunen bij het verlies van een dierbare, ze verzorgen na een val in het bos met de fiets of wanneer ze gestoken werden door een wesp. Zomaar kleine voorbeeldjes van alles wat de horeca nog meer met zich meebrengt. Van het dagelijkse terraswerk tot aan grote partijen van een paar honderd gasten. Van het schoonmaken van de vele ramen tot het lossen en laden van fietsen. Van het stomen van het terras tot de administratieve werkzaamheden op kantoor. Van het bestellen bij de leveranciers tot het maken van de vele planningen van ons personeel. Alles voor één doel, een tevreden gast die zoals zovelen zeer regelmatig en jaren achtereen terug komen. Dat maakt ook een tevreden kastelein!

Het is niet uit te leggen hoe trots ik kan zijn op ons prachtige team als zij op onwijs drukke dagen onze gasten voorzien van hun hapje en drankje met daarbij een glimlach. Een ongelooflijk gevoel van voldoening bekruipt mij, wanneer het terras er in het voorjaar weer spik en span bijstaat, wachtend op onze gasten, de ramen en het houtwerk glimmen, klaar voor weer een nieuw seizoen!
De Rustende Jager stroomt door mijn aderen.

Hoofdstuk 4

Medewerkers
Mensen maken de uitspanning

De familie stond heel vaak klaar
In de eerste jaren hebben Jo en Nelly Pijnenburg zelf de zaak gerund. Ze deden de keuken en de bediening, de inkoop en de schoonmaak. Maar soms was het zo druk dat Jo en Nelly hun familie inschakelden. En soms werd steeds vaker. Enkele van de familieleden hebben vele jaren menige uren in De Rustende Jager geholpen: Joost en Sjaantje van Zon – Klijn, Jos en Ria Vermulst – Klijn, Bert en Riet Pijnenburg – van de Pas, Koos en Nelly Timmermans – Pijnenburg en Willie en Netty Klijn – Welte. En toen de kinderen groter waren, werden ook deze ingeschakeld.

Al in het tweede jaar – 1973 – was er voldoende continuïteit in het bezoek om aan personeel te denken, in eerste instantie los personeel, oproepkrachten, en later vaste krachten.

Het gezin Van de Plas
Op ’n dag kwam Marjan van de Plas een pakje sigaretten kopen bij De Rustende Jager. Jo Pijnenburg vroeg haar: “Van wie ben jij er eentje?”. “Ik ben Marjan van de Plas en ik woon in de Gommelsestraat”. “Hebben ze bij jullie geen meisjes die zo af en toe hier kunnen komen helpen?”. “Dat moet ik aan ons moeder vragen!”.
Even later belde Cor van de Plas op: “Ik hoor dat je iemand zoekt. Ik heb genoeg van die druiloren rondlopen. Je belt maar”.

Het gezin van Cees en Cor van de Plas waren de buren van De Rustende Jager. Het gezin woonde in de Gommelsestraat op de Kroleik vlakbij de Zandleij. Het gezin telde tien kinderen, vijf meisjes en vijf jongens. Alle dochters, Marjan, Sjaan, Harriette, Corien en Brigit, en zoon Jan hebben kortere of langere tijd bij De Rustende Jager in de bediening gewerkt. Zoon Martien heeft er veel schilderwerkzaamheden verricht.

Sjaan van de Plas, de allereerste hulp
De eerste keer dat Jo opbelde voor hulp was oudste dochter Marjan aan het werk bij Wim Haen in de bakkerij. En dus kwam de tweede dochter, Sjaan. Zij is de allereerste hulp bij De Rustende Jager. Dat was in 1973. En Sjaan werkt er nu, 47 jaar later, nog altijd. Het inschakelen van hulp liep altijd via moeder Cor van de Plas. Zij wist precies wie het wel of niet druk had of voor wie het op school spannend was en op basis daarvan bepaalde moeder wie er naar De Rustende Jager ging. Dat ging altijd zonder enige discussie. Er was nooit gemaar. Helpen bij De Rustende Jager werd zo een deel van het gezinsleven.

In helpen bij De Rustende Jager zit een zekere ontwikkeling. Voor wie nog schoolgaand is, begint het werk met ramen lappen, poetsen, schoonmaken. Voor wie een beetje gevorderd is wacht er werk in de keuken, de vaat doen en alle spullen altijd op de juiste plek zetten. Pas als een medewerkster voldoende weet hoe het werkt en zelf al wat zelfstandigheid en autoriteit heeft opgebouwd, pas dan wordt een medewerker/ster ingeschakeld bij de bediening.

Zo begon het dus ook voor Sjaan van de Plas. Zij straalde vanaf de eerste dag zelfverzekerdheid uit. Toen ze van Nelly de opdracht kreeg om de ramen te lappen, zei ze: “Dan doe ik eerst het hout en dan de ruiten, dan krijg je geen strepen”. Geschrokken van haar kordaatheid voegde ze daaraan toe: “Nelly, je zult wel denken dat ik brutaal ben, maar zo heb ik het van *ons moeder* geleerd”. Maar Nelly vond het prima. Een andere keer gaf Nelly de instructies. “Nelly was niet streng, maar wel duidelijk”.

Je kon met het geld je eerste brommer verdienen
Als er avonden waren met veel militairen, dan was er veel hulp nodig. Soms kwamen er wel drie of vier uit het gezin Van de Plas helpen. En als de soldaten weg waren, nam de oudste, Marjan, de leiding. Zij zette iedereen aan het werk en bepaalde wie welke werkzaamheden moest doen. Iedereen accepteerde dat ook, inclusief Jo en Nelly.
Soms was er twee keer in de week hulp nodig, een andere week geen. Geleidelijk aan werd het gebruikelijk om in elk geval op zaterdag bij De Rustende Jager te werken, ramen lappen, de vaat, lepeltjes polijsten en de bediening. Weer later volgde werken in vakanties tot dat er zeven dagen in de week hulp nodig was.
Een bijzondere happening was elk jaar de herfstvakantie. Dan zette Jo de stoelen van het terras achter het huis en begon er een zware klus om alle stoelen te schuren. Ook als het de hele week regende. “Dan hadden we allemaal een regenpak aan”. Nelly deed de eindcontrole en daarna zette Jo de stoeltjes in de schuur, schoon voor het voorjaar. ’s Morgens trakteerden Jo en Nelly op warme chocolade en worstenbrood, ’s middags op een grote mars. “Je had verweekte handen en kapotte knokels, maar het was wel leuk”.
Als er ’s zondags gewerkt moest worden zorgde Nelly altijd voor vanillevla, chocoladevla, yoghurt en slagroom in diverse combinaties. Aan het eind van de zondag mochten de medewerkers/sters de reststukjes Udenhoutse Broeder opeten.

De kinderen Van de Plas vonden werken bij De Rustende Jager geweldig. Het betaalde goed. Je kon met het geld je eerste brommer verdienen. Het was leuk werk. Maar het was ook leuk om te werken vóór en om te gaan mét Jo en Nelly Pijnenburg. Die waren jonger dan de ouders en in de ogen van de kinderen moderner. Jo en Nelly namen hen mee naar de film, de eerste keer naar Grease. En als de kinderen een dansavond hadden in Moergestel, ging Jo hen ophalen en thuisbrengen, hoewel er eerst een bezoekje aan een friettent werd gebracht.

Er groeide een warme band tussen Jo en Nelly Pijnenburg en het gezin Van de Plas. Jo en Nelly slaan geen enkele verjaardag over, ook niet van de kinderen van de kinderen. Ze zijn er met Sinterklaas. Ze zijn er bij alle bruiloften. Gewoon, een deel van het gezin. En in het werk bij De Rustende Jager verdween met de jaren ook de hiërarchie. Er was geen sfeer van baas en medewerker, maar er hing een gemoedelijke sfeer waarin je samen het werk deed. En voor Jo deed je het werk goed als je de klanten herkende, wist wat klanten hadden besteld en als je vooral de vraag had gesteld: “Wilt u iets lekkers bij de koffie?”.

Marjan, Sjaan, Harriette en Corien kwamen in de herfst van 2018 bij De Rustende Jager bij elkaar om herinneringen te delen, en ook anekdotes: Over Jo die altijd los geld in zijn broekzak heeft, over klanten die de grootte van elkaars stukje Udenhoutse Broeder vergelijken en dan beginnen te klagen, over klanten die het aantal ballen in de soep tellen, over hun vriendjes aan de bar, over de mannen van leverancier De Kroon. Eens waren Jo en Nelly naar een uitvaart en deden Marjan en Sjaan de bediening. Er kwam een klant aan de bar die zag dat Marjan haar lange haren had laten afknippen. Hij bood er 75 gulden voor. Marjan als een speer naar huis om haar afgeknipte paardenstaart te halen.

En veel later werkten ook de kinderen van Jan van de Plas, Niels en Roy, bij De Rustende Jager.

Vriendinnetjes en vriendjes
Met de tijd werd het drukker bij De Rustende Jager en was er vaker hulp nodig. De eerste extra krachten waren de vriendinnetjes en vriendjes van de zussen en broer Van de Plas. Zo kwamen bij De Rustende Jager werken: Corry van den Oetelaar, Dinja van de Pas, Henny van de Pas, Annie Pijnenburg, Hannie Pijnenburg, William Pijnenburg, Anky Schoenmakers, Antoinette Schoenmakers, José Schoenmakers en Marie-José Vermeer.

Angela van Lier was de eerste medewerkster in vaste dienst.

In 2006 is een herinneringsboek gemaakt waarbij alle personeelsleden hun herinneringen aan het werk bij De Rustende Jager hebben beschreven. Onderstaand een drietal van deze herinneringen.

Herinnering Corrie van den Langenberg – van den Oetelaar
Dit jaar is het 30 jaar geleden dat Nelly bij ons thuis kwam om te vragen of er iemand van ons bij De Rustende Jager kon komen werken op zondag. De volgende zondag ben ik al begonnen, in de keuken. Het werken bij De Rustende Jager begon op zondagochtend 10.00 uur. Nelly zat meestal haar nagels te lakken voordat ze naar de kerk ging om de mis te zingen. We liepen toen nog in onze eigen kleren met een wit schortje voor. Tussen de middag, als Nelly terug was uit de kerk, kregen we een bord soep en als nagerecht vla met zelfgeklopte slagroom. De serre en het boventerras waren er toen nog niet en we hoefden ook nog niet te werken met computers, liften en elektrische poorten. Er is wel iets wat na die 30 jaar nog steeds hetzelfde is en dat is de inrichting van het café met nog steeds hetzelfde meubilair. Na zo'n zondag hard werken, aten we met z'n allen in de keuken. Soms haalde men friet, maar meestal aten we brood met salades. Hele discussies zijn er gevoerd daar aan die tafel en die gingen niet altijd alleen over het werk. 's Avonds bracht Jo ons naar huis en zelfs naar de kroeg als we dat wilden. Maar Jo haalde ons liever op uit de kroeg; dan kon hij even kijken hoe het er daar aan toeging. In de herfstvakantie moest het terras naar binnen en dat hield in dat we allemaal een paar dagen moesten komen schuren. De tafels en de stoelen stonden dan klaar achter op de plaats op een stuk plastic en dan konden wij met borstels en de schuurmiddelen aan de gang. De blaren op onze handen. Na het schoonspuiten konden ze naar binnen en dan volgde het schoonmaken van de binnenplaats. Tijdens deze werkzaamheden verwende Jo en Nelly ons met warme chocolademelk met slagroom en een mars erbij. Tussen de middag kregen we erwtensoep met worstenbrood en 's avonds gingen we aan de friet. De afgelopen jaren heb ik niet altijd bij De Rustende Jager gewerkt. Maar na zo'n periode van niet werken kwam er steeds weer vanuit De Rustende Jager de vraag of ik wilde komen werken, liefst door de week, want het werd steeds drukker. Zo ben ik al die jaren op de hoogte gebleven van wat er allemaal gebeurde en veranderde. Zo zijn onder andere de mannelijke obers weer terug en ook de radio schettert door de luidsprekers. De militairen zijn inmiddels vertrokken, het schortje is een sloof geworden en de rok een spijkerbroek. De Rustende Jager heeft als onderneming niet stilgezeten en is enorm gegroeid en uitgebreid. Dat is met name te danken aan de inzet van Jo en Nelly. Nelly was altijd heel attent en is dat nog steeds. Steeds als Jo het druk had met alles wat De Rustende Jager met zich meebracht, dacht Nelly aan de verjaardagen van de meiden en aan de cadeautjes met Sinterklaas met een mooi gedicht erbij. Ik weet nog dat ze op mijn bruiloft een gedicht heeft voorgelezen, van wel een meter lang. Ik heb het nog even zitten lezen, geweldig! Als cadeautje hoorde daar de oude fooienpot bij, die jarenlang in De Rustende Jager had gestaan. Ik heb hem nog steeds, dat groene varken.

Herinnering Harriette van de Plas
Tussen grofweg gesproken mijn 12e en 22e verjaardag heb ik heel wat uren bij De Rustende Jager doorgebracht. Bijna alle zaterdagen, meer dan de helft van de zondagen en zo goed als alle vakanties. En daarbij in het begin ook nog een of tweemaal per week 's avonds als er een horde militairen binnenviel. Kortom: héél veel uren! Maar… ik heb het altijd met ontzettend veel plezier gedaan.
Het begon als een baantje op zaterdag, want net als iedereen bij ons thuis moest ik ergens iets gaan verdienen toen ik eenmaal op de middelbare school zat. In het begin was ik vooral een huishoudelijke hulp: ramen zemen (elke week, al die kleine vakjes), auto wassen, strijken, stoepen vegen en – bij slecht weer – koper poetsen. En was het 's middags druk in het café, dan hielp ik mee in de keuken. Al heel snel werd ik ook op zondag in de keuken ingezet. Daar was ik heer en meester over de vaat, de broeders, het worstenbrood en de thee. Er werd toen nog gewoon een pot thee gezet; geen gedoe met losse theezakjes en

verschillende smaakjes. Geweldig vond ik het in mijn zelfgecreëerde rijk; het liep als een trein. En toen ik vanaf mijn 15e rijp genoeg geacht werd om op het terras te gaan lopen, verlangde ik in het begin terug naar "mijn" keuken. Op het terras en in het café wilde iedereen iets van me, terwijl ik in de keuken – voor mijn gevoel – echt de baas was.
Al heel snel had ik ook mijn draai gevonden op het terras en in het café. Kilometers heb ik op mooie zomerse dagen op het terras gelopen, duizenden keren een bestelling door geschreeuwd aan de bar (gemopperd als dat niet snel genoeg gebeurde) en ontelbare kopjes koffies "met iets lekkers erbij" rondgebracht. Ik heb het terraswerk zeer leren waarderen door het contact met al die verschillende klanten. Daar is de basis gelegd voor heel wat mensenkennis, die ik later prima heb kunnen gebruiken.
Mijn tijd bij jullie eindigde toen ik mijn opleiding tot fysiotherapeut had afgerond en ook als zodanig werk vond. Wat heb ik genoten van die eerste zondag vrij met stralend weer, wetend dat ik niet gebeld zou worden om "even" bij te springen. En tegelijkertijd was het een gemis. Dat vrije gevoel kan me een enkele keer nóg overvallen! Bovendien kon (en kan) ik door de leerschool bij jullie niet meer gewoon op het terras zitten zonder iets te vinden van de bediening, het al dan niet schoon zijn van het café of de ligging. Er blijft altijd een vergelijking met De Rustende Jager.

Herinnering Esther Leijten
Ik heb bij De Rustende Jager erg veel geleerd. Eerst een paar weken in de keuken. Daarna snel het terras op, want de vakantie kwam eraan. De eerste dag al een dienblad over de grond. Wat schaamde ik me. "Nee", zei Jo, "gewoon doorgaan, je kunt het wel". Eerst een hele tijd op het terras en toen Angela niet meer op zondag kwam werken mocht ik in haar plaats 's zondags achter de bar. Ik had het echt goed naar mijn zin. Het boventerras was mijn plekje. Hier stond ik het liefst. Daar had ik goed overzicht. En dan de uitstapjes elk jaar weer. Nelly schreef altijd hele mooie gedichten en na de uitstapjes gingen we altijd lekker uit eten. Later waren de uitstapjes uitgebreider met een activiteit overdag, fietsen op een tandem (wat eng!) of mountainbiken (erg zwaar!), maar al met al hadden jullie het altijd goed voor elkaar. En als we dan weer op een zondag keihard hadden gewerkt, kregen we altijd lekker friet. "Of wil je misschien een pasteitje of broodje met gehakbal?". Dat kon allemaal bij jullie. Soms was het druk en werd er af en toe gemopperd. Dat was dan niet leuk, maar achteraf was het vaak wel nodig. En de werkkleding. Wat hebben we toch gezeurd of er alsjeblieft sloven kwamen. "Nee", zeiden Jo en Nelly, "dat willen we niet". Maar na lang zeuren zijn ze er toch gekomen. Wat waren we er blij mee!

"Als de klant terugkomt, heb je het goed gedaan"
Op 26 oktober 2018 vond een gesprek plaats met vijf medewerksters over het werk in De Rustende Jager. Bij het gesprek waren aanwezig: Corrie van den Langenberg – van den Oetelaar, José van de Pas – van Iersel, Gea Pijnenburg, Annemieke van Strien – Naerebout en Martijanne van Zon.

"Het leuke aan het werk is iets te betekenen voor de klant en het allermooiste is het als de klanten regelmatig terugkomen. Dan doe je het goed. Natuurlijk is er de vaardigheid van het basiswerk. Je moet de klant brengen wat hij of zij heeft besteld. Je moet aan een tafel niet steeds vragen stellen als "Voor wie was de thee?"; dat behoor je toch te onthouden. Je moet in de gaten hebben als klanten op je zitten te wachten, nog iets willen bestellen of willen afrekenen. Er is niets zo vervelend dan dat een klant het idee heeft dat een andere klant voorrang zou krijgen. Dat kan eens gebeuren, maar onbedoeld. Als het hartstikke druk is dan heb je als medewerkster de neiging om je beperken tot de basisvaardigheden, want dan is het niet alleen druk in het restaurant of op het terras, maar ook aan de bar en ook in de keuken, waardoor wachttijden zouden kunnen oplopen. Dat wil je voorkomen en dan loop je harder en neem je te weinig tijd voor de klant. Maar het is o zo belangrijk de klant aandacht te geven, te laten merken dat je weet dat die al vaker is geweest. En wat opvalt, veel klanten die terugkomen, vertellen graag hun wel en wee, dat ze ziek waren, dat ze naar het ziekenhuis moeten, dat ze opa en oma zijn geworden, dat ze naar een appartementje

verhuizen, enzovoorts. Hoe meer ervaring, hoe meer je dat belangrijk vindt, hoe beter je leert ermee om te gaan, ook als het druk is. Mensen vinden het geweldig als je de volgende keer vraagt: “Hoe is het met je kleinkind?” of “Went het al een beetje in het nieuwe appartement?”. Je hebt als het ware een sociale rol, een beetje aandacht geven, een beetje warmte.”

Het kan zover gaan dat Jo en Nelly Pijnenburg bij bepaalde vaste klanten een bloemetje laten bezorgen na een zware operatie, het verlies van een partner of bij een gouden bruiloft. Ook dat is klantenbinding. Maar het zijn ook praktische dingen. Als een vaste klant de portemonnee is vergeten, krijgt die echt wel koffie en ook met iets erbij.

“De vervelende kant is als een klant een beetje boos is, op het terras of aan de bar. Het kan echt wel eens gebeuren dat een klant te lang heeft moeten wachten. Dan is er een gouden regel. Jo Pijnenburg erbij halen. En je kent met elkaar de risicomomenten. Als er onverwacht een grote bus stopt, die helemaal leegloopt met mensen die allemaal tegelijkertijd koffie met gebak willen eten, dan zie je klanten onrustig worden, bang om te lang te moeten wachten.”

Eens kwam een mevrouw op het terras, die vertelde een lekke band te hebben. Het was die dag hartstikke druk, maar Jo besloot toch de fietsband van die vaste klant te maken. De dag erop kwam ze een grote pot jam brengen. En een weekje later, toen het weer zo druk was, kwam die mevrouw binnen en zei: “Zo Jo, ik kom je helpen”. Nu is doorgaans helpen door iemand zonder vaardigheid meer last dan lust, maar Jo Pijnenburg vroeg haar om het lege goed van de tafels te halen. Dat heeft ze een hele middag gedaan.

Een heel enkele keer krijgt een vaste klant bij het communiceren tussen het personeel weleens een bijnaam. Als er ooit iets is gebeurd dat iedereen heeft onthouden. Als je het bijvoorbeeld hebt over de kerstman, weet het hele personeel wie er wordt bedoeld.

“Er is in De Rustende Jager niet één dag hetzelfde. Altijd andere bekende en onbekende klanten, soms bij prachtig weer met z’n allen op het terras, dan opgepropt in de serre mopperend op de regen, soms al vroeg druk, soms wat later, soms veel Udenhoutse Broeder, soms vooral een perenvlaaitje. Soms veel fietsers en wandelaars, dan weer een bus vol toeristen. Soms klanten met ingrijpend nieuws, soms een collega die iets geweldigs heeft meegemaakt. En als alle klanten weer huiswaarts zijn, dan is het vanzelfsprekend dat alle medewerksters blijven, net zo lang tot al het werk is gedaan, de tafels afgeruimd, de stoelen op hun plek, het restaurant gestofzuigd, de bar opgeruimd, de vaat gedaan, het servies op z’n plek, alles schoongemaakt, toiletten gesopt en gedweild. Dat doe je gewoon samen.”

Op een keer zat Danny de Munck op het terras. Een medewerkster was zo idolaat van Danny de Munck dat er van werken helemaal niets meer terecht kwam. Jo Pijnenburg moest een oplossing bedenken en vroeg de medewerkster wat er aan de hand was. Ze wilde zo graag een handtekening. Jo ging met de medewerkster naar de tafel van Danny de Munck en vroeg om een handtekening, die natuurlijk met een lach werd gegeven.

Marcel Maas zorgt voor de fietsen

De Rustende Jager heeft zo’n 700 fietsen, gewone stadsfietsen, mountainbikes en tandems. Voor een deel worden die fietsen elk jaar op locaties geplaatst, bij hotels en bij campings. Maar het grootste deel van de fietsen staat bij De Rustende Jager voor fietsliefhebbers, die met de auto naar De Rustende Jager zijn gekomen en vanaf daar een eind willen fietsen. Dat kan een zelf uitgestippelde route zijn, maar in de duinen zijn ook vaste routes voor fietsen en mountainbikes. Vaak komen er groepen die dan voor alle groepsleden een fiets huren. Bijvoorbeeld voor scholen, voor teambuildingssessies bij bedrijven of voor vrijgezellenparty’s.

En al die fietsen moeten worden onderhouden, gepoetst, bijgesteld en banden opgepompt.

Marcel Maas heeft er zijn handen vol aan, samen met zijn werk als klusjesman voor alle mogelijke reparaties en andere werkzaamheden. Hij is volgens zijn collega's "Maasje van alles".

Marcel staat ook klaar als fietsen voor één dag worden uitgeleend, 's morgens brengen en 's avonds ophalen. Hij heeft eens meegemaakt dat hij voor een groep van 45 mensen om half zes fietsen moest klaarzetten bij De Rosep in Oisterwijk. Om half zes stonden de afgesproken 45 fietsen gereed en de groep ging fietsen. Een half uurtje later kreeg Marcel een telefoontje dat hij de fietsen 2,5 kilometer verderop kon opladen. De groep vond het toen al wel voldoende.

Als fietsen zijn besteld voor laat op de avond, dan komen die in de nacht pas terug. Zoals die ene keer dat de vrouw van Marcel was meegegaan. De groep zou om 11 uur 's avonds weer ter plaatse zijn en dan zou Marcel de fietsen opladen en terug naar Udenhout rijden. Maar de groep kwam pas tegen 1 uur in de nacht op de afgesproken plaats.

"Bij De Rustende Jager leer je efficiënt terras lopen"
Een herinnering van Mark de Bie:
Tijdens een receptie bij 't Maoske waren mijn vader en Jo in gesprek over het wel en wee in het horecavak. Waarbij Jo gekscherend vroeg; "Jij hebt toch vier zonen, Jos, heb je er niet één over voor mij!" "Nou dat is toevallig", gaf mijn vader aan, "onze Mark is op zoek naar een nieuwe uitdaging". Zo ben ik in 2011 in gesprek geraakt met Jo en na een periode van dertien jaar werkzaam bij De Tijd in Oisterwijk 'verhuisd' naar De Rustende Jager. Wat een start was dat in het zonnige voorjaar van 2012. Ik dacht dat ik al best wat horecahectiek gewend was. Maar de enorme drukte op het terras van De Rustende Jager had ik nog nooit meegemaakt. Wat was het toch gaaf als we dat 'klusje' telkens weer met zijn allen geklaard kregen. Nu zeg ik vaak tegen mensen uit het vak: "Ga maar eens een dagje bij De Rustende Jager werken, daar leer je pas efficiënt terras lopen". Kernwaarde voor het werken bij De Rustende Jager is dan ook wel flexibel zijn. Van het werk op het terras, in de (spoel)keuken, onderhoud aan het gebouw, in de fietsenverhuur. Wat een afwisselende baan, geen dag is hetzelfde! Na twee jaar bij De Rustende Jager kreeg ik de kans om voor mezelf te beginnen midden in de bossen van Oisterwijk in Groot Speijck. "Je moet deze kans pakken", gaf Jo ook meteen aan, toen ik met dit aanbod bij hem kwam. Door zijn openheid heb ik van Jo veel geleerd over wat er nodig is om aan een gezond bedrijf te bouwen. Van Nelly met haar oog voor detail en Martijanne met haar ijzersterke doorzettingsvermogen heb ik ook veel mogen leren. Ook heb ik altijd mogen ervaren dat als je goed zorgt voor De Rustende Jager dan zorgt Jo goed voor jou. Is natuurlijk ook niet gek als je weet dat verschillende medewerkers er al tientallen jaren werken. Sinds de opening van Groot Speijck vraag ik Jo en Martijanne regelmatig om advies, zij zijn mijn klankbord. Ik ben echt dankbaar voor dit fijne contact. En mooi om te zien dat De Rustende Jager na 100 jaar in de familie, nog altijd verder bouwt aan de toekomst. Echt respect. Een gevleugelde uitspraak van Jo, die me altijd is bijgebleven, is: "Zuinigheid met vlijt bouwt huizen als kastelen". Dat zeg ik nu zelf ook tegen jongeren die bij ons komen werken. Trots ben ik als gasten vragen of Groot Speijck toevallig een dependance is van De Rustende Jager? Dat vind ik altijd een erg mooi compliment!!

Het uitstapje voor de teambuilding
Een keer per jaar werd op een vrijdag, als De Rustende Jager gesloten was, een uitstapje georganiseerd met Nelly en Jo en alle medewerkers/sters. Op een ontspannen manier met elkaar een activiteit doen en 's avonds afsluiten met een etentje. Dit was goed voor de sfeer onder elkaar. In het begin waren die dagen ingevuld met een uitstapje naar de Efteling, later bedacht men andere activiteiten zoals mountainbiken in de duinen, karten in Tilburg of bowlen in Hilvarenbeek. en daarna naar een Indisch restaurant of naar 't Groene Woud in Helvoirt.

Een goedheilig man die van lange gedichten houdt

Sinterklaas

Ieder jaar rond 5 december kon het gebeuren dat Sinterklaas de meisjes en jongens kwam verrassen. Een enkele keer ging men ervoor uit eten, een enkele keer bij Bunga Melati in Alphen, maar meestal bij ’t Groene Woud in Helvoirt. Tijdens of na het eten werd men verrast met een groot Sinterklaasgedicht, vergezeld van een klein cadeautje zoals een kaars of een beker met de naam erop of een envelopje met inhoud om naar eigen keuze te besteden. Vanwege de steeds groter wordende groep is ervoor gekozen om het Sinterklaaspresentje – met nog steeds een lang gedicht – thuis te bezorgen door Sint en Piet zelf. Even aanbellen en vlug wegwezen!

Een gedicht:

Spanje, december 2011
Voor de medewerkers van De Rustende Jager

Rond 5 december, jaar na jaar
Zet menigeen zijn schoen weer klaar.
De Sint is dan weer in het land,
Want hij komt graag naar Nederland,
Al is het dan ook crisistijd,
Sint zorgt ervoor dat hij tóch rijdt.
Ja, groot en klein, al wie hem kent,
Wordt ook dit jaar door Sint verwend.
Hij keek eens in zijn grote boek.
Daarin vermeldt hij elk bezoek.
De Rustende Jager zag hij staan,
En ieder jaar legt hij daar aan...
Het hele jaar wordt er gesjeesd,
Óók op de dag van Sint zijn feest,
Serveren zij koffie soms met koek
Of worstenbrood, staat in zijn boek.
Zijn knechten keken daar eens rond,
En weet je wat men daar toen vond?
Een club die er voor wil gaan
En de handen in elkaar wil slaan.
Jo, die zelf het voorbeeld geeft,
Weet wat er onder de klanten leeft.
Zij komen daar voor hun plezier,
Voor een lieve lach en een pot bier,
Een erwtensoep, broodje gezond
Of een bak water voor de hond.
Er is van alles steeds te doen...
Daar in ’t café tussen het groen:
Een mountainbike voor de verhuur
Of fietsen poetsen uit de schuur,
Terrasstoelen stomen elk jaar,
Het moet allemaal vóór de winter klaar.
Er wordt gewerkt door jong en oud
En steeds opnieuw veel afgesjouwd.
Het is te veel om op te noemen
En Sint wil jullie niet te vaak roemen,
Maar ’n keertje mag ‘t worden gezegd.

Dat is voor de eigendunk niet slecht.
Daarom is Sint jullie niet vergeten
En wil je door dit rijm laten weten,
Dat hij die inzet weet te waarderen:
Bedankt, bedankt voor al die keren
Dat je er was toen je er moest zijn.
Dat maakt hem blij, dat vindt hij fijn.
Daarom hebben hij en Piet iets bedacht
En een cadeautje mee gebracht...
Hij hoopt jullie ermee te verblijden,
Vooral in deze wat donkere tijden,
En zegt voor nu: Ga zo maar door,
Dan kom ik volgend jaar weer, hoor!!!
Sint hoopt dat je van het cadeau geniet
En laat je groeten, ook van zijn Piet!!

P.S. Oh ja, werk je in de keuken of loop je terras,
Op iedere plek was Sint blij dat je er was.
Sorteer je de bakken of poets je de vloer,
Voor allen bedankt nog van Sint en Sjaak Sjoer!

De medewerkers kennen ze van buiten

Gezegdes van Jo Pijnenburg

- “Wat zal het zijn, jongeman?” (Ook als de klant al ver boven de tachtig is);
- God zal u lonen en onze meisjes zijn u dankbaar! (Als een klant een fooi geeft);
- Het is elke dag feest als je bij De Rustende Jager bent geweest!
- Eerste Kerstdag bidden wij tot de Heer, Tweede Kerstdag zijn we er weer!
- Oh, oh, oh, dat worstenbrood van Jo, ja die XXL die lusten jullie zeker wel! (Jo verkoopt extra groot worstenbrood);
- Bij ons in het Brabantse land eten we de broeder met de hand!
- Het gaat me aan ’t hartje, maar ’t kost maar ’n kwartje (bij een prijsverhoging);
- Geen dank, kleine moeite, graag gedaan!
- Dat we u nog lang in ons etablissement mogen ontvangen!
- Wij danken u zeer, tot de volgende keer!
- Veel plezier en vlug weer hier! (Als de dag voor een medewerker erop zat).
- Wie werkt heeft centjes!
- Peertje voor meneertje! Vlaatje voor mamaatje!
- Een broedertje voor ons moedertje, een vlaaitje voor papaatje!
- Koffie zonder koekje is geen koffie!
- Daar wordt weer een euro weggegooid!
- In de hoekjes zitten de koekjes!
- Hard werken, sober leven!
- Prijs de dag niet voor hij om is!
- “Ik ga even bankzaken doen”! (Als Jo even op de bank ging rusten).
- Het is nooit niet zo kant of klaar of het hapert hier of daar!

En als een klant moest betalen verving Jo het woordje euro’s vaak door ‘poppedeintjes’.

Hoofdstuk 5

Collage van foto's en verhaaltjes van klanten

Herinneringen in het spoor van De Rustende Jager

Hartenwens van een dementerende Vughtse klant
Jeroen de Laat, 31 juli 2013

Een perentaartje, een hapje bessenvlaai, cappuccino, borrelhapjes en een cola. De 84-jarige mevrouw Ton Tak smulde gistermiddag van haar 'vaste' lunch op het zonovergoten terras van De Rustende Jager in Biezenmortel. De Vughtse is dementerend en zag dankzij de Riki-stichting haar zomerhartenwens in vervulling gaan. Zelf kan Tak zich niet meer uiten, vanwege haar spraak- en taalprobleem. Een gevolg van Alzheimer. Maar zodra de taxi bij De Rustende Jager stopt, biggelen de tranen over haar wangen. En die spreken voor zich. Ze is intens blij. "De laatste jaren ging ik elke woensdag, zaterdag en zondag met mijn moeder hier naartoe", vertelt Marianne Tak, "en voorheen deed ze dat altijd met ons vader". Die overleed in 1996. Daarna won de ziekte terrein. Sinds september zit ze op de verpleegafdeling van het Vughtse verzorgingshuis. "Zomaar even een terrasje pikken zit er sinds die tijd niet meer in". Op het terras van De Rustende Jager zitten ook Jo en Nel Pijnenburg. "Leuk dat u er weer bent", roept Jo oprecht, "Mevrouw kwam hier zo vaak, dat ik een speciale band met haar heb. Ze houdt van genieten en lekker eten". Anderhalf uur lang smikkelt ze van de lekkernijen en geniet ze van de zon. Daarna moet ze terug in de taxi. Moeder en dochter hadden een droomdag.

Pieter en Toos Verschuuren
Brabants Dagblad, Marlies van Iersel

In een artikel bij gelegenheid van de platina bruiloft van Pieter Verschuuren en Toos Aarts stond de volgende passage: *De kinderen doen om de beurt de boodschappen voor hun ouders, een dochter doet op vrijdag moeders' haren, een andere dochter helpt met de was, en alle acht worden ze ingeschakeld voor het wekelijkse uitje op zondag naar café De Rustende Jager. "Veel mensen die we goed kennen, komen daar ook".*

Goed horeca ondernemerschap
Martin van den Bosch, mailbericht 24 augustus 2011

Al 40 jaar ben ik een regelmatig bezoeker van De Rustende Jager. Alle verbouwingen en veranderingen heb ik de afgelopen jaren gezien. De recentelijke nieuwe uitbreiding is werkelijk schitterend. U en uw medewerkers zijn een voorbeeld voor goed horeca ondernemerschap.

Brief bij de 65ste verjaardag van Jo
Vriendelijke groet van twee bezoekers uit Vught die zich bij De Rustende Jager thuis voelen
Han en Joop Werkhoven

Op ons netvlies pronkt De Rustende Jager als een vertrouwde pleisterplaats die ons telkenmale het gevoel geeft na een lange afwezigheid weer thuis te zijn. Niet zozeer de lijfspreuk “veel plezier en gauw weer hier”, waarmee jij de bezoeker persoonlijk uitnodigt toe te treden tot de club van vaste bezoekers, als wel de erin opgesloten verborgen boodschap. In de toon en de uitstraling van het gezicht zit namelijk de charismatische verbinding met de onbevangen gast die in zijn of haar onschuld denkt voor louter koffie te komen, en plots de subtiele gewetensvraag moet beantwoorden of daar een Udenhoutse Broeder bij hoort dan wel gebak van een geheel andere orde!

In die orde van broeder Pijnenburg, die zojuist 65 werd en zijn eerste AOW spendeerde aan koffie met gebak voor die uitverkoren bezoeker, die eigenlijk net besloten heeft te gaan vermageren, maar bij het zien van de slagroom bijna begint te hyperventileren, speelt deze strategie ook op een zeer lange termijn door. Gepokt en gemazeld onderken jij als geen ander de psychologische invloed van de waarde die, zo op ’t oog ’n eenvoudige persoonlijkheid, toevoegt aan ‘de koffie met! Het is als met een succesvol toneelstuk, dat wordt gedragen door een van nature virtuoos acteur die van verre het aroma door de neusgaten laat kronkelen en als de rattenvanger van Hamelen met zijn fluitspel ‘join de club’ de naar coffeïne snakkende mens naar De Rustende Jager lokt.

Je vrouw Nel kijkt niet alleen toe, haar handen komen uit de mouwen als bij een door de praktijk geschoolde vroedvrouw die en passant ook de regie doet en de uitspanning tot een ontspannen samenzijn doet omslaan en ongemerkt naar een tweede ‘bakske’ doet verlangen. Intussen wisselt het etablissement van gedaante naar een professioneel horeca conferentiecentrum met een crew om de vingers bij af te likken. Eenvoud en kwaliteit staan daarbij hoog in het vaandel, koffie blijft de voertaal!

Petekind Martijanne voert achter de schermen het bevel en zorgt met tact en overredingskracht dat generaal Jo ook na zijn pensionering zijn wervende rol kan blijven spelen. Als dit vanuit een vooruitziende blik met een duidelijke visie op de toekomst, geen staaltje van meesterschap is, was je als onvervalste ‘Jo’ nooit 65 geworden. Integendeel, in ogenschouw moet worden genomen dat wij als argeloze bezoekers op hoge leeftijd nog mogen genieten van het hier en nu van een Jo die alsmaar jong en ondernemend blijft ogen!

Jo Pijnenburg, hartelijke gelukwensen met je pensioengerechtigde leeftijd. Moge de allerhoogste jou en Nelleke blijven beschermen en je in de gezegende omstandigheden van Martijanne laten genieten van de jongste telgen die De Rustende Jager-compagnie in haar gelederen mocht verwelkomen!

Elke zondagmorgen te gast
Frans en Riki Beerens, Bert van Kolsteren, Sabine de Meester, Bea Rosek en Anita de Ruijter

Als loopgroep zijn wij al zo'n 21 jaar een vaste gebruiker van De Rustende Jager in Biezenmortel. Elke zondagmorgen zijn we hier te gast. We leerden deze locatie zo'n 30 jaar geleden kennen op zaterdagen met de loopgroep van Atilla uit Tilburg. Met een wisselende samenstelling was de start en de afsluiting van onze trainingen op een van de locaties aan de Drunense duinen. Zoals het altijd gaat binnen verenigingen gaan groepen zich afsplitsen met als doel meer kilometers maken of een wisseling van lopen naar wandelen of fietsen. Als groepje van 8 doen wij hier op zondagmorgen ons ding. Naar gelang leeftijd en conditie gaat het ene clubje joggen en het andere clubje wandelen. Zo'n twee uur trekken we daar voor uit. Als afsluiting is De Rustende Jager onze vast stek. Wat houdt ons zo vast aan De Rustende Jager? Wat navraag binnen het groepje is dit toch de ambiance, de gastvrijheid die we mogen ervaren en de snelle service. Het gevoel van welkom zijn is er altijd.

Gastvrijheid in deze bedrijfstak is het verdienmodel, maar ook het voornaamste product. Alles draait om de gast. Is het goed voor de gast dan is het ook goed voor de medewerkers en vanzelfsprekend voor het bedrijf. De krant op de stoel, de overvolle plateaus die nauwelijks gedragen kunnen worden, de nieuwjaarsborrel, het jarenlange "café noirtje", het permanente kuchje van ome Jo, maar zeker de wijze waarop prijsverhogingen worden aangekondigd mogen we niet alleen als bijzonder, maar ook als uniek beschouwen (het gaat me aan het hartje, het kost maar een kwartje). Gasten herken je en je geeft hen het gevoel van welkom zijn. De club van directie en medewerkers van De Rustende Jager weten dit goed uit te dragen. Dit geeft continuïteit. Samen hopen wij hier nog lang te mogen vertoeven.

Al 50 jaar gast bij Jo in De Rustende Jager Udenhout
Goeie morgen mannen…… Jo, koffie en één thee!
Gien van Wijk, Drunen

Zo begon het ruim 50 jaar geleden, als wij als het ware kwamen binnenvallen in De Rustende Jager. Gaande de jaren kon Jo het als gastheer niet meer alleen af, en kwam er personeel bij, vooral dames, en nu is het “Angela, Martijanne, koffie alstublieft” en nog maar zelden “Jo, koffie”. Er is in die 50 jaren veel veranderd, maar toch ook weer niet.

Het zal zo rond 1973 zijn geweest. Het sportieve fietsen, toen toerfietsen genoemd en nog net geen wielrennen, begon zich steeds meer te nestelen in de dorpen en steden. Was het eerst nog regionaal georganiseerd, begin zeventiger jaren schoten fietsclubjes als paddenstoelen uit de grond. Ook in Drunen. Al in 1968 waren er toerfietsers in Drunen en omgeving die tochten reden en organiseerden onder de vlag van een regionale club. In Drunen was dit onder de naam van Brabantia die oorspronkelijk thuis was in Zegge in West Brabant. Onder de vlag van Brabantia ontwikkelde het toerfietsen zich in Drunen en omgeving snel en al spoedig telde deze afdeling van Brabantia zo'n 30 actieve leden. Leden van het eerste uur waren in Drunen Wiep Kalsbeek, Harrie Elshout en enige jaren later de schrijver dezes. Vormde in eerste instantie toerfietsen in de zomermaanden de hoofdmoot van de activiteiten, al vrij snel kwamen daarbij het hardlopen en fietscrossen in de winter. Wij spreken dan van het jaar 1973. Het is nog de tijd dat de militairen de baas zijn in de Drunense duinen en dat De Rustende Jager op vrijdag is gesloten.

Het "crossen of veldrijden op de fiets” wordt in 1973 door ons liefhebbers in eerste instantie beoefend op oude "uitgeklede" herenfietsen met dubbele buitenbanden met zelf uitgesneden profiel. Al snel verzamelt zich een groep Brabantianen uit Drunen elke zaterdagmiddag en zondagmorgen op de Steegerf in Drunen voor een fietscross door de Drunense duinen en omgeving. Dit is tegelijkertijd onze eerste kennismaking met De Rustende Jager en Jo, die tot op heden nog steeds voortduurt. Tot onze eerste activiteiten kan ook het hardlopen rond de Drunense duinen worden gerekend. Het is een avondtraining over het fietspad de duinen rond, een afstand van circa 20 kilometer of, als het weer helder is en het maanlicht voor voldoende licht zorgt, dwars door de duinen over het zand naar De Rustende Jager. Ook op die avonden opent Jo zijn café en zijn wij welkom. In hetzelfde jaar 1973 organiseert Brabantia de eerste avondfietstochten, wat zou uitgroeien tot een evenement met bijna 1000 deelnemers. Eén van de stempel- en rustplaatsen is dan De Rustende Jager.

Als vrij snel na 1973 worden de oude herenfietsen "ingeruild' voor echte, maar oude afgedankte racefietsen met zogenaamde dikke banden. Ook ontdekken wij nieuwe paden met nieuwe uitdagingen. Van een "mountainbike route" is in die tijd nog lang geen sprake. Voorlopig zijn wij nog de enige in de Drunense duinen die de veldrijsport als liefhebberij beoefenen, dat deze tak van sport zich later zo zou uitbreiden hadden wij toen nog geen weet van. Een traditie van al meer dan 50 jaar is de gezinswandeling op nieuwjaarsdag

vanaf de Steegerf in Drunen dwars door de duinen naar De Rustende Jager met de, door Jo "van het huis" aangeboden nieuwjaarsborrel. Liepen wij in het begin met een groep van rond de 50 ouders met kinderen, nu zijn daar alleen nog de ouders van over. Maar de traditie leeft nog steeds voort. De nieuwjaarsborrel is nu voor alle gasten.

Ook de jaarlijkse carnavalscross eindigde steevast bij Jo in De Rustende Jager en menigeen kon, na het nuttigen van de nodige borrels, de weg huiswaarts moeilijk terugvinden.

Het zal zo rond 1995 zijn geweest dat de eigenaar van een groot deel van de Drunense duinen, de Vereniging Natuurmonumenten, het tolereren van het veldrijden met crossfietsen door dit gebied niet langer zou toestaan. Inmiddels waren de crossfietsen vervangen door mountainbikes afkomstig uit Amerika. Een overleg tussen de verschillende fietsclubs en Natuurmonumenten, welke vijf jaar zou duren, resulteerde uiteindelijk in een vaste mountainbikeroute. Voor Jo stond de uitkomst al vast, een vaste route voor de mountainbikers geen probleem, als de route maar langs zijn café zou komen en start en eindigt voor zijn deur. De pijp moet wel blijven roken. Binnen de fietsclubs zijn er voor- en tegenstanders van de vaste route. Op 19 maart 2000 wordt de route officieel geopend voor de deur van De Rustende Jager. De mountainbike-wereld weet de route al vrij snel te vinden, mede door de publiciteit over de route. Maar wat met de mountainbikers die houden van meer uitdaging dan de route biedt. Nu, bijna 20 jaar later, genieten wij nog steeds meerdere keren per week van dit prachtige mountainbike-gebied en van De Rustende Jager voor koffie, thee en borrel. Ook al worden wij ouder, met de mountainbike of wandelend in "ons" duingebied voelen wij ons jong en De Rustende Jager was, is en blijft ons stamcafé, al meer dan 50 jaar.

Oude liefde roest niet
Ans Markus

17 jaar lang ging ik hardlopen in de Loonse- en Drunense duinen. In die tijd woonde ik in Udenhout en begon zo'n beetje mijn officiële kunstenaarsbestaan. Voorheen woonde ik in Tilburg, waar ik al veel tekende en op het Piusplein mijn portretjes verkocht voor 25 gulden. Vaak zag ik Jo als ik met mijn lelijke eendje aan kwam tuffen. Hij was altijd druk doende. Dan stonden we even te praten en dan ging ik een paar kilometer hardlopen. Verdriet en vreugde waren destijds zeker een reden dat ik de bossen invluchtte. Ik ging nog net niet met de bomen praten. Hoe kan de prachtige natuur je tot rust brengen! Slechts één keer was er een potloodventer die me de stuipen op het lijf joeg. Nooit heb ik zo hard gelopen. Het toeval wil dat een zekere Wybe Tuinman daar altijd met vrienden met de motor ging rijden. Toen werd dat nog toegestaan. Onze paden hadden elkaar via de kunst gekruist, zonder dat we wisten dat we iets later beiden in de Loonse- en Drunense duinen bij De Rustende Jager ontspanning vonden. Nu zijn we al bijna 30 jaar samen en hebben in de aanloop daar naar toe een paar verjaardagen gevierd in het onderkomen van Jo en Nel. De heerlijke Udenhoutse broeder en menig kopje koffie zijn bij hem genuttigd en we denken allebei met veel plezier terug aan die mooie tijd in de duinen. Uiteraard wensen we Jo en Nelleke alle goeds toe en hopen ze weer eens te ontmoeten.
Oude liefde roest niet, nietwaar?
Liefs voor jullie samen. Ans Markus en uiteraard Wybe Tuinman.

De Rustende Jager
R-J.C. Grootswagers

Zondag 20 februari is weer eens bewezen wat vriendschap betekent.
Als ik met mijn vrouw een bezoek breng aan De Rustende Jager en mijn ervaringen heb opgetekend.
Zeer voldaan en zonder poespas werden wij ontvangen.
Over vriendschap gesproken is dat een goed voorbeeld, wat mag je nog meer verlangen.
Daarom beveel ik aan
Vaker naar De Rustende Jager te gaan.
Het is er rustig en correct.
Het meeste heb ik hiermee gezegd, het is gewoon perfect.
Nog bedankt, hopende dat het goed mag blijven gaan.
Een tevreden bezoeker is zeer voldaan.

Café-noir-kuukske
Barend Splinter, fragment uit een column in de Heusdens Courant, januari 2017

Elke zondagmorgen, weer of geen weer, gaan we met een groepje dames en heren, meer dames dan heren, wandelen in de haai. Voor de niet-streekgebonden lezer: de Drunense duinen. We lopen dan kriskras over smalle kronkelende wandelpaadjes van Giersbergen uit links van het fietspad in een grote boog naar De Rustende Jager. We zijn weliswaar geen jagers, maar willen wel rusten na zo'n klein uurtje door het bos gestruind te hebben. Al geruime tijd geleden heeft een kras, helder van geest zijnd echtpaar onze harten gestolen en maakt deel uit van de keuvelende koffieleuters die we dan zijn. Twee bakskes doen we dan. We krijgen er altijd een verpakt café-noir-kuukske bij. Die zijn behoorlijk hard, maar hartstikke lekker. De eigenaar heeft één keer geprobeerd ons een ander koekje aan te smeren. Dat heeft ie geweten. Het leidde bijna tot een volksopstand. Hij heeft geen eieren maar letterlijk café-noirtjes voor zijn geld gekozen, waarmee de rust is weergekeerd. We verblijven in het etablissement tot de "oudjes" door een van de kinderen worden opgehaald. Onze dames checken dan, voor vertrek, gezamenlijk de toiletten op properheid. Wederom gaan we, vrijwel meteen achter ons koffieadres, links van het fietspad het bos weer in om op dezelfde manier naar Giersbergen te lopen.

Bert had zijn eigen plaatsje aan de grote tafel
R. Veerkamp – Boogers, de familie van Bert (Haarendael)

Meer dan 25 jaar hebben we De Rustende Jager mogen bezoeken en altijd waren we welkom. Dit is heel bijzonder. Bert had een eigen plaatsje aan de grote tafel en genoot van de vertrouwde omgeving. We waren hier heel gelukkig mee! Wij blijven graag komen! Heel veel dank voor de jarenlange blijde lach als we met Bert weer koffie kwamen drinken!

De Rustende Jager komt niet aan rusten toe
Bart van Spaandonk

Allereerst moet mij van het hart dat de naam van deze geweldige uitspanning de lading al lang niet meer dekt. Mijn jongste herinnering, van bijna zestig jaar geleden, is, dat ik op mijn kinderfietske naast ons pa een rondje Drunense Duinen fietste. Toen lag er nog geen mooi geasfalteerd fietspad zoals nu tussen Giersbergen en de De Rustende Jager. Toen was er nog geen wind- en waterdicht terras. En nu ga ik binnenkort met mijn oudste kleinkind voor

het eerst de korte route fietsen. Het kan toch niet zo zijn dat zij naast de schoonheid van de natuur niet ook de gastvrijheid en spontaniteit van Martijanne en haar personeel mag meemaken. En natuurlijk mag het volgende in dit verhaal niet ongeschreven blijven. “Goede morgen deze morgen. Wat mag het zijn. Een kopje koffie met iets lekkers erbij?” Ome Jo, want zo noemen wij hem als vaste klanten ook natuurlijk, weet verdomd goed dat ik moet lijnen. Nu is een Udenhoutse Broeder natuurlijk hartstikke lekker, maar ook een calorieënbom die een week lijnen compleet naar de Filistijnen helpt. Elke zondagmorgen staan wij met een klein wandelclubke op de parkeerplaats in Giersbergen voor onze wekelijkse wandeling. In een grote boog naar links op pad naar de koffie. Altijd op hetzelfde plekske zit dan Toos op ons te wachten met bij haar een van de kinderen die haar met de auto heeft gebracht. Zij zorgt ervoor dat wij met z’n allen lekker bij mekaar plaats kunnen nemen. En dan wordt de week doorgenomen. Het hoogste woord hebben dan de vrouwen, maar dat mag als normaal worden beschouwd, omdat zij in de meerderheid zijn. Als Martijanne er effe bij komt staan, hebben wij mannen ook kans, want zij is een fervent supporter van Willem II en dat is kaasje voor ons. Zo komt De Rustende Jager niet aan rusten toe en dat is maar goed ook. Nee, ertegen aan, uitbreiden naar achter en naar boven. Als dat klaar is, is De Rustende Jager goed toegerust voor de toekomst. Heel veel succes.

Waar je ook gaat, je komt overal klanten tegen

Vakantie

Jo en Nelly Pijnenburg waren op vakantie in Italië en stonden een foto te maken van de scheve toren van Pisa. Tikt iemand op de schouders van Jo en zegt: “Kan ik hier een stukje Udenhoutse broeder bestellen?”.

Een andere keer zat Jo in een Italiaanse kerk en het was tijd voor de vredeswens. Jo geeft de vrouw naast hem een hand en zei: “Ik wens u vrede” en voegde eraan toe: “Maar daar versta je toch niks van”. Waarop die mevrouw zei: “De vrede van Christus!”. Ze bleek regelmatig in De Rustende Jager te komen.

Jo en Nelly maakten op een vakantie eens een dagtocht in de omgeving van Warschau, waarbij rond het middaguur een bezoek werd gebracht aan het geboortehuis van de componist Chopin. Jo kon het niet laten om het gastenboek te schrijven: “Chopin, de groeten van Jo Pèèn!”.

Deel 2
Natuurgebied de Loonse- en Drunense duinen en den Brand

Verbonden met de kosmos

Ronddwalen in het stuifzandgebied met de weidse hemel boven mij!

Cees van der Meijden
Kleinzoon van Kees en Marie Klijn – de Bresser

Opgegroeid in de vrije natuur van de Drunense duinen, ben ook ik – hoe kan het ook anders - een natuurminnaar geworden. Ik ben vergroeid en vertrouwd met de dynamiek van de zandverstuivingen in wisselwerking met de heide, de oude ondergestoven eikenbomen en de dennenbossen. Ik observeer de planten en de dieren die één samenhangend geheel vormen met dit bijzondere gebied. Daarom dwaal ik er graag alleen rond. Bovendien: stilte inspireert mij. Als ik ronddwaal in het stuifzandgebied met de weidse hemel boven mij, voel ik mij verbonden met de gehele kosmos. Het hart kan immers meer bevatten dan het verstand bedenken kan! Vanuit dit kosmisch besef dat wij allemaal deel uitmaken van een gebeuren dat ons verstand verre te boven gaat, voel ik mij ook verbonden met de dieren en de planten. Vanuit mijn hart leef ik met ze mee. Denk bijvoorbeeld aan de rode bosmieren. Als de groene specht hun nest heeft opengegooid op zoek naar miereneitjes, dan veeg ik met een ‘klippeltje’ het nest weer dicht, zodat ze het restant van de eitjes weer snel kunnen toedekken.

Soms ga ik ’s zomers ’s avonds laat nog de duinen in om te luisteren naar het bijzondere geluid van de nachtzwaluwen, die ik in mijn jeugd ’s avonds in het bos naast ons huis hoorde. Ze waren een tijd uit het gebied verdwenen, maar zijn onlangs weer teruggekeerd. Dan is het feest in mijn hart! De nachtzwaluwen maken bijzondere geluiden en vliegen geluidloos rakelings over je hoofd. Ze vliegen ook laag over de heide om insecten te vangen: een onbeschrijflijke ervaring! Ook de ransuilen met hun mooie pluimen, die vroeger al langs het fietspad naar De Rustende Jager samen bijeen kwamen om te overwinteren, zijn weer dicht bij het fietspad te vinden. De korhoenders uit mijn jeugd zijn helaas verdwenen. Er zijn echter ook nieuwkomers: reeën en vossen. Soms loop ik een stukje over het fietspad langs de oude duinwal, waar de das, ook terug van weggeweest, zijn oude onderkomen weer heeft betrokken. Ik geniet ook van de weinige bloempjes die in het stuifzand kunnen overleven zoals heidespurrie, zandblauwtje en zandbiggekruid en van de geel bloeiende kruipbrem. Vroeg in het voorjaar hoor ik de melodieuze zang van de boomleeuwerik. Wat later In het voorjaar hoor ik de koekoek roepen in het rietmoeras van den Brand aan de overzijde van de Oude Bosschebaan. In de zomer scheren er boerenzwaluwen uit den Brand heen en weer boven de zandverstuivingen om er insecten te vangen. In juni en augustus geniet ik van de paarse heide en insecten zoals de veldkrekels die zich daar dan ophouden. Bij harde windvlagen in de winter zie ik het zand stuiven. Kortom: iedere wandeling levert steeds weer opnieuw bijzondere ervaringen op! Ik geniet van de schoonheid en blijf mij verbazen over al het wonderlijke dat ik beleef!

Hoofdstuk 6

Nationaal Park
De Loonse- en Drunense duinen

Aan de rand van Nationaal Park De Loonse- en Drunense duinen
De Rustende Jager ligt aan de rand van Nationaal Park de Loonse- en Drunense duinen. Dit unieke aaneengesloten natuurgebied van zo'n 2800 hectare is het grootste levende stuifzandgebied van West-Europa. Dit betekent dat het stuifzand door de wind continue in beweging is. In de zomer kunnen hier temperaturen van bijna 45 graden voorkomen en 's avonds kan het zo'n 35 graden kouder zijn. Het gebied wordt ook wel de Brabantse Sahara genoemd. Nationaal Park de Loonse- en Drunense duinen wordt gevormd door Plantloon, de Loonse- en Drunense duinen, den Brand en het Hengstven. Ieder gebied heeft een eigen karakter. Ook bevinden zich er Landgoed Fellenoord en Hoef ten Halve en op twee kilometer ten noorden van De Rustende Jager ligt het schilderachtige gehucht Giersbergen.

Dit hoofdstuk gaat over de Loonse- en Drunense duinen met zijn uitgestrekte zandvlaktes, bossen en heidegebieden. Je kunt er lekker ravotten of picknicken in het zand, de hond uitlaten op de hondenloslooproute, klimmen in de bomen of genieten van het fantastische uitzicht op het platform aan het einde van het rolstoelpad bij Bosch en Duin. En 's winters kun met je slee hard naar beneden suizen. Er zijn diverse grote zandvlaktes waar de wind vrij spel heeft. Als het hard waait stuift het zand en verplaatst het zich. Typerend voor het landschap zijn dan ook de eikenfortduinen. Hier zijn de stammen van de bomen helemaal ondergestoven door het zand en steken alleen de boomkruinen er bovenuit. Dat is onder andere heel goed te zien als je bij De Rustende Jager de hondenloslooproute volgt.

De historie van de Loonse- en Drunense duinen
Nationaal Park De Loonse- en Drunense duinen heeft een interessante geschiedenis. We bekijken deze historie vanaf de laatste ijstijden tot de dag van vandaag.

<u>De prehistorie</u>
Tijdens de laatste ijstijden heerste in onze omgeving een koud en droog klimaat. Nederland was een open toendragebied. De overheersende winden waren noordwestelijk en er werd veel zand uit het huidige Noordzeegebied in zuidoostelijke richting verplaatst. Op deze manier ontstonden de grote dekzandruggen in onze streken. Dit enorme pakket zand was op sommige plaatsen wel zeventig meter dik. In onze omgeving ontstond een dekzandrug, die zich uitstrekte vanaf Oosterhout, via Dongen, over Loon op Zand in noordoostelijke richting. Het gebied van de huidige Loonse- en Drunense duinen bevindt zich op deze dekzandrug.

<u>Jagers</u>
Rond 11.000 jaar geleden hebben rondtrekkende jagers regelmatig gebivakkeerd in het gebied van de huidige Loonse- en Drunense duinen. Het waren kleine groepjes die leefden van het verzamelen van plantaardig voedsel. Ook jaagden ze op rendierkuddes en ander wild. Deze jagers verbleven korte tijd in zogenaamde jachtkampjes. Er zijn archeologische vondsten gedaan van voornamelijk vuurstenen werktuigen, zoals speerpunten, vishaakjes en schrabbers.

Ongeveer 10.000 jaar geleden warmde het klimaat op, waardoor de rendieren richting het noorden verdwenen. In het gebied van de Loonse- en de Drunense duinen, op de dekzandrug, gaan bomen groeien zoals de berk, de den en de hazelaar. Ook de dierenpopulatie veranderde hierdoor. Er leefden hier in deze tijd dieren als de oeros, het everzwijn en het edelhert. Met de hogere temperaturen kwam er ook meer begroeiing. De

jagers leefden voortaan niet alleen van de jacht, maar ook van plantaardig voedsel zoals hazelnoten, knollen, wortels en bessen. Er ontstond in deze periode een eikenmengbos.

Bronstijd en IJzertijd

Ongeveer 7500 jaar geleden verdwenen geleidelijk de jagers-verzamelaars uit ons gebied. De bossen werden rijker, gevarieerder en dichter. Hierna verschenen in Zuid-Limburg de eerste boeren. Zij vestigden zich eerst op de vruchtbare lössgebieden. In de Bronstijd (± 1800 tot 900 voor Chr) kwam er een kolonisatie van de eerste landbouwers op onze dekzandrug op gang. Er was in deze periode sprake van een zeer extensieve manier van landbouw bedrijven. De boeren brandden hele bospercelen plat om plaats te maken voor graanvelden. Als het terrein vervolgens was uitgeput brandden ze weer een nieuw stuk bos plat. Zo vernietigden de eerste boeren het zogenaamde eikenmengbos.
De roofbouw ging nog eeuwen door tot in de IJzertijd (900 tot 50 voor Chr.). De schapenteelt heeft waarschijnlijk de vorming van nieuwe bossen tegengehouden. In de Romeinse tijd is alle bewoning verdwenen, zo ook nagenoeg alle bossen. Op onze dekzandrug is toen een grote heidevlakte ontstaan met hier en daar waarschijnlijk wat plukjes bos.

De Middeleeuwen

Van de vroege Middeleeuwen zijn nauwelijks bruikbare bronnen bekend. Wel weten we aan de hand van bodemvondsten dat het middeleeuwse Loon op Zand al in de 10^{e} eeuw bestond. Het oude centrum bevond zich echter op een andere plek dan het huidige centrum. Het lag op de dekzandrug van de Loonse- en Drunense duinen. Deze dekzandrug werd in het noorden begrensd door een groot veengebied dat doorliep tot de oever van de oude Maas. In het zuiden werd en wordt het begrensd door moerassen, waarvan den Brand, het Brokkenbroek en het Helvoirtsbroek overblijfselen zijn. Ten noorden van het gebied Land van Kleef ontwikkelde zich het dorp Venloon. Ook het inmiddels verdwenen gehucht Westloon bevond zich op de dekzandrug.

Rond het jaar 1000 begon men het veenlandschap ten zuiden van de Maas te ontginnen en de turf te steken. Het grote heidegebied mocht vanaf 1200 van de Hertog van Brabant gebruikt worden door de boeren uit Venloon, Helvoirt en Drunen om schapen te weiden en om heideplaggen te steken voor het gebruik in hun potstallen. De boeren vermengden de mest met de heideplaggen en gebruikten het mengsel om de nieuw ontgonnen akkergebieden vruchtbaar te maken.

Overlast door oprukkend zand

Door de turfwinning in het gebied van de Langstraat, ten noorden van de Loonse- en Drunense Duinen, daalde de grondwaterspiegel en daardoor daalde ook het grondwaterniveau in het hoger gelegen bos- en heidegebied. Bovendien beschadigden de vele schapenpoten en het overmatig afplaggen de heide. Zo ontstonden na verloop van tijd steeds grotere beschadigde plekken, waardoor het zand ging stuiven. Het werd steeds moeilijker het proces te keren. Het was als het ware een ecologische ramp met alle gevolgen voor de in dit gebied wonende mensen.
In 1423 maken bronnen voor het eerst melding van overlast door oprukkend stuifzand. Deze ramp voltrok zich langzaam, maar had grote gevolgen voor onze omgeving.

Venloon verdwijnt onder het zand

Voor het dorp Venloon had dit ronduit rampzalige gevolgen. Het hele dorpje en de omliggende akkers raakten ondergestoven. Venloon lag midden op de dekzandrug van de huidige Loonse- en Drunense Duinen. Ook het gehucht Westloon, dat ten noorden lag van Venloon, is geheel verdwenen. De toenmalige eigenaar, de Heer van Venloon Pauwels van Haestrecht, liet het hele dorp verplaatsen in de richting van het witte kasteel. Boeren moesten dus een nieuw gebied ontginnen en in cultuur brengen.
Ook het gebied van het huidige Giersbergen en rond de Distelberg lagen in de gevarenzone. Het zand stoof door de heersende winden vooral naar het noordoosten.

Volgens de overleveringen is het duinengebied in een relatief korte periode ontstaan. In een officieel stuk uit 1418 stond de naam ‘Duynen’ voor het eerst vermeld.

Strijd tegen het stuifzand
Rond 1450 troffen de beheerders maatregelen om het oprukkende zand in toom te houden. Door die maatregelen werden grote stukken land gered, zo ook het dorp Vlijmen. Men wierp wallen op, beplantte deze met eikenbomen en er kwamen voorschriften om deze wallen goed te onderhouden. Er kwam een verbod op het maaien van de heide en een verbod op het weiden van dieren in het gebied. Men plantte pijpenstrootjes aan met de bedoeling dat de wortels het zand bijeen konden houden.
Een bijkomend voordeel was dat de stengels van de pijpenstrootjes bruikbaar waren om manden en korven te vlechten, maar bijvoorbeeld ook voor het vervaardigen van Goudse pijpen.

In de achttiende eeuw is begonnen met het aanplanten van dennen. Dit hout was nodig als stuthout voor de mijnbouw. Zo kreeg het gebied steeds meer het karakter wat het vandaag de dag heeft. Het gebied raakte als het ware omsloten door duinwallen en bossen. Op deze manier werd verdere verstuiving van het duinzand ingeperkt.

Natuurmonumenten
In de loop van de twintigste eeuw kreeg de vereniging van Natuurmonumenten steeds meer delen van de Loonse- en Drunense duinen in eigendom in het belang van het beschermen van het natuurgebied.

Het beschreven gebied wordt ook vandaag de dag omgeven door wallen en bossen. Men probeert het gebied zoveel mogelijk open te houden, omdat het van nature de neiging heeft om dicht te groeien. Natuurmonumenten neemt maatregelen om te zorgen dat de wind weer de kans krijgt het zand in het gebied te verstuiven. Op sommige plaatsen is de oorspronkelijke dekzandlaag al helemaal verplaatst door de wind en komt de onderliggende leemlaag aan de oppervlakte.

Het gebied van de Loonse- en Drunense duinen is sinds 2002 een officieel Nationaal Park. Het park bevat naast de stuifzandvlaktes en bossen, moerassen en weilanden in den Brand en gebiedsdelen zoals het Hengstven en het Landgoed Plantloon. Het gebied is uniek in zijn soort door de grote afwisseling van natte en droge gebieden. Het behoort tot de grootste stuifzandgebieden van West-Europa. Door haar afwisselende karakter heeft dit gebied een unieke flora en fauna die het waard zijn om beschermd te worden.

Het heidegebied
In de Loonse- en Drunense duinen komt voornamelijk struikhei voor. Dopheide vind je in wat vochtigere gebieden. Als je bij De Rustende Jager over het fietspad loopt, zie je na 800 meter aan je rechterhand een heideveld waar dopheide groeit. Andere planten bij heidegebieden zijn onder andere heidespurrie, rendiermos, ruig haarmos, rood bekertjesmos, de heidelucifer en brem.

In het Nationaal Park mag je overal lopen, mits dit over het zand, de wegen en paden is. Vele mensen weten dat niet. Om hen daaraan te herinneren, staan sporadisch bordjes: *Kwetsbare heide*. Dwars door de hei lopen is dus verboden, want hier leven allerlei dieren, die niet verstoord mogen worden. Vooral in het broedseizoen is dit het geval. De boompieper, boomleeuwerik, roodborsttapuit, nachtzwaluw en de levendbarende hagedis zitten in dit gebied en hebben hun nest op de grond. In de zomer zie en hoor je de krekels. Hondenbezitters moeten hier hun trouwe viervoeter dus zeker aan de lijn houden. Dat geldt trouwens overal. Bijna jaarlijks lees je in de krant, dat een reekalf door een hond doodgebeten is, tot grote schrik van wandelaars waaronder kleine kinderen, die daar getuige van waren.

De dieren
Hoe herken je de vogels die hier zitten, terwijl je toch geen vogelaar bent? Wat te denken van de boompieper? Vanuit een boom in het heideveld vliegt hij al zingend omhoog. Daarna komt hij met hangende poten als een parachute naar beneden om weer in een boom te landen. Een prachtig gezicht en je geniet tegelijkertijd van een schitterend gezang! In de schaarse bomen of struiken in de hei zit duidelijk zichtbaar de roodborsttapuit te zingen, die zich laat vallen als hij een insect of een spinnetje ziet.
In de hei komt ook de zeldzame nachtzwaluw voor. In de korte periode dat deze vogel hier is, verzorgt het Nationaal Park een late avondwandeling om van het snorrend geluid van de nachtzwaluw te genieten.

Voorbij het hoogste punt in de duinen, staat een dennenboom, die de bijnaam “Tante Truus” heeft. Tientallen jaren geleden was daar vlakbij een bolderplaats waar korhanen baltsend (bolderend) indruk probeerden te maken op de vrouwtjes. De korhoenders kwamen toen vrij algemeen in Nederland voor, maar zijn nu bijna verdwenen in ons land.

Bosvogels zijn er volop te zien en te horen, zoals de gaai met zijn witte stuit, blauwe vleugelstreep en zijn rauwe roep, de koerende houtduif, de tjiftjaf die zijn eigen naam roept, en verschillende mezen. De koolmees is herkenbaar aan zijn gele onderzijde en zwarte “stropdas.” De pimpelmees is helemaal geel van onderen en heeft een blauw “petje”. Er zijn verschillende spechtensoorten. In geval van een rond spechtengat leeft er een bonte specht. Gemakkelijk te onthouden met het ezelsbruggetje: bont is rond. De zwarte specht maakt een ovaal gat. Hoor je het geroffel van een specht, dan is dat om een vrouwtje te lokken of om zijn gebied af te bakenen. Het hakken van een nest geeft een zachter geluid. De houtsplinters liggen onder de boom. Spechten halen zaden uit dennenappels. Die klemmen ze dan vast in een uitholling, zodat ze er gemakkelijk bij kunnen. Onder de boom liggen de dennenappels, waaruit zij gegeten hebben. De uitholling noemt men dan ook een “spechtensmidse.” Vleermuizen doen hun winterslaap op een vochtige plek met een constante temperatuur, zoals in oude spechtengaten. Soms zie je daar een donker spoor naar beneden lopen, alsof het gelekt heeft. Dat duidt op vleermuisbewoning. Zij jagen tussen zonsondergang en zonsopgang op muggen, motjes, nachtvlinders en kevers. De ransuil en de bosuil zijn ook aanwezig. Wilt u weten waar hij zit, kijk dan vooral op de grond. Ziet u veel witte poep en braakballen, dan zit de uil waarschijnlijk in deze boom. Hoort u in het voorjaar “kattengejank” in de lucht, dan hoort u de buizerd, die op zoek is naar een vrouwtje. Zij zoeken de thermiek op, zodat zij zweven en nauwelijks hun vleugels hoeven te bewegen. De sperwer is razendsnel en jaagt op zangvogels ter grootte van een mus of merel. De havik jaagt meer op grotere prooien, zoals houtduiven en konijnen. De torenvalk “bidt” in de lucht. Hij klappert dan met zijn vleugels en blijft daardoor op dezelfde plek in de lucht hangen, waarna hij zich loodrecht naar beneden laat vallen op de muis die hij in het zicht had.

In de duinen leven vele soorten insecten, sprinkhanen, reptielen en kevers.

Oplettende wandelaars zien aan het hoopje zand wat zo maar ergens in het bos ligt, dat een muis daar zijn holletje gegraven heeft. Muizen zijn vaak een prooi voor uilen en valken.

De eiken-processierups is op de stam van eikenbomen te zien in de maanden april tot augustus. Zij maken nesten van spinsels van brandharen. Bij aanraking van de rups schieten zij brandharen af wat tot een sterk jeukende uitslag kan leiden. Ook lege nesten bevatten nog haren, die door de wind meegevoerd kunnen worden. Dus wees alert, als u zo’n nest ziet.

De vos is een alleseter, ook al wordt hij vaak gezien als een roofdier. Ze leven in een eigen bouw, maar vaak ook in de burcht van een das of het hol van een konijn. In het Nationaal Park komen veel reeën voor. Zij hebben een spiegel. Dat is de witte vlek op hun achterste.

Reebokken vegen hun gewei aan jonge boompjes en geven daarbij een geur af. Reekalfjes zijn geurloos. Mocht je er een vinden, blijf er dan van af, want anders wordt het door de moeder verstoten.

Onder de eekhoorns heeft een ziekte geheerst en het is niet helemaal duidelijk hoe het nu met hen gaat. Zij leven in dennen, maar ook in loofbomen, zoals de beuk. Zij leggen een voedselvoorraad aan en begraven die in boomholten. Konijnen leven vaak in een kolonie, wat ook te zien is aan de hoeveelheid konijnenkeutels. Ook maken zij vaak een bergje zand met een urinespoor erop, om zo met hun geur hun territorium af te bakenen.

218 dassen in 68 burchten

Dassen

De das is het grootste Nederlandse roofdier. Het is een nachtdier en alleseter, maar heeft als hoofdvoedsel de regenworm, die in de weilanden zit en in de gazons van particuliere tuinen. De das heeft een sterk gebit om wortels van bomen door te knagen voor het bouwen van zijn burcht.

Op 25 maart 1998 startte de actie “De das terug in de Brand en de duinen”. De gemeente Tilburg en Brabants Landschap hebben de Nationale Boomfeestdag gekozen als officiële start voor de actie. De actie was een van de projecten die financieel werden ondersteund in het kader van ‘Nederland Natuurland’, een initiatief van de Nationale Postcode Loterij. In 1999 zijn op drie plaatsen totaal 21 dassen in een omheinde burcht uitgezet. In de loop der jaren hebben zij zich verspreid in het Nationaal Park en de omliggende gebieden. In 2018 waren er 218 dassen, telde men 82 dassenburchten waarvan er 68 bewoond werden. Het gaat dus goed met de dassenstand. Zijn grootste vijand is het verkeer. Bij het kapelletje in Udenhout zie je aan de andere kleur van het wegdek, dat daar een dassentunnel is aangelegd. Bij de P-plaats zie je bij het gaas een “kattenluik” om de das aan de veilige zijde van het bos te houden. Verder zijn er in het gebied verkeersborden geplaatst die uitnodigen rekening te houden met overstekende dassen.

Dassenlied
Tekst en muziek Corrie Rensen

Hé das, ’t staat in de krant
Jij komt weer terug in het Brabantse land.
Hé das, ’t staat in de krant:
We krijgen je terug in den Brand
De jaarlijkse boomfeestdag in Nederland
Die staat hier in dienst van het dassenbestand.
Want dit nuttig beest is lang weggeweest.
Maar nu komt hij terug, wat een feest!

Je bent zo’n mooi beest met je zwart-witte kleur
Je geeft je familie een heel eigen geur
Met je zwarte snuit graaf je vooruit
Almaar snuff’lend op zoek naar een buit

Je hebt een paleis heel diep onder de grond
Soms lijk je een varken en dan weer een hond
Maar er dreigt gevaar voor je woning daar
Je familie sterft uit, jaar na jaar!

Een snelweg voor auto's, een landbouwmachien
Vernielen jouw burcht, het is triest om te zien.
Maar hier in den Brand staan wij hand in hand
En voor jou wordt een bosje geplant.

Een burcht en een bosje voor jou, beste das
Dat komt jouw familie vast heel goed van pas.
Leef met veel plezier in de duinen hier
Je bent welkom bij ons, prachtig dier.

De planten
Kenmerkend voor de zandvlakte zijn de zandzegge, pijpenstrootje en buntgras.
Bij Bosch en Duin tegenover het uitkijkpunt van het rolstoelpad is een vennetje, dat een prachtige speelpoel voor honden is. De onderlaag is leem en het zand is hier weggewaaid. Het regenwater kan op dit lage punt niet in de bodem verdwijnen en zo is dit watertje ontstaan. Bij langdurige droogte verdampt het en staat dan droog. Aangezien het hier vaak nat is, groeit op dit punt in de Brabantse Sahara de pitrus, een plant die je eigenlijk in moerasgebieden tegenkomt. Ook de kruipwilg groeit er.
Men voerde vroeger de eikels van de eiken in de duinen aan varkens. Vandaar de naam Varkensbos in de buurt van herberg De Drie Linden. De schors van de eik (run) was nodig in de schoenenindustrie van de Langstraat bij het looien van leer.

De meest voorkomende naaldbomen in het Nationaal Park zijn: de grove den (kleine naalden en kleine dennenappels), de zeeden (grote naalden en grote dennenappels), de lariks en de spar. Veel voorkomende bomen zijn de zomereik, de Amerikaanse eik, die in de herfst mooie rode kleuren geeft, de berk met zijn mooie witte stam, de beuk, Amerikaanse vogelkers, kastanje en lijsterbes. De vuilboom (of sporkenhout) werd in de schoenenindustrie gebruikt om *spijkertjes* van te maken. Daarom heet deze plant hier ook wel *pinnekeshout*. Zowel de besjes als het hout kunnen gebruikt worden als laxeermiddel. Van de houtskool van het sporkenhout maakte men vroeger ook gebruik om er buskruit van te maken.
De oudste eik in het Nationaal Park is zo'n 500 jaar oud, heeft een omtrek van 5,50 m en de dikste tak heeft een omtrek van 1,60 m. Op eiken komen diverse gallen voor.

Sporen in de natuur
Wandelend door het natuurgebied valt er volop te genieten: Van de poepsporen, pootafdrukken, veren, braakballen, keutels en holen van de dieren en de afgebeten dennenappels door een muis, eekhoorn (rafelig) of een specht; Van dennenappels, zaden, bloemen, vruchten en bladeren; Van door de wind opgeworpen ribbels in het zand, paraboolduinen, ingestoven bomen, omgewaaide bomen. En helaas zal de wandelaar ook sporen zien van branden, ontstaan door een weggegooide peuk (roken is verboden!) of een weggegooid glas.

Ingrepen van de mens
Om het unieke landschap van Nationaal Park de Loonse- en Drunense duinen in stand te houden, zijn ingrepen van de mens nodig.

In 1955 was er nog 380 ha zand, in 2007 nog maar 270 ha. Uit onderzoek door de Universiteit van Wageningen is gebleken, dat zonder ingreep per jaar 3 ha zand verdwijnen door dichtgroeien. Dat zou betekenen dat in 2097 dit prachtige landschap verleden tijd zou zijn. Daarom is tussen 2009 en 2014 het stuifzandherstelplan uitgevoerd met als doel terug te gaan naar de situatie van 1955. Alleen al bij de Roestelberg werd hiervoor 75 ha bos gekapt, waardoor de wind de kans kreeg het stuifzand in beweging te houden.

Achter camping Weideblik is in 2015 een herstelplan gestart om dit agrarisch landschap terug te brengen naar het vroegere landschap vol rijke natuur. Vroeger lagen hier drie vennetjes: het Hengstven, het Diepven en het Boompjesven. Laatstgenoemde is weer in ere hersteld en er is zelfs al een wulp gesignaleerd. Een mooie loopbrug is aangelegd, zodat de wandelaar toch door dit drassige gebied kan wandelen.

In Nationaal Park de Loonse- en Drunense duinen zijn per week zo'n honderd vrijwilligers bezig. Zij werken in kleine groepen op een dagdeel dat hen schikt. De meesten bestrijden de Amerikaanse vogelkers, ook wel de bospest genoemd, omdat die zich zo talrijk verspreidt. In de lente komen er prachtige witte bloempjes aan, die uitgroeien tot duizenden kersjes. Deze vallen op de grond of worden door vogels opgegeten en elders uitgepoept. Men rooit de planten met wortel en tak, exemplaren die uitgegroeid zijn tot flinke bomen worden met de hand omgezaagd. In het winterseizoen houden deze vrijwilligers zich onder andere bezig met het uitsteken van dennenboompjes in de heidevelden. Er zijn ook vrijwilligers, die waterhoogtes meten, de mountainbike-route onderhouden of zich bezig houden met het inventariseren van uilen, amfibieën of andere zaken, om zo te zorgen dat de natuur in stand blijft.

Schaapskudde

De Lachende Ooi

Beheer van heidegebied
Bart van Ekkendonk heeft – zoals dat formeel heet – een begrazingsbedrijf. Hij heeft kuddes schapen die heidegebieden afgrazen en daarmee zorgen voor een heel natuurlijke manier om heidegebieden ecologisch gezonder te maken en te houden.

Het belang van de heidegebieden
Heidegebieden zijn van oudsher voor een groot deel mensenwerk. Als boeren heel vroeger een akker nodig hadden verbrandden ze een stuk bos en maakten het geschikt voor akkerbouw. Maar al snel raakte de voeding in de grond op en verbrandden ze een nieuw stuk bos om dat geschikt te maken voor akkerbouw. Karel de Grote voerde omstreeks 800 het drieslagstelsel in met de ambitie een akker vele jaren te kunnen blijven gebruiken, door er niet elk jaar hetzelfde gewas op te telen, maar daarin variatie aan te brengen. En boeren leerden dat mest de vruchtbaarheid van de akkers verhoogde. Om die reden ging men op grote schaal vee houden, aanvankelijk schapen. De schapen vraten onder andere ook de jonge scheuten van bomen op met het uiteindelijke effect dat bossen minder snel groeiden en dat er uitgestrekte heidevelden ontstonden. Het heidegebied was op zijn beurt een leverancier ten behoeve van de plaggenbemesting, de zogenoemde potstalcultuur.

Eind 19^{e} eeuw werd de kunstmest geïntroduceerd. Het duurde even, maar de boeren gingen massaal over op kunstmest. De schapen verdwenen uit het dagelijkse beeld en doordat de schapen niet langer de boomscheuten opvraten, groeiden de bossen en werd het totale heideoppervlak snel kleiner. Het hier in Brabant van oudsher veel voorkomende Kempische heideschaap was omstreeks 1960 nagenoeg uitgestorven.

In 1967 namen enkele mensen het initiatief om het heidegebied te beschermen en te proberen het Kempische heideschaap te laten overleven. Dat is gelukt. Er zijn op dit moment weer zo'n 10.000 Kempische heideschapen. Bart van Ekkendonk heeft vijf kuddes van het Kempische heideschaap, elke kudde met zo'n 250 schapen. Het Kempisch heideschaap is een schaap met Brabantse gemoedelijkheid, een prettig kuddedier dat met gemak zo'n 20 kilometer per dag kan afleggen.

Natuurgebied de Loonse- en Drunense duinen
De schapenkuddes worden ook ingezet voor het beheer van de heidegebieden in de Loonse- en Drunense duinen. Eigenaar Natuurmonumenten brengt daartoe het hele gebied in kaart, legt er als het ware een raster op en bekijkt per fictief vak van zo'n raster de meest aangewezen manier van onderhoud. Sommige vakken moeten twee, andere stukken drie of vier keer per jaar worden begraasd. Bart van Ekkendonk plant vervolgens routes om met de schapen te belopen, waarbij 's nachts flexibele omheiningen (netten) voor de kuddes worden aangelegd. Als het 's zomers warm is zijn de omstandigheden in de Loonse- en Drunense duinen extreem, 's nachts vrieskoud en overdag temperaturen tot wel 45 graden op het mulle zand. De dagtochten vangen dan al 's morgens om vijf uur aan.

En zo gebeurt dat overal in Midden-Brabant, in natuurgebied de Loonse- en Drunense duinen, in delen van de stad Tilburg, de Rechterheide bij Goirle en Alphen en ook richting Moergestel. Bart van Ekkendonk heeft er met zijn vijf kuddes permanent werk aan van april tot en met november.
In de eerste maanden van het jaar is het natuurlijk tijd om te lammeren. Het Kempische heideschaap heeft meestal een of twee lammeren per jaar. Een drieling is uitzonderlijk. Bart organiseert elk jaar een *Lammetjesdag*, de eerste jaren bij de Hemelrijksche hoeve aan de Gommelsestraat, maar tegenwoordig bij Bart thuis aan het Moleneind in Loon op Zand.

Heide-ecologie
Bart heeft opdrachtgevers en krijgt voor zijn werk betaald, maar toch is zijn mooiste beloning als hij ziet dat met de jaren de natuur een steeds betere kwaliteit heeft. Dat is te zien aan de flora en de fauna. Er zijn weer meer grondbroeders, er wonen weer hagedissen, veldkrekels, zandloopkevers, nachtzwaluwen, boomleeuweriken en er is een grotere verscheidenheid aan insecten.

En als het schaap tevreden is, lacht het; vandaar de naam "De lachende ooi".

Natuurreservaat
In de Loonse- en Drunense duinen is een omheind reservaat van 65 ha en dat is verboden terrein. Dit gebied is bedoeld als rustgebied voor de dieren. Een ree heeft overdag een rustige plek nodig om zijn voedsel te herkauwen. Op drukke dagen vindt hij die hier. Planten en korstmossen, die gevoelig zijn voor betreding, maken in het ontoegankelijke reservaat meer kans om te overleven.

Over de N 261 is natuurbrug de Westloonse Wissel aangelegd. Deze zorgt voor de verbinding tussen Nationaal Park de Loonse- en Drunense duinen en Huis ter Heide. Zo is er een uitwisseling van dieren tussen beide gebieden mogelijk. Dit voorkomt inteelt. Het ecoduct is breed en zodanig ingericht dat ongestoorde passage mogelijk is voor zowel kleine als grotere dieren. Bovendien is er een vleermuizenkelder ingericht.

Activiteiten
In deze tijd van natuurbescherming is het nauwelijks te geloven, dat er in het verleden in de Loonse- en Drunense duinen motorcrosswedstrijden werden gehouden. Dat was in de jaren zestig tot ongeveer halverwege de jaren zeventig van de vorige eeuw, altijd op Tweede Paasdag. Helaas zijn er nog altijd mensen die zo nu en dan de duinen opzoeken om te crossen, een doorn in het oog van de natuurliefhebber.
In de Loonse- en Drunense duinen waren in het verleden vele kampeerterreintjes, sommige daarvan privéterreintjes met daarop caravans. Hiervoor geldt een uitsterfbeleid. Dit betekent, dat de huidige eigenaar er nog gebruik van mag maken, maar bij overlijden vervalt dit recht.

Een traditie
De Slipjacht

In de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw werd er in Udenhout op of rond 3 november, de feestdag van Sint Hubertus, een slipjacht georganiseerd. De dag begon dan met een plechtige jagersmis met medewerking van de Groupe des Sonneurs de Trompe de chasse van de Cercle Royal Saint Hubert, die de H.Mis opluisterde met een uitvoering van de Grande Messe de St.-Hubert. Na de jagersmis was er een ontvangst van de deelnemers en genodigden op het Raadhuis door de burgemeester. In het begin van de middag presenteerden de jagers, de paarden en de meute honden zich voor het kerkplein en volgde de zegening van de jachtstoet, waarna afmars naar het jachtterrein (de duinen), voorafgegaan door harmonie en fanfare.
Er zijn nog enkele verenigingen in Nederland die de traditie van de slipjacht in ere houden, en die ook soms een slipjacht organiseren in Udenhout. Organisaties ter bescherming van de natuur zijn steeds kritischer op locaties waar een slipjacht mag worden gehouden.

In het Nationaal Park vinden nog volop andere activiteiten plaatsen, die te vinden zijn op de website van Nationaal Park de Loonse- en Drunense duinen.

School- en andere projecten
Voor de basisscholen zijn er voor de verschillende leeftijdsgroepen vier schoolprojecten: Takkenhoedjes, Zandgebak en Luchtkastelen, Zandspoor en Dassenwerk. De leerlingen kunnen de duinen bezoeken. Ze krijgen in groepjes van vier een rugzakje mee met materialen. Het is de bedoeling dat zij zelf van alles ontdekken door te dóén en zo liefde voor de natuur krijgen. Kleuters stoppen kleine dingetjes uit de natuur in een emmer, gevuld met zand. Een ander moet dan door “grabbelen” proberen te vertellen wat hij of zij voelt. Oudere leerlingen leren bijvoorbeeld om met loeppotjes beestjes te vangen om daarna op te zoeken hoe die heten. Andere opdrachten zijn bijvoorbeeld het meten van de temperatuur van zand, met zeefjes zien dat zandkorrels diverse diktes hebben en zoeken naar sporen in het landschap. Een ander schoolproject is “Het Bewaarde Land” dat een natuurbelevingstocht is voor kinderen van groep 5 en 6. Kinderen ervaren in drie volle dagen in drie opeenvolgende weken de natuur met al hun zintuigen. Ook zijn er natuurcursussen “Samen de natuur in” voor mensen met een verstandelijke beperking onder de vlag van IVN de Waerdman. Ieder jaar weer zijn de cursisten razend enthousiast en zijn ze superblij als ze aan het eind van de cursus een diploma ontvangen.

Wandel-, fiets-, MTB-, en paardenroutes
Het Nationaal Park beschikt over bewegwijzerde wandel- en fietsroutes, die u langs bos, heide en zand leiden, waarbij het al dan niet is toegestaan honden los te laten lopen. Er is een pittige mountainbike-route, die op diverse plekken gestart kan worden. In 2016 is deze nog uitgebreid met de groene route. Dit is een track van 16 km die door de Margriet en het Hengstven kronkelt. Hier zitten weinig hoogteverschillen in, waardoor hij zeer geschikt is voor beginners. Paardenliefhebbers kunnen gebruik maken van goed begaanbare en veilige routes. Natuurmonumenten geeft de gelegenheid om in de natuur te sporten. Jaarlijks wordt de Drunense duinenloop gehouden.

Recreatievoorzieningen
Bij de Brabantse Natuurpoorten tref je een vier meter hoge sleutel aan als herkenningspunt. Er staat een paneel met informatie over de routes en de natuur- en cultuurhistorie in de omgeving. Aan recreatievoorzieningen is in de omgeving van het Nationaal Park geen gebrek**.** Er zijn voldoende campings, maneges, kampeerboerderijen en horecagelegenheden aanwezig. Ook kunt u terecht bij vele agrarische bedrijven – de duinboeren – die streekproducten verkopen en arrangementen verzorgen.

Herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog

Oorlogsmonumenten in Nationaal Park de Loonse- en Drunense duinen

Henk Peters

In Nationaal Park de Loonse- en Drunense duinen zijn vijf herdenkingsmonumenten over de Tweede Wereldoorlog te vinden.

Het Monument bij de Distelberg staat schuin tegenover het huis aan de Distelberg 1 te Helvoirt. Het is door de buurtbewoners opgericht ter nagedachtenis aan zeven soldaten van de 51e Highland Division, the Black Watch. Zij zijn daar vlakbij gesneuveld op 4 november 1944, toen zij de Duitsers wilden verdrijven bij het Drongelens afwateringskanaal.

Het Kruis in de duinen is te vinden door bij Oude Bosschebaan 37 wandelknooppunt 10 te volgen, via 8 naar 9. Daar 100 meter van de wandelroute afwijken en het brede pad volgen. Het monument staat in de bocht links. Er staan twee jaartallen op het kruis. Op 27 oktober 1944 sneuvelde hier ergens in de buurt de Britse soldaat Ivor Calvert en op 2 april 1945 kwam de Helvoirtse jongen Kees van Iersel (16 jaar) op deze plek door een explosie om het leven. De Rotterdamse evacué Ton van Dijk (10 jaar) raakte daarbij zwaar gewond. Op de achterkant van het kruis staan ook jaartallen. Die verwijzen naar de jaren, waarop het kruis is gerestaureerd.

Het Mariakapelletje in Udenhout is in 1946 gebouwd uit dankbaarheid omdat de toenmalige gemeente Udenhout het er in de oorlog relatief gezien goed vanaf gebracht had. In de kapel hangen herdenkingsborden met de namen van de Udenhoutse slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog en Nederlands-Indië en van de omgekomen Joden die in Udenhout gewoond hebben of ondergedoken zaten. Ook hangen er borden van gesneuvelde geallieerde militairen. In de kapel is een fraaie schildering van het naastgelegen natuurgebied den Brand met als hoofdmotief de hopplant, met eromheen de dieren die er voorkomen.

Herdenkingsmonument voor veertien verzetshelden in Udenhout staat vlakbij Bosch en Duin, na 100 meter op het rolstoelpad. Het prachtige monument is op 26 mei 2005 onthuld ter nagedachtenis aan veertien verzetshelden van drie verschillende verzetsgroepen. Zij werden op 26 mei 1944 gefusilleerd en hun lichamen zijn, ondanks diverse zoekpogingen, nooit meer gevonden. Het monument stelt een graf voor, waarin deze helden zouden kunnen liggen. Op de rand staat een gedicht, gemaakt door Marie-Colette van Spaendonck: “Stil is het geworden”. De schaal vangt regenwater op, symbool van de tranen, die de veertien en hun familieleden gelaten hebben. Maar het weerspiegelt ook de lucht, symbool van de hemel. Op de vier zwerfkeien staan de namen van deze verzetshelden. Zij zwerven als het ware hier nog rond…

Het Vredesmonument tegenover de Eftelingsestraat in Kaatsheuvel staat op zo’n 300 meter afstand van het wandel- en fietsviaduct over de N 261. Het staat op een cirkelvormige plek. Dit verwijst naar de bomkraters. In dit gebied stond tijdens de Tweede Wereldoorlog het M.A.St.-complex: de Munitions Ausgabe Stelle. Dit was een grote munitieopslagplaats van de Duitsers, die zij op Dolle Dinsdag (5 september 1944) opbliezen. Hier zijn nog de bomkraters te zien met een doorsnede van 15 meter en een diepte van ongeveer 5 meter, uitgegraven parkeerhavens voor vrachtauto’s en een loopgraaf, die door het landschap slingert.

Boswachter Theo van den Berkmortel
Fragmenten uit een interview met Theo van den Berkmortel met als titel “Boswachter in de Brabantse Sahara”, bij zijn afscheid in 1998 na 18 jaar boswachter in de Loonse- en Drunense duinen te zijn geweest.

We turen over een enorme zandvlakte. Tientallen gezinnen picknicken, her en der graven kinderen kuilen en verrijzen er zandkastelen. 'Het is nu niet druk', zegt Theo, opzichter Midden-Brabant van Natuurmonumenten. 'Op topdagen hebben we hier zo'n 25.000 bezoekers. We zorgen ervoor dat iedereen zich zo veel mogelijk aan de spelregels houdt. Dat valt niet altijd mee, zeker niet in een gebied waar tot vijf jaar terug alles kon. Zelfs het schieten vanaf legervoertuigen.
Het is najaar 1921. Jac. P. Thijsse neemt het woord. 'Het blijkt dat in Brabant een terrein ligt dat op waarlijk grootse wijze het verschijnsel van zandverstuiving te aanschouwen geeft. De uitgestrektheid alleen al maakt dit terrein tot een begerenswaardig natuurmonument.' Met algemene stemmen koopt Natuurmonumenten het gebied. Hiermee wordt de basis gelegd van de Loonse- en Drunense duinen. 77 Jaar later (in 1998) staat Theo van den Berkmortel in de zandvlakte. Zonder overdrijving zegt hij: 'Dit is het grootste aaneengesloten woestijngebied van West-Europa, een stukje Sahara in Nederland. En we hebben meer te bieden dan gortdroog zand alleen. Ten zuiden van het stuifzand ligt het moerasgebied den Brand, één van de laatste resten van het Brabantse broeklandschap. Een grote zandbak trekt recreanten. Jaarlijks krijgen we hier ruim één miljoen bezoekers.'

Al in de jaren zeventig was Van den Berkmortel in dit gebied actief. Toen nog met het opruimen van afval, het onderhouden van ruiter- en wandelpaden en het vellen van bomen. Inmiddels stuurt hij zelf de werkploeg aan en is hij belast met het toezicht op het publiek.

Lange tijd waren de duinen oefenterrein voor het leger. Na het terugtrekken van het leger kreeg de natuur een nieuwe kans. De Loonse- en Drunense duinen konden weer een echt natuurgebied worden. Dat betekende voor Van den Berkmortel keuzes maken over wat wel en niet kan. 'Die grens bepalen is niet gemakkelijk. Als je het over motorcrossers hebt, is het voor iedereen duidelijk: die horen niet thuis in de natuur. Zij hinderen andere recreanten en brengen schade toe aan planten en dieren. Fietsen, paardrijden en wandelen is een stuk natuurvriendelijker. Op het stuifzand mogen ze vrij hun route bepalen. Daarbuiten moeten ze op de paden blijven. We hebben besloten om honden wel toe te laten, maar aan de lijn. Eén loslopend hondje is niet erg, maar met 25.000 bezoekers en stel dat 10 procent een hond heeft, dan praten we over 2.500 honden. Dat is teveel. Ook kampvuren, vuilstorten en nachtelijke activiteiten zijn niet gepast in een natuurgebied.'

Toezichthouders van Natuurmonumenten hebben een BOA-aanstelling. Dat betekent dat ze beschikken over nagenoeg dezelfde bevoegdheden als politieagenten. Een boete voor een loslopende hond – waar dat niet is toegestaan - of een brommer op het fietspad kost 60 gulden. Wanneer het gaat om het storten van vuil dan kan de boete flink oplopen. Is toezicht zonder processen-verbaal mogelijk? 'Jammer genoeg niet', reageert Van den Berkmortel. 'Er zijn altijd mensen die menen dat ze afval kunnen dumpen. Of gemotoriseerd mogen rijden. Dan kennen we geen pardon. Natuurlijk is voorkomen beter dan genezen. Daarom is toezichthouden meer dan verbaliseren alleen. We hebben ook een preventieve taak door zichtbaar aanwezig te zijn. En een dienstverlenende taak door het verstrekken van informatie en hulp bij ongevallen. Als we een loslopende hond zien, dan zeggen we daar iets van. Dat wil niet zeggen dat we meteen verbaliseren. We leggen uit waarom. Dat is het belangrijkste. We hebben altijd twee petten op: een politiepet en de gastheerpet van Natuurmonumenten. Je moet je altijd bedenken welke pet je wanneer opzet. Alle processen-verbaal, incidenten en overtredingen brengen we zo goed mogelijk in kaart. Zo krijgen we een goed beeld van wat er gebeurt. Begin dit jaar was ik met een toezichthouder op pad. We zagen een groepje van vijf mountainbikers dwars door ons rustgebied fietsen. Dat is iets wat we absoluut niet accepteren. Dat werd een proces-verbaal. Geen discussie over mogelijk.

Het zweet staat op ons voorhoofd als we door de zandvlakte lopen. 'Je hebt hier met enorme temperatuurverschillen te maken', vertelt Van den Berkmortel. 'Een echt woestijnklimaat. Snikheet overdag en 's nachts ijskoud. Vandaag is het zo'n 20 graden Celsius. In een duinpannetje kan de temperatuur oplopen tot 35 graden. Daar houden heel veel planten- en diersoorten niet van. Die houden het hier niet vol.' Even verderop bukt Van den Berkmortel bij een klein plantje. 'Kijk, dit is zandzegge', zegt hij. 'Het is een taaie soort die hier kan overleven. De overgangen van zand naar bos zijn wel zeer waardevol. Daar komen heide en allerlei mossen voor. Ook karakteristieke diersoorten zoals de graafwespen, heidevlinders en hagedissen. Daar moeten we zuinig op zijn.'

Boswachter Gerrit Tins
Gerrit Tins werd op 2 maart 1971 boswachter. Hij kwam uit Scherpenzeel en bewoonde de boswachterswoning van Natuurmonumenten te Kaatsheuvel. Hij had op dat moment al een gezin met kleine kinderen. De eerste de beste keer dat Gerrit op zondagmiddag een gezamenlijke dienst had met Jan Klijn was afgesproken dat zijn vrouw en kinderen zouden meekomen en tijdens de dienst bij de familie Klijn zouden verblijven. Dat was het begin van een vriendschap tussen twee families die tot op de dag van vandaag nog springlevend is. Gerrit had een wereldbaan met heel veel vrijheid. Natuurlijk moest er veel werk worden verzet, maar hij had invloed op de dagindeling en je kon genieten van alles wat de natuur te bieden heeft. Gerrit was iemand zonder computer, maar wel ’s morgens om vijf uur op en hup de natuur in!

Gerrit had naast het natuurbeheer een speciale opdracht van Natuurmonumenten, namelijk zoveel mogelijk grond aan de rand van het natuurgebied opkopen. Hij had thuis een grote kaart aan de muur hangen en iedere keer als het weer gelukt was een stuk grond op te kopen, dan kleurde Gerrit het aangewonnen stuk grond op de kaart groen. De kaart werd alsmaar groener. Het gaf Gerrit een bijzondere voldoening. Het aankopen van grond vergt alertheid en een enorm relatienetwerk. Mensen moeten je kennen, maar je moet ook de voelhorens hebben als eerste te weten te komen dat een stuk grond van aangrenzende particulieren in de verkoop komt. Tot het netwerk behoorden collega’s als Jan Klijn, de notarissen in omliggende dorpen, maar ook de eet- en drinkgelegenheden aan de rand van het natuurgebied.

Tot de werkzaamheden als boswachter behoorden het toezicht in het jachtseizoen, toezicht op de slipjacht, de verkoop van bomen aan de houthandel en bijvoorbeeld ook het voorkomen van vervuiling door toeristen. Hoe belangrijk de militaire oefeningen van het leger in de Loonse- en Drunense duinen ook waren, als boswachter had Gerrit er last van. ’s Nachts scheurden de militairen in jeeps door de duinen en overdag moest Gerrit particulieren met een enkele jeep verbaliseren. Ook de slipjachten van de Veluwe-hunt waren een bron van ergernis. Die kwamen wel acht of negen keer per jaar. Elke keer werd een route afgesproken, maar de ruiters hielden zich niet aan afspraken. De officiële klein-wild-jacht van 15 oktober tot 31 december was belangrijk om bijvoorbeeld de konijnenpopulatie op peil te houden, maar tegelijkertijd was stropen verboden. Bij de verkoop van de bomen aan de houthandel kerfde Gerrit met een ritsmesje een inkeping in de schors (dat heette *blessen)*, zodat de kopers snel konden zien welke bomen ze moesten rooien. Op het gebied van vuil heeft Gerrit slechte ervaringen met vuilnisvaten. Zodra je ergens een vuilnisvat neerzette, dan wist je zeker dat het daar een smeerboel zou worden. De recreanten dropten er hun vuil en de eekhoorns en de kraaien haalden de vuilnisvaten leeg met alle gevolgen van dien. Als er geen vuilnisvat stond, namen de meeste recreanten hun vuil mee, of naar huis of naar de parkeerplaats.

Gerrit Tins had alle reden regelmatig langs te gaan bij de horecagelegenheden op het terrein van Natuurmonumenten. Ook bij De Rustende Jager. Gerrit bracht ook de folders met fietsroutes en wandelroutes naar de diverse uitspanningen. Aanvankelijk bracht hij steeds

een stapel van honderd stuks. Jo Pijnenburg bood hem dan een borrel aan, die hij niet afsloeg. Een tijdje later kwam Gerrit langs met slechts vijftig folders. Er waren er blijkbaar niet meer. Maar niettemin bood Jo hem een borrel aan. Vanaf dat moment heeft Gerrit altijd slechts vijftig folders gebracht, maar hij kwam wel vaker langs.

Geluk is een *goede Buur*, die naast je woont

Theo van den Berkmortel

Goede buren staan altijd voor je klaar. Dat was het gevoel wat we wederzijds hadden. Met respect voor elkaars positie deelden we aan de rand van de duinen toch het nodige lief en leed. We zijn van 1980 tot en met 1998 elkaars buren geweest. We hebben maar wat vaak na de werkdag samen een kop koffie of een borreltje gedronken. Ook onze kinderen hebben fijne herinneringen. Van alles gebeurde er in en rondom de verre omgeving van De Rustende Jager. Dit verhaal gaat over hoeveel we samen hebben meegemaakt. Ook nu nog gaan we jaarlijks op stap om onze vriendschap te vieren.

<u>Boswachterswoning</u>

De dienstwoning aan de Oude Bosschebaan 12 te Biezenmortel is destijds voor vader Jan Klijn gebouwd. Nelly heeft er jaren gewoond, samen met haar broers en zussen. Jan is maar liefst 44 jaar in dienst bij Natuurmonumenten geweest. In 1977 ging er zijn opvolger Emiel Rijken wonen, samen met zijn vrouw Elly. Ik ging in 1980 aan het werk als boswachter in de Loonse- en Drunense duinen. Ik was al eerder in de duinen werkzaam, in 1975, als leerling arbeider bij de boswachters Gerrit Tins en Jan Klijn. Jo en Nelly Pijnenburg – Klijn waren in die periode al als kasteleinsechtpaar werkzaam in De Rustende Jager. Het gebied was toen nog geen Nationaal Park. In de periode dat ik er opzichter was, nam de recreatiedruk al enorm toe. Het natuurgebied werd nog gebruikt als militair oefenterrein. Er waren zelfs nog slipjachten. Je kon er de korhoen aantreffen. En in die tijd noemde men het gebied oneerbiedig *de grootste zandbak van Europa*. Maar iedere goede waarnemer wist dat het meer dan stuifzand alleen was. De roodborsttapuit, de nachtzwaluw, bekermossen, loopkevers en graafwespen, je kunt het er allemaal nog aantreffen. In 1982 trouwde ik met Hennie. En de ooievaar bracht er maar liefst een viertal dochters; Noortje (1985), Karlijn (1986), Laura (1989) en Vera (1991).

<u>De herfstwandeling</u>

De herfstwandeling was altijd één van de hoogtepunten van het jaar. Wat kwamen daar veel mensen op af! Aanvankelijk lag de organisatie bij de Stichting Udenhouts Belang in samenwerking met Natuurmonumenten. In de rustpauze was er bij De Rustende Jager koffie met de bekende Udenhoutse Broeder. Het was voor De Rustende Jager een hele organisatie om al die wandelaars in korte tijd van thee of koffie met broeder of een frisdrank te voorzien. Het waren honderden deelnemers en de pauze duurde maar een kwartiertje. Bovendien was het weekend, zodat het ook al druk was met de individuele natuurgenieters die even iets wilden drinken en eten. Nelly en Jo trommelden op deze dagen de hele familie op. Achter het huis en op de oprit werden extra tafels en stoelen gezet. De grote garagedeur ging open en daarachter werd een extra afhaalpunt voor versnaperingen ingericht. Ria, Jos, Sjaantje en Joost deden daar hun best om iedereen op tijd van een natje en droogje te voorzien. Vóór in de zaak kon alles altijd doorgaan. De herfstwandeling eindigde ’s avonds met een heuse jachtmaaltijd, waarbij de Udenhoutse burgemeester met zijn vrouw aanschoof, om te genieten van de klassieke hazenpeper à la Tijn Kruijssen. Dit was in restaurant Bosch en Duin.

De organisatie van dit wandelevenement werd overgenomen door Natuurmonumenten in samenwerking met Brabants Landschap. Daardoor was het mogelijk om naast het stuifzand ook het kleinschalig landschap den Brand te bezoeken.

Zandpaden
In 1991 is de sluiproute door de duinen afgesloten. Velen gebruikten dit pad, zowel vanuit Udenhout als vanuit Drunen, om snel gemotoriseerd naar deze plaatsen te gaan. Het was goed te merken dat dit zandpad was gesloten voor gemotoriseerd verkeer. Op zondagen was het een drukte van belang. De auto's stonden soms tot en met de Hemelrijksche hoeve in de Gommelsestraat geparkeerd, omdat er te weinig parkeergelegenheid was. Ook andere zandpaden in de duinen werden in 1995 voor gemotoriseerd verkeer afgesloten. Daar tegenover staan tal van zoneringsmaatregelen. Denk aan verbreding van de fietspaden, de aanleg van ATB routes, een uitgebreid wandelroutenetwerk en een paar honden-loslooproutes.

Capucijnerberg
De Rustende Jager ligt halverwege het Kapucijnenklooster in Biezenmortel en de Capucijnerberg in de duinen. De fraters in opleiding liepen regelmatig in groepjes langs het café. Dat deden zij al sinds de jaren twintig van de vorige eeuw. Dit om even uit het strenge kloosterregime te zijn en te ontspannen, te mediteren en van de natuur te genieten. Uit de verhalen heb ik begrepen dat de paters in spé dit uitje zeer aangenaam vonden. Zodra ze uit het zicht van de bevolking waren en zwetend het zand van de duinen bereikt hadden, trokken ze de loodzware habijten tot op kniehoogte omhoog en deden hun sandalen uit. De groep mannen van rond de vijfentwintig jaar veranderde qua gedrag in een uitgelaten middelbare-schoolklas op schoolreisje. Daar op de Capucijnerberg hadden de heren van het geestelijk leven het uitstekend naar hun zin.

Herinneringen
Ook Vera, Laura, Karlijn en Noortje, onze kinderen, weten zich nog van alles te herinneren. Als de Sint in het land was, mochten we ook altijd bij De Rustende Jager 'op de koffie'. Vera weet nog dat ze dan een hoge trap op mocht. Daarboven, in een kamer, want daar was Sinterklaas geweest. Noortje weet nog dat zij een babybedje met blauwe lakentjes en een blauw kussentje heeft gekregen. Laura weet nog heel goed hoe bijzonder het was als je achter de bar mocht komen. Soms mochten de kinderen aan het einde van de middag de flesjes gaan uitzoeken bij De Rustende Jager. En in mijn beleving, hoe druk het ook was, maakte Nelly en Jo altijd tijd als de kinderen kwamen. Ze kregen altijd wel iets, een snoepje, of een van de koekjes die normaal bij de koffie of thee liggen. Karlijn kan zich nog herinneren dat *Ome Jo* zo trots was toen hij zijn nieuwe fietsenschuur opende. Hij gaf ons toen een hele rondleiding. In de zomer mochten de kinderen ook weleens een ijsje uitzoeken uit de vriezer.

Bijna 100 jaar bescherming van de Loonse- en Drunense duinen

Irma de Potter, Natuurmonumenten
Bron: Loonse- en Drunense Duinen, 75 jaar natuurbeheer, 1996

Het begin van een natuurgebied
"Het blijkt dat in Brabant een terrein ligt van ca. 1200 hectare dat op waarlijk grootsche wijze het verschijnsel van zandverstuiving te aanschouwen geeft". Met deze woorden doet Jac. P. Thijsse in 1921 enthousiast verslag van zijn bezoek aan de Loonse- en Drunense duinen aan het dagelijks bestuur van Natuurmonumenten. Iedereen is het er dan ook over eens dat dit unieke stuifzandlandschap voor de toekomst behouden moet blijven. Penningmeester Pieter van Tienhoven wordt er op uit gestuurd en sluit op 22 december 1921 de eerste aankoop af, een stuk van de Onverdeelde duinen bij Giersbergen. In de jaren die volgen brengt Van Tienhoven veel bezoeken aan de duinen. Foto's uit zijn familiealbum laten zien dat hij een veel geziene gast is van De Rustende Jager. In tien jaar tijd weet Van Tienhoven met geld van leden van het toen nog jonge Natuurmonumenten, ruim 1400 hectare veilig te

stellen als beschermde natuur. Vooral na 1968 komen er nog grote delen bij en groeit het natuurgebied uit tot de huidige 2800 hectare.

Behoud van het stuifzandlandschap
De eerste opzichter Jan Peijnenburg maakte zich al in 1941 zorgen over het behoud van het stuifzand toen hij aan de directie meldde: “alle boschvorming zou moeten worden tegengegaan daar anders over een halve eeuw waarschijnlijk het geheele karakter van de Loonsche duinen verdwenen zal zijn”. Het open houden van het gebied is nog steeds een grote uitdaging. Na een groot stuifzandherstelproject, gestart in 2009, kan de wind weer waaien en zand verplaatsen. Een herder met schaapskudde zwerft nu door het gebied om opkomende grassen en boompjes weg te grazen. Zo blijft het leefgebied van planten en dieren die aan dit dynamische woestijnlandschap zijn aangepast duurzaam behouden. En daar genieten we met zijn allen van.

Beleven om te beschermen
Al eeuwen heeft de Brabantse Sahara een aantrekkingskracht op recreanten. In 1943 maakt opzichter Peijnenburg al melding van grote bezoekersstromen uit de omgeving “*welke dan met tientallen wagens tegelijk de duinen in kwamen”.* En die tendens zet zich voort als na de oorlog mensen steeds meer vrijetijd krijgen. De keerzijde van de recreatie begint zich af te tekenen. Volgens de boswachter waren er in 1961 al 30 mandagen nodig om al het afval op te ruimen die in de zomer door recreanten werd achtergelaten. Auto’s reden af en aan over de zandpaden en op zomerse zondagen kwam het zelfs voor dat de weg tussen De Rustende Jager en Giersbergen werd opgenomen in de filemeldingen op de radio. Op de grond broedende vogels, zoals de duinpieper, nachtzwaluw en tapuit komen in het gedrang. En ook de waardevolle randwallen en eikenforten in het gebied worden door de recreatie bedreigd. Sindsdien zijn er veel maatregelen genomen om de druk van de recreatie meer te sturen, zodat de natuur meer ‘rust’ krijgt. En dat is nodig, want het aantal bezoekers is gestegen naar 1,2 miljoen per jaar en neemt ook nu nog steeds toe. Natuurmonumenten wil mensen de pracht van het gebied laten blijven beleven, zodat ze er van gaan houden en willen bijdragen aan de bescherming ervan. De passie van Thijsse en Van Tienhoven voor het gebied wordt ook nu nog door boswachters en vrijwilligers uitgedragen in hun werk. En iedereen kan meedoen door dat werk te steunen. Kijk op www.natuurmonumenten.nl/steun

Hoofdstuk 7

Brabants Landschap
Den Brand

Een prachtig natuurgebied
Vlakbij De Rustende Jager ligt een prachtig natuurgebied: den Brand. Een bezoeker van De Rustende Jager die de natuur in wil, zal niet als eerste kiezen om naar den Brand te gaan. De Loonse- en Drunense duinen zijn veel toegankelijker en nodigen meer uit voor een wandeling. Voor de echte natuurliefhebber heeft den Brand echter veel te bieden. Het is een natte natuurparel dat wil zeggen dat het gebied wordt aangemerkt als een zeer waardevol nat natuurgebied. De natuur is er kleinschalig met een grote afwisseling van bos, struwelen, grasland en moerassen. Het grootste gedeelte van den Brand is vrij toegankelijk op wegen en paden. Maar het hart is afgesloten. Bij het kapelletje aan de Schoorstraat ligt het meest gebruikte toegangspad. In het spraakgebruik van de inwoners van Udenhout is het gebied van den Brand begrensd door de Schoorstraat, de Oude Bosschebaan, de Gommelsestraat en de Groenstraat, maar formeel is het gebied groter, zowel ten zuiden als ten noorden. Den Brand heeft een oppervlakte van 482 ha en maakt deel uit van Nationaal Park de Loonse- en Drunense duinen. In den Brand zijn bijzondere vogels, amfibieën en vlinders te zien maar ook veel bloemen en paddenstoelen. Doordat het gebied zo nat is, zitten er ook veel muggen. Dus bezoekers: wapen je daartegen in lente en zomer.

Ontstaan
Gedurende de opwarmingsperioden in de ijstijden zijn in Udenhout en omgeving leemlagen gevormd. Brede langzaam stromende rivieren van smeltwater hebben die leemlagen afgezet. Brabant loopt van zuid naar noord af. De dekzandrug, waarvan de Loonse- en Drunense duinen deel uitmaken, verhinderde dat water rechtstreeks van zuid naar noord kon worden afgevoerd. Kreken en riviertjes bogen af richting Den Bosch. Het lager gelegen gebied den Brand werd nat omdat een goede afwatering ontbrak maar ook omdat het water door de leemlaag niet de grond kon binnendringen. Daarnaast wordt op sommige plaatsen het grondwater ook omhoog gestuwd en komt als kwelwater in den Brand naar boven. In dit gebied ontstond veen. Voornamelijk was het laagveen maar ook waren er stukken hoogveen. Er groeiden elzen en berken. Al rond het jaar 1300 is het veen uit het gebied gehaald. Boeren droogden het veen dat daarna diende als brandstof. Daar komt de naam den Brand vandaan. Het veen is uit dit gebied gehaald over wegen die hoger kwamen te liggen door het weghalen van het veen. De wegen stegen als het ware uit het landschap op en nog steeds worden die aangeduid als stegen zoals de Aschotsesteeg en de Brandsesteeg. Later zijn er op veel plaatsen zogenaamde rabatten aangelegd. Dit zijn verhoogde stroken, die beplant zijn met voornamelijk eiken. De bast daarvan werd gebruikt voor het looien. In den Brand komt ook veel riet voor, dat tot het midden van de vorige eeuw werd gewonnen en zelfs nu nog af en toe als de omstandigheden het toelaten. Tot slot was er vroeger zoveel water dat er enkele gezinnen waren die van de visvangst konden leven.

Al vroeg in de Middeleeuwen zijn stukken van den Brand ontgonnen. De structuur van die ontginningen is nog te zien vanuit de Groenstraat. Men noemt dit de boshoeve-ontginningen. Vanuit de ontginningsweg de Groenstraat zijn rechte stroken grond met een breedte variërend van 50 tot 150 meter ontgonnen. Soms hadden die stroken wel een lengte van meer dan één kilometer. Dat deze ontginningsstructuur nog te zien is, is vrij uniek.

De wildernis is gebleven
De naam den Brand wordt al genoemd in een Bosch schepenprotocol uit 1379. Ondanks het afgraven van veen en de vroege ontginningen is den Brand zijn wildernis blijven behouden. In het begin van de twintigste eeuw werden er cultuurtechnische werken uitgevoerd zodat

den Brand wat droger werd en er beter weilanden gemaakt konden worden. Maar een grote ruilverkaveling heeft er nooit plaatsgevonden, waarschijnlijk ook omdat het gebied daar toch te nat voor bleef. In de jaren zeventig van de vorige eeuw was den Brand nog beter te bewandelen. Vanaf de Oude Bosschebaan vlakbij de boerderij met de naam "den Brand" liep een wandelpad naar een prachtige gebogen houten brug over de Zandkantse Leij. Als je daaroverheen liep richting de rietvelden in den Brand dan kwam je bij een knuppelpad van een kleine honderd meter lang. Zo kon je toen tot in het hart van den Brand en in de rietvelden komen. Inmiddels is het hart van het gebied afgesloten als stiltegebied voor de bescherming van vogels. Het knuppelpad ligt er nu vervallen bij en wordt stilaan overwoekerd door de natuur. Nog enkele jaren en dan zal er niets meer van te zien zijn.

Vervuiling
Een eeuw lang is het rioolwater van Tilburg afgevoerd door de Zandleij via den Brand. Dat rioolwater was onvoldoende gezuiverd. In de jaren zestig van de vorige eeuw ontstond een capaciteitsprobleem. Men legde, dwars door den Brand, een kanaal aan. Dat stuk noemen we nu Zandleij. Het riviertje ten noorden daarvan was vroeger de loop van de Zandleij en dat kennen we nu onder de naam Zandkantse Leij. Deze mondt even voor de Gommelsestraat weer uit in de Zandleij. Bij het naderen van de beide riviertjes kon je vroeger op afstand de stank al ruiken. In tijden van veel neerslag overstroomden deze riviertjes en vervuilden daarmee den Brand. Maar in tijden van droogte voerden deze riviertjes ook zuiver kwelwater af wat niet gewenst was. De laatste jaren is de kwaliteit van het Tilburgse afvalwater veel verbeterd maar nog bevat het teveel meststoffen zoals stikstof en fosfaten. Het afvalwater voldoet wel aan de kwaliteitsnormen voor oppervlaktewater maar is toch qua samenstelling niet geschikt voor natuurgebieden met een voedselarm milieu. Om dit probleem op te lossen is de Zandleij gedeeltelijk gedempt. Ook de Kasteelloop is grotendeels gedempt. Het vervuilde slib in de riviertjes is verwijderd. Het afvalwater van Tilburg wordt nu omgeleid via de Zandkantse Leij aan de noordkant van den Brand en door de uitgediepte Endekeloop aan de Zuidkant. Ook zijn de duikers in de Zandkantse Leij vervangen door bruggen waarmee de afvoercapaciteit van het riviertje is vergroot. Door deze veranderingen is het hart van den Brand veel natter geworden en verdwijnt het kwelwater niet meer direct via de riviertjes.

Biodiversiteit
Naast het verleggen van de waterlopen is er de laatste tien jaar nog veel meer veranderd in den Brand. Het gebied is sinds 1991 in eigendom van Brabants Landschap. Daarvoor was het in het bezit van Staatsbosbeheer. Door ruiling is Stichting Brabants Landschap eigenaar geworden. Deze stichting heeft veel grond in het gebied aangekocht om de natuur daar meer kans te geven. Intensieve landbouw is bijna volledig verdwenen. Een gebied dat rijk is aan voedingsstoffen is soortenarm wat planten betreft. Vaak gaat dan één soort of enkele soorten overheersen. De mens heeft de rijke voedingsstoffen in den Brand gebracht en om een diversiteit van planten en dieren te creëren is het dus zaak om te zorgen dat het gebied minder voedingstoffen krijgt. Daar zijn de laatste tien jaren veel maatregelen voor genomen. Nu zijn er weilanden gekomen die niet met kunstmest of organische mest worden bemest en waarin 's zomers vee graast. Er is veel hout weggehaald om meer open plekken te krijgen. Dit is goed voor de soortenrijkdom van insecten maar ook sommige planten houden van open bos. Populieren en eiken maken plaats voor elzen en de wilgen. Er zijn poelen aangelegd voor de amfibieën die in den Brand leven. Verder is van belang dat er een ecologische verbinding komt tussen den Brand en het zuidelijker gelegen natuurgebied de Leemputten. De Leemputten is een gebied van 70 hectare groot dat ontstaan is door leem- en zandwinning. De leemwinning vond plaats voor de baksteenfabricage. De zandwinning is gedaan voor de verkoop van zand voor bouwactiviteiten. Om de ecologische verbinding tussen den Brand en de Leemputten tot stand te brengen, zijn gronden aangekocht, poelen gegraven, houtsingels aangelegd en bomen geplant. Zo ontstaat een groter leefgebied voor de dieren en vooral amfibieën zullen hiervan profiteren. Ze kunnen trekken tussen deze twee natuurgebieden.

Er zijn weinig gebieden met een zo grote biodiversiteit als den Brand. Die diversiteit ontstaat door de grote verscheidenheid in het landschap. In den Brand zijn zowel droge als natte gebieden. Sommige delen hebben een meer zure bodem en andere delen zijn meer kalkrijk door opkomend kwelwater. Er zijn verschillende bostypen van dichte beboste gebieden tot meer open gebieden en vele gebieden met struikgewas en kleine weilanden. De onderlinge relatie van die gebieden zorgt voor vele verschillende planten en dieren. Iedere plant heeft zijn eigen voorkeur en zo ook elk dier. De verscheidenheid in planten zorgt voor veel verschillende insecten en die zorgen weer voor een grote verscheidenheid aan vogels.

Wat is er zoal te zien in den Brand?
Om in den Brand plezierig te verblijven is het in een groot gedeelte van het jaar nodig om je goed te beschermen tegen muggen. Verder is het bijna altijd nodig om goede waterdichte schoenen te dragen of nog liever laarzen, want op sommige plaatsen kan het erg modderig zijn. Maar met die voorzieningen zal den Brand verrassen door de grote variatie aan natuur. Nog een tip: bezoek den Brand eens in de winter als het gevroren heeft. Dan heb je als bezoeker geen last van de nattigheid en in die periode van het jaar zitten er ook geen muggen.

Bij het bezoeken van den Brand vallen als eerste de lange rechte stegen op. Deze stegen zijn zoals we al gezien hebben, een overblijfsel van de vroegere ontginningen in dit gebied. Vooral bij de start van de wandeling vanaf de Schoorstraat valt de afwisseling op tussen de natte en de droge stukken. Op de droge stukken staan veel hoge beukenbomen, soms zelfs in lanen. Hieraan is te zien dat een gedeelte van den Brand ooit is beplant als park. De Grote Kom, het ven dat ligt aan de zandweg vanaf het kapelletje, is ooit een particuliere vijver geweest. Ooit stond hier een vakantiewoning. Dieper in den Brand zijn oude hakhoutbossen te zien, op rabatten. Bij het kappen ervan bleven de stobben staan en liepen weer uit. Boeren zaagden *musterd in den Brand.* Die leverden ze aan bakkerijen maar was ook bestemd voor eigen gebruik. *Musterd* was nodig om de *sopketel* te stoken voor het maken van varkensvoer. *Musterd* was ook nodig voor het bakken van brood, het roken van hammen en om de was te kunnen koken. Al in de middeleeuwen is sprake van de levering van rijshout vanuit de bossen in Udenhout aan de steden. Natuurlijk konden de boeren het hout uit den Brand ook gebruiken als geriefhout, als staken voor het telen van bonen, wilgentakken voor het vlechten van manden, palen voor afrastering en dergelijke. Het eikenhout in het gebied was nodig voor het maken van run (fijngemalen schors) dat gebruikt werd voor het looien van leer. Wat verder opvalt is dat er over het algemeen kleine percelen zijn omringd door houtwallen. Den Brand heeft in alle jaargetijden iets te bieden.

In het voorjaar zijn de bedden met bloeiende wit-roze bosanemonen zeer opvallend en schitterend om te zien bij zonnig weer. Daarnaast groeit in de slootbeddingen veelvuldig het gele speenkruid en langs paden grootbloemmuur. In de weilanden staan allerlei bloemen maar enkele komen in grote aantallen voor zoals de koekoeksbloem, de pinksterbloem en langs de randen het eetbare fluitenkruid. In Brabant komen ongeveer 1020 verschillende plantensoorten voor. De helft van die planten zijn ook te vinden in den Brand. Van de bedreigde soorten komen er twintig voor in den Brand. Zeldzame soorten die in den Brand voorkomen zijn onder andere de gulden boterbloem, de veelbloemige salomonszegel en bosklaverzuring.

Bij een wandeling in de vroege ochtend zijn bijna zeker reeën te zien en af en toe een konijn of haas. Ook de das en de vos komen hier voor, maar die laten zich overdag niet zien. In de bloemrijke weilanden lopen koeien in allerlei varianten. Vroeger waren het altijd koeien van het roodbonte zogenaamde MRIJ (Maas-Rijn-IJssel) ras maar tegenwoordig zijn er ook koeien te zien van verschillende buitenlandse rassen. Ook zijn er af en toe paarden te zien. Aan de noordkant langs de Oude Bosschebaan lopen vaak Fjorden. Kenmerkend daarvoor is een strook zwarte manen tussen lichte manen aan de zijkant van het overigens lichtbruine paard.

Voor de vogelliefhebber is den Brand een El Dorado. Er komen 73 soorten broedvogels voor. Na een jarenlange afwezigheid was in mei 2019 de nachtegaal weer te horen. De roep van de zeldzame wielewaal was vroeger in de vroege zomer te horen. Laten we hopen dat door de vernatting en andere aanpassingen deze vogel terugkeert, want deze vogel houdt van nat broekland. Bijzonder is ook de kleurige ijsvogel die te zien is bij de waterlopen met stromend water. Soms is het geklop van een specht te horen. Natuurlijk zijn er ook roofvogels te zien zoals de sperwer, de wespendief, de boomvalk, de havik en enkele soorten uilen. Al die vogels voelen er zich thuis vanwege de verscheidenheid van het gebied. In het moerasgebied zijn onder andere de waterhoen, de kleine karekiet en de waterral te vinden. Doordat den Brand een nat gebied is, zijn er ook vele amfibieën te vinden. Het meest voorkomend is de bruine kikker. In de vroege zomer springen de jonge kikkers naar alle kanten weg. In die periode van het jaar zijn de kleine groene boomkikkers te horen en bij zonnig weer ook te zien op braamstruiken want dan zitten ze te zonnen. De groene kikker is er vrij algemeen maar de heikikker is zeldzamer net zoals de kamsalamander. De kleine watersalamander is weer algemener.
Naast deze amfibieën zijn er nog enkele andere bijzondere dieren te vinden namelijk de hazelworm die valt onder de reptielen. Maar ook is er de medicinale bloedzuiger te vinden die in vroeger tijden gebruikt werd voor aderlatingen bij mensen.

In 1990 heeft de insectenwerkgroep van de KNNV (Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging) uit Tilburg een groot onderzoek gehouden in den Brand. De conclusie was dat den Brand zeer rijk is aan insecten. Er zijn ruim 2000 soorten aangetroffen waaronder een aantal dat uniek is voor Nederland.
Door de diversiteit van de begroeiing in den Brand en de vele bloemen komen er ook veel vlinders voor. Een bijzonder zeldzame vlinder in den Brand is de grote weerschijnvlinder. Die heeft een hele speciale biotoop nodig bestaand uit een wilgenbroekbos en oudere loofbomen in een vochtig gebied. Die vlinders zijn alleen te zien in de vroege ochtend als ze drinken uit kleine plasjes water op de bospaden.

Amfibieën en reptielen
Léon Michielsen

Tegenwoordig worden amfibieën en reptielen niet meer beschouwd als griezelige of zelfs giftige dieren. Hagedissen en salamanders worden vaak onderling verwisseld. Hoe kun je ze van elkaar onderscheiden? Wat hun vorm betreft, lijken ze wel wat op elkaar. Er is echter een duidelijk verschil. De huid van hagedissen bestaat uit hoornschubben, waardoor deze droog en enigszins hard aanvoelt. Salamanders hebben een dunne, zachte huid, die vanwege de vele slijmklieren wat vochtig is.

Wanneer je in de Loonse- en Drunense duinen bent, is de kans het grootst, dat je de levendbarende hagedis ziet, die er meestal vlug vandoor gaat. Je kunt hier ook wel een salamander tegenkomen, maar dan alleen in of in de buurt van de hier zeldzaam voorkomende poeltjes. In den Brand zul je niet snel een hagedis te zien krijgen, maar wel salamanders in de poelen of, 's zomers en in het najaar, onder dikke takken en boomstronken. Wel komt hier de hazelworm voor, die je over het pad ziet wegschieten of naast het pad ligt te zonnen. Het is een pootloze hagedis. Pak deze en ook andere hagedissen niet vast, want dan laten ze hun staart los, die op de grond nog even blijft kronkelen. Deze zelfverminking heeft tot doel om de *aanvaller* meer attent te maken op dit snel bewegende staartje, zodat hij de hagedis los laat, die zo kan ontsnappen. De staart groeit wel weer aan, maar de eerste staart blijft altijd de mooiste.

In Nederland komen vijf salamandersoorten voor, waarvan slechts twee in den Brand, de kleine watersalamander en de kamsalamander. Deze laatste heeft zijn naam te danken aan de bijzonder sterk ontwikkelde rugkam in de voortplantingsperiode. Ze hebben een zwarte

rug, die wat korrelig aanvoelt, en een zwart gevlekte oranje buik. Evenals de andere watersalamanders hebben ze aan hun voorpoten vier en aan hun achterpoten vijf tenen. Omdat de volwassen dieren via longen ademen, moeten ze regelmatig aan het wateroppervlak lucht happen. Ze kunnen het wel lang onder water uithouden, omdat hun dunne huid het mogelijk maakt zuurstof uit het water op te nemen. Evenals hagedissen vervellen ze af en toe. Meestal eten ze deze afgeworpen huid meteen weer op. Wanneer een salamander in gevecht met een aanvaller zijn staart, een oog of een poot verliest, groeien deze weer volledig aan. In de voortplantingstijd, april/mei, leggen zij eitjes, waarbij ze een blad omvouwen en hun eitjes hiertussen plakken. Zodra de larven uitkomen, ontwikkelen zich bij hen al heel snel pootjes en de uitwendige kieuwen. Op het terras bij De Rustende Jager vroegen een paar collega-gidsen mij, of ik hen de kamsalamander in de natuur kon laten zien. Ze hadden hem in hun toch al vrij lange leven nog nooit gezien en ook altijd gehoord dat hij zeldzaam was. Vlug thuis even mijn schepnet gehaald en met hen naar een poel. Na een paar halen door het water had ik er al een in mijn net. Het leek mij alleen een vreemd dier, een soort eenhoorn. Nog nooit had ik zoiets eerder meegemaakt. Een groot vrouwtje van de kamsalamander met een medicinale bloedzuiger, die zich op haar kop had vastgezogen met zijn ene zuigmond. De andere zuigmond bungelde nog los naast haar kop. Ik heb het salamandervrouwtje bevrijd van haar belager en ze beide aan mijn collega's laten zien.

Hoe gaat zo'n bloedzuiger, die vroeger veel gebruikt werd bij aderlatingen, nu te werk. Wanneer hij een beweging van het water constateert, die door een koe of een ree wordt veroorzaakt, schieten alle bloedzuigers in de buurt daarop af en zuigen zich vast met hun twee zuigmonden. Ze maken een kleine snede meestal in de poot van hun slachtoffer met een instrumentje, dat vooraan in hun zuigmond zit en dat veel weg heeft van een cirkelzaagje. Ze spuiten een antistollingsmiddel in het wondje en zuigen zich voor een jaar vol, zodat ze zich ook weer kunnen voortplanten. Het zijn mooie slangachtige dieren. De rugzijde is bruin met in de lengterichting oranje-gele strepen.

Na dit bloedzuigeruitstapje gaan we de amfibiedraad weer opnemen met de padden. In Nederland komen vijf verschillende soorten padden voor en wel de gewone pad, de rugstreeppad, de knoflookpad, de geelbuikvuurpad en de vroedmeesterpad. De twee laatsten komen alleen in Zuid-Limburg voor en zijn daar nog uiterst zeldzaam. De knoflookpad komt maar op enkele plaatsen in Noord-Brabant voor. Het zijn echte nachtdieren, die alleen bij langdurige regen wel eens in de late namiddag uit hun onderaardse verblijfplaatsen tevoorschijn komen. Ze kunnen zich met hun achterpoten tot wel 30 centimeter diep ingraven. De gewone pad plant zich voort in enkele poelen in den Brand, in de Zandleij en Zandkantse Leij. Het mannetje klemt zich stevig vast aan het vrouwtje, maar hij is daarbij vaak niet alleen. Soms klemmen een aantal mannetjes zich aan het vrouwtje en aan hun concurrenten vast en vormen dan één wriemelende massa, waarbij vaak slachtoffers vallen. De meeste padden leggen geen eiklompen maar eisnoeren. De rugstreeppad is van alle padden het luidruchtigst. Zijn roepen lijkt erg op de roep van de nachtzwaluw. Ze kunnen zich voor hun winterslaap tot ruim 60 centimeter diep ingraven. Hij komt niet in den Brand voor, maar wel in de Loonse- en Drunense duinen.
Blijven nog over de echte springers, de kikkers. De bruine kikker komt meestal het eerst, eind februari, uit zijn winterverblijfplaats. Ze zitten vaak met een groepje mannetjes bijeen en proberen daar met hun beschaafde, zachte roep de vrouwtjes te lokken. Ze leggen in de sloten en poelen van den Brand grote eiklompen, die aanvankelijk als kleine klompjes zinken. Daar nemen zij water op en komen als grote, geleiachtige klompen bovendrijven, de kikkerdril. De larven ontwikkelen zich snel en voor de metamorfose hebben ze maar een kleine drie maanden nodig. Je kunt in juni in den Brand al honderden bruine kikkervlooien rond zien springen.
De heikikker, die meestal begin maart ontwaakt, lijkt erg veel op de bruine kikker. Er zijn wel enkele verschillen. De buik van de bruine kikker is meestal gevlekt en die van de heikikker nooit. Bij de heikikker loopt midden over de rug een lichtbruine streep tot aan de snuitpunt.

Een bruine kikker kan ook zo'n streep hebben, maar deze loopt dan nooit over de kop door. De heikikker heeft nog iets bijzonders in de paartijd vanaf half maart. Je kunt dan hele hordes fotografen bij de poelen met heikikkers zien wachten tot ze een prachtig kiekje gemaakt hebben van een hemelsblauwe heikikker. Hij maakt een klokkend geluid als van een fles, die je langzaam vol water laat lopen. Het is geen algemeen voorkomende kikker, maar wel in den Brand, waar hij langzaam oprukt richting De Rustende Jager.
Terwijl de bruine kikker en de heikikker de meeste tijd op het land doorbrengen, dus eigenlijk wel landkikkers genoemd mogen worden, houdt de groene kikker zich voornamelijk bij en in het water op. In de loop van mei beginnen ze met hun concerten en gaan hiermee door tot in de zomer.

Op een avond rond de klok van tien uur wandelend over de Gommelsestraat zou je de neiging kunnen krijgen om oordopjes in onze oren te stoppen. Er golfde een oorverdovend gekekker over de Gommelsestraat. De mannetjes van de boomkikker waren een poging aan het doen om alle vrouwtjes uit de verre omtrek naar hun poel te schreeuwen en er dan voor hen een koningsdag van te maken. De volgende dag ben ik ’s morgens vroeg gaan kijken, of die snerpende liefdesaanzoeken tastbaar resultaat hadden opgeleverd. En jawel hoor, een behoorlijk aantal eiklompjes. Afhankelijk van de temperatuur komen de larfjes na tien tot vijftien dagen uit de eitjes en ontwikkelen zich in drie maanden tot een compleet kikkertje.

Paddenstoelen, de pracht van de herfst
Henk Peters

In het najaar is het meer dan de moeite waard om den Brand in te lopen en te gaan kijken naar het brede scala aan paddenstoelen dat er te vinden is. Er zijn hier 460 soorten paddenstoelen waargenomen waarvan er 64 soorten als zeldzaam te boek staan.

In Nederland komen meer dan 5000 soorten paddenstoelen voor, het hele jaar door, maar vooral in de herfst. Wat we niet zien, zijn de zwamvlokdraden of mycelium, die in de bodem zitten. De schimmels vermeerderen zich door sporen te vormen in de vruchtlichamen. Deze vruchtlichamen zijn de paddenstoelen. Een schimmel is geen plant en heeft net als een mens en een dier een voedselbron nodig.

Zo zijn er paddenstoelen die vriend, vijand of vuilnisman zijn. Een “vriend” leeft in symbiose (= vriendschap) met andere planten. De vliegenzwam leeft onder andere in symbiose met berken, eiken, beuken en dennen. De witte spikkels op de vliegenzwam komen van het “vel” waarin hij opgesloten zat, voordat hij uit de grond komt. De gele ringboleet leeft in symbiose met de lariks. Het mycelium van deze paddenstoelen krijgt via de haarwortels van de boom suikers. Als vriendendienst verteert het mycelium organische stoffen rondom de wortels, waardoor de grond rondom losser wordt. Hierdoor kan de boom gemakkelijker mineralen en voedingszouten opnemen.

Andere paddenstoelen zijn “vijand”. Zij parasiteren en tasten levende organismen aan. Voorbeelden hiervan zijn de sombere honingzwam, de reuzenzwam en de echte tonderzwam. Deze groeit op verzwakte bomen en lijkt op een paardenhoef. Later worden “vijanden” vaak vuilnisman en leven dan op dood hout. “Vuilnismannen” ruimen dood organisme op. Voorbeelden zijn: het wit oorzwammetje, elfenbankje en de gele trilzwam.

Er zijn paddenstoelen, die stinken, zoals de grote stinkzwam en de inktviszwam. Deze vrij zeldzame paddenstoel komt uit een “pingpongballetje” en ontplooit zich als een inktvis. De gele aardappelbovist is een stuifzwam. Als hij rijp is en je trapt erop, komt er meteen een wolk grijze “as” uit. Dat zijn de sporen (zaadjes). Leuk om kinderen dat te laten doen. Ze zijn dan meteen bezig met de verspreiding van deze paddenstoel.
Eetbare paddenstoelen zijn onder andere de cantharel, die een peperachtige smaak heeft, de oesterzwam en de zwavelzwam. Deze smaakt naar kip en heet in het Engels niet voor

niets “Chicken of the wood.” De groene knolamaniet is dodelijk giftig. De gifstoffen vernietigen in een paar uur de lever.

Pluk geen paddenstoelen. Laat ze staan, zodat anderen er ook van kunnen genieten.

Groen Brabant

Landschapspark Pauwels

Landschapspark Pauwels is een groot natuurgebied tussen de stad Tilburg en de Loonse- en Drunense duinen. Het strekt zich uit vanaf de Efteling in Kaatsheuvel tot en met de Leemputten op de grens van Udenhout met Oisterwijk. Ook het moerasgebied den Brand, kasteel De Strijdhoef, Landpark Assisië en de Groenstraat met de nog zichtbare herinnering aan de oude boshoevencultuur vallen binnen het omvangrijke landschapspark.

De gemeentes Tilburg en Loon op Zand nemen het voortouw in grootse plannen om met partners flink in het gebied te investeren en het te ontwikkelen tot een aantrekkelijk toeristisch gebied. Landschap, cultuurhistorie, natuur, landbouw, water en recreatie worden in onderlinge samenhang versterkt. Gedacht wordt aan een groot watergebied als identiteit van het gebied, duurzame bedrijvigheid, een waardevolle bijdrage aan de energietransitie en het volop benutten van de kracht en de aantrekkelijkheid van de aanwezige natuurgebieden. Er komen struinpaden en waterpoelen. De dieren moeten zich door het hele gebied kunnen bewegen. Daarom worden ecologische verbindingszones (EHS) gemaakt en komt er een recroduct over de snelweg bij Loon op Zand.

Het project is een samenwerkingsverband van de genoemde gemeentes met de provincie Noord-Brabant, de waterschappen De Dommel en Brabantse Delta, Natuurmonumenten, Brabants Landschap, De Efteling, ZLTO en Midpoint House of Leisure.

Deel 3
De duinen als militair oefenterrein

Hoofdstuk 8

Militair oefenterrein de Loonse- en Drunense duinen

Militaire geschiedenis

Veel oud-militairen koesteren herinneringen aan oefeningen in de Loonse- en Drunense duinen en de bezoekjes daarbij aan De Rustende Jager. De infanterie van Den Bosch, de genietroepen van Vught, de commando's van Roosendaal, de mariniers uit Doorn en Rotterdam, de brigades van Oirschot en vele andere legeronderdelen gebruikten de duinen als militair oefenterrein.
Er waren verschillende bivakplaatsen aan de rand van de Loonse- en Drunense duinen. De bivakplaatsen 16, 17 en 18 lagen rond De Rustende Jager.

Militair oefenterrein van 1948 tot 1993
Na de Tweede Wereldoorlog diende zich de oorlog in Nederlands-Indië aan, de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog. Het begon met het uitroepen van de Republiek Indonesië op 17 augustus 1945 en er volgde een oorlog tot aan de overdracht van de soevereiniteit in december 1949. Aanvankelijk waren er troepen van het Britse Gemenebest in de regio, maar vanaf maart 1946 ook Nederlandse troepen, een omvangrijke troepenmacht, waarbij in de bijna vier jaar durende oorlog vele Nederlandse militairen sneuvelden. Ter voorbereiding op uitzending van militairen naar de Indonesische archipel moesten militairen zich ook voorbereiden op een heel ander landschap dan in ons vlakke Nederland. De Loonse- en Drunense duinen waren een prima oefenlandschap. Eigenaar Natuurmonumenten stond niet te trappelen bij de gedachte, maar nee zeggen was vlak na de oorlog onaanvaardbaar.
Na de oorlog bleef het natuurgebied militair oefenterrein.

De Loonse- en Drunense duinen waren wel een beetje het buitenbeentje en daarom voor sommige oefeningen aantrekkelijk. De meeste oefenterreinen werden doorsneden door vele wegen en zandpaden. Dat was bij de Loonse- en Drunense duinen niet het geval. Een grote zandvlakte in het westelijk deel en de onbegaanbare heuveltjes in het oostelijk deel waren ideaal voor de oefeningen met kaart en kompas.

In 1962 werd het gebruik van de Loonse- en Drunense duinen uitgebreid met oefeningen voor rupsvoertuigen. Daar was een flinke discussie aan vooraf gegaan. Eerder vonden die oefeningen onder andere plaats op het in Frankrijk gelegen oefenterrein La Courtine. Maar daar zou het Nederlandse leger stoppen en er moest een alternatief komen. Uiteindelijk pleitte de politiek voor een oefenterrein op de nog droog te leggen Lauwerszee, maar voor de tussentijd was een andere oplossing nodig. Men zocht naar een terrein zonder geluidsbeperkingen. De belangen van biologische, natuurhistorische of recreatieve aard moesten wel veilig gesteld zijn. De politiek koos voor de Loonse- en Drunense duinen. Op 17 november 1961 schreef de staatssecretaris van Defensie een brief aan Natuurmonumenten met het verzoek – gelet op de urgentie – om spoedig antwoord te geven. Het antwoord kwam op 14 mei 1962. Defensie mocht met rupsvoertuigen oefenen in de duinen in de periode van oktober tot februari.

In een beleidsnota van het ministerie van Defensie uit 1976 staat een inventarisatie van de oefenterreinen in Nederland. De Loonse- en Drunense duinen worden omschreven als een oefengebied van 1400 hectare, zeer geschikt voor het oefenen met wielvoertuigen en voor het oefenen van ingravingen, maar minder geschikt voor oefeningen met tankvoertuigen. Het terrein wordt dan al gekenmerkt als "een terrein met beperkte gebruiksmogelijkheden", verwijzend naar een optie dat het terrein ooit een Nationaal Park zou worden.

In de jaren negentig kwam er een einde aan het gebruik van de Loonse- en Drunense duinen als militair oefenterrein, omdat het gebied in de loop der jaren een steeds grotere toeristische bestemming had gekregen en op de nominatie stond om Nationaal Park te worden. In mei 1990 kwam de Kamercommissie Kleisterlee, die een politiek advies moest opstellen over de Nationale Parken in Nederland, tot een voorlopige aanbeveling ook de Loonse- en Drunense duinen de status van Nationaal Park te geven. De doorslaggevende reden was dat het natuurgebied in hoog tempo een recreatieve functie kreeg en dat alleen al de recreanten voor een te grote druk zorgden. Het advies was groot nieuws in het Nieuwsblad van het Zuiden op 4 mei 1990. Een citaat: *"We zullen het zeker gaan merken aan onze portemonnee", aldus Jo Pijnenburg van De Rustende Jager in Udenhout, "Alhoewel het aantal oefeningen als gevolg van de bezuinigingen de laatste jaren al is teruggelopen zijn de militairen voor ons nog steeds een behoorlijk stuk kostwinning. Bovendien zorgen zij voor gratis mond-tot-mondreclame en komen zij na hun diensttijd nog regelmatig met vrienden en vriendinnen terug naar onze zaak. Daar zal dus nu een einde aan komen".*
Defensie beëindigde haar activiteiten in de Loonse- en Drunense duinen op 1 augustus 1993. In feite had op 21 april 1993 al de laatste oefening plaatsgevonden. Een graafmachine van de Landmacht was het laatste militaire voertuig dat de Loonse- en Drunense duinen bezocht. Die dag klonken voor het laatst de woorden "Einde oefening". Militairen trokken zich vreedzaam terug uit het gebied. Adjudant Fons Heeffer, in 1993 voor de Koninklijke Landmacht opzichter van oefenterreinen in oostelijk Brabant, vertelde in de krant: "Voor Jan Soldaat is het zonde dat ie hier weg moet, maar in een Nationaal Park hoort Defensie niet thuis". Hij herinnerde daarbij aan het feit dat het zeer gebruikelijk was om na afloop van een bivak een grote kuil te graven en daar alle rotzooi in te dumpen. Pas in 1980 kwam er een voorschrift hoe om te gaan met een natuurgebied.
Op 16 juni 1994 kregen de duinen de status van Nationaal Park.

Er worden geen schuttersputjes meer gegraven, het geknal van losse flodders is voorbij, afgelopen is het met dat gegrom van tanks en viertonners.

Het Korps Commando Troepen en het Korps Mariniers
Vooral het Korps Commando Troepen en het Korps Mariniers waren voor hun oefeningen thuis in de Loonse- en Drunense duinen nabij De Rustende jager. De band tussen de korpsen en De Rustende Jager was altijd zeer goed. Jarenlang hadden de korpsen achter het café een opslagplaats van zandzakken, balken, prikkeldraad, enz. om bij een volgende oefening weer te gebruiken. Dit voorkwam dat zij steeds al hun materiaal moesten aanvoeren van de kazernes naar het oefenterrein en weer terug.

Om een beeld te geven van de aard van de oefeningen volgt hier een compact overzicht.
- Camoufleren bij dag en nacht: Met zwartgemaakte gezichten de contouren laten vervagen van de helmen en uitrusting met materiaal uit het terrein;
- Gangen bij dag en nacht: Overdag gebukt lopen, kruipen, robbengang (knieën naar buiten en op de ellebogen), tijgersluipgang (lichaam helemaal plat en schuiven over de grond). In het donker lag de nadruk op het voorkomen van geluid en was de tijgersluipgang ingeruild voor de kattengang (alles wat geluid kon maken opzij leggen, opdrukken en dan naar voren schuiven);
- Verplaatsen door het terrein bij dag en nacht: Een zo gedekt mogelijke route kiezen.
- Geluiden bij dag en nacht herkennen;
- Waarnemen en afstand schatten: door middel van bekende afstanden, bijvoorbeeld van een voetbalveld;
- Doorgeven van berichten: Beoefend door de mannen in een wijde kring te plaatsen en een bericht door te laten geven;
- Ligsleuf en schuttersput: Als je onder vijandelijk vuur lag en geen perfecte opstelling had zorgde je er liggend voor om met een schop dit zoveel mogelijk te verbeteren. Zand dat vrijkwam bij het graven gebruikte je als extra dekking naar de kant van de vijand;

- Buddysysteem Vuur en beweging: Aanleren dat de ene man de andere dekking geeft terwijl die zich verplaatst.
- Bivak: Leren overnachten op een terrein.
- Waarnemings- en verkenningsoefening: Na een bevelsuitgifte maakte de ploeg een plan en werden de rugzakken bepakt met voeding, verbindingsmiddelen e.d. Alles bij elkaar woog zo'n rugzak dan minimaal 45 kg. Inzet via voertuig, heli of para-inzet altijd gevolgd door een infiltratie te voet. Bij nacht werd een waarnemingsput gegraven. Bij het aanbreken van de dag moest de ploeg volledig in het terrein zijn opgegaan.
- Para-inzet: Elke commando volgde de para-opleiding met automatisch valscherm. Na het openen van de parachute daalde de para in ongeveer 1 minuut van 400 meter hoogte naar de droppingszone.
- Gevechtscursussen: Als groep leren optreden wanneer de groep tijdens gevechten afgesneden zou worden van eigen troepen. De bedoeling was dat de groep met exfiltratie (ontwijken en overleven) de eigen troepen weer kon bereiken.

Persoonlijke herinneringen aan de militaire oefeningen
Soldaten van toen herinneren zich de oefeningen in de duinen.

In de jaren tachtig liepen er wekelijks infanterietroepen door de Loonse- en Drunense duinen. Elke infanteriecompagnie moest deelnemen aan de twee weken durende oefening *Pantserstorm*, die werd geleid door instructeurs van het Korps Commandotroepen. De Loonse- en Drunense duinen leenden zich uitstekend voor een kompasdoorsteek. Op de zandvlakte kon je moeilijk oriënteren. Kaartlezen was niet mogelijk. Je moest wel vertrouwen op je kompas. De compagnie liep in kleine groepjes vanaf de brug over het afwateringskanaal naar de Oude Bosschebaan. Als je maar consequent in zuidelijke richting bleef lopen, kwam je vanzelf op die verharde weg uit. Regelmatig kwam het voor dat een groep het kompas niet vertrouwde of onjuist hanteerde. Het duurde dan soms uren voordat men de verharde weg aan de zuidkant van de duinen had bereikt. Een deel van de instructeurs kon die tijd doden met een kop koffie in De Rustende Jager. Het passeren van de Loonse- en Drunense duinen markeerde het begin van de laatste nacht van de oefening. Als alle groepen de zuidrand hadden bereikt, kon de rest van de nacht voor de verplaatsing richting Breda de kaart weer worden gebruikt, hetgeen natuurlijk veel eenvoudiger was.

Jan Otter herinnert zich dat er éénmaal een officiële bijeenkomst in De Rustende Jager is geweest. "Zowel de commandant van het instructieteam Korps Commandotroepen als de commandant van de compagnie op oefening, beiden luitenants, werden op dezelfde dag bevorderd tot kapitein. De commandanten van beide eenheden wisten de beide luitenants te verrassen door ze mee te nemen naar De Rustende Jager en daar, onder het genot van één borrel (het was tenslotte midden onder een oefening) de nieuwe sterren op de schouder nat te maken".

Jelle Schepers werkte op de infanterie in Vught en heeft zes lichtingen dienstplichtigen getraind. "Elke twee maanden kwam er een nieuwe lichting. En elke keer was er een lange-mars-training naar de Loonse- en Drunense duinen met een meerdaags bivak. Tijdens zo'n bivak waren er basistrainingen zoals bewegen, sluipen, tijgeren, opstellingen zoeken (lichaam gedekt houden voor de vijand), een schuttersputje graven, 's nachts de wacht houden, de route vinden met een kompas, vuur maken om de meegekregen rantsoenen op te warmen, en dergelijke. En vanuit de kazerne kwamen er controles op een bivak of het wel voldoende serieus werd uitgevoerd."

Louis Timmermans herinnert aan de laatste week van een elementaire commandotraining. "Die laatste week heette de afmattingsweek en bestond onder andere uit 200 kilometer lopen, waarbij het vele jaren standaard was een bivak op de slaan nabij De Rustende Jager. De afmattingsweek leidde tot het ontvangen van de groene baret." De groene baretten in Roosendaal gebruikten de duinen om te oefenen met parachutespringen. Men sprong met

een kleine parachute – een zogenoemd koepeltje – met volle belading zodat men nog altijd met een flinke vaart neerkwam. Men moest de val opvangen door meteen een koprol te maken. Het zand van de duinen leende zich daar beter voor dan het asfalt van een landingsbaan op een militair vliegveld. Ooit was een korpscommandant bij zo'n parachute-springoefening in een boom terecht gekomen. De instructie voor de militairen is dan om gewoon te blijven hangen en te wachten op hulp. Maar de korpscommandant raakte in paniek en schreeuwde om hulp. De te hulp geschoten militairen waren al snel bij hem en hij vroeg hen hoe hoog hij in de boom hing. Het antwoord luidde: "Nou overste, iets minder dan een halve meter".

Op Facebook haalde Sander de Vries herinneringen op aan de oefeningen in de Loonse- en Drunense duinen nabij De Rustende Jager. "Tijdens de nachtsprong van de oefening Low Lands raakten wij een deel van onze ploeg tijdens de sprong kwijt en het duurde even voordat we elkaar weer gevonden hadden. Mijn buddy Marcel Vermolen en ik waren als een van de laatsten van de stick die eruit sprongen. We zaten tijdens de sprong te dicht op elkaar en landden dan ook een paar seconden later in dezelfde kuil".

Jack IJpelaar uit Loon op Zand had vanuit de commando's eens een training om een bepaald doel te vinden met het kompas. Men werd gedropt nabij de Loonse- en Drunense duinen om, vertrouwend op het kompas, uit te komen bij het Drongels kanaal, waarlangs men westelijke richting bij een eindpunt zou aankomen. Jack kende de duinen als geen ander en besloot zonder gebruik te maken van zijn kompas recht naar het Drongels kanaal te lopen. Maar hij verdwaalde en was de enige die het eindpunt niet wist te bereiken. Het peloton zetten een grootscheepse zoekactie op om Jack te vinden. En nog jaren werd in opleidingen dit voorbeeld gebruikt om op het hart te drukken vooral gebruik te maken van het kompas.

Frans Goossens uit Udenhout zat in zijn dienstplichtperiode enige tijd op de Frederik-Hendrikkazerne te Vught en heeft regelmatig een bivak in de Loonse- en Drunense duinen meegemaakt, schuttersputjes graven en weer dichtgooien, in een tentje slapen, met losse flodders schieten. In de winter waren er extra handicaps, ijskoud in het tentje en bevroren drinkwater. Later zat Frans bij de officiersopleiding en was hij betrokken bij een oefening om een noodbrug te bouwen over het afwateringskanaal ten noorden van de duinen.

De commando's hielden ook overlevingsoefeningen. In een situatie dat je geen eten meer hebt, overleven met wat de natuur te bieden heeft.
Mooiere herinneringen hebben betrokkenen aan het altijd terugkerende spelletje om de officieren beet te nemen. Het was daarbij minder slim om een officier uit zijn nachtrust te houden. Dan volgde voor het hele peloton midden in de nacht een kwartiertje opdrukken.

Pauze bij De Rustende Jager
Voor sommige legeronderdelen was het gebruikelijk om soms een pauze te houden bij De Rustende Jager. De staf stelde vooraf een schema op om te zorgen dat niet iedereen tegelijkertijd bij De Rustende Jager binnenstormde, maar in groepen. De militairen konden er wat drinken en een koek of een chocoladereep eten. Oma Klijn ontving de officieren in de keuken. Ze zorgde ervoor dat het gesprek op gang bleef en schonk nog eens een koffie in. Hoe langer de officieren in de keuken waren, hoe langer de soldaten in het café konden drinken en eten.
Frans Goossens heeft dat nooit meegemaakt. In zijn tijd volstond een zogenaamde cadi-wagen (cantinedienst-wagen) van de kazerne, die op de hoek van De Rustende Jager stond geparkeerd. Aan de zijkant van de cadi-wagen kon een luik omhoog en de soldaten konden er koffie, fris en chocomel krijgen en ook koeken en repen.
Peter Dik vertelde op Facebook dat hij zich De Rustende Jager herinnert als een markant punt tijdens de opleiding en de veldoefeningen daar, onder andere met bivak met kaart en

kompas. En net als Frans Goossens weet hij te vertellen als soldaat nooit naar binnen te mogen bij De Rustende Jager. Het kader zelf ging er wel binnen.

De soldaten mochten bij De Rustende Jager hun uitrusting nooit mee naar binnen nemen. Daar waren slechte ervaringen mee, zoals het van tafel stoten van glazen en het beschadigen van het meubilair. Er hing een bordje aan de deur van het café: “Heren militairen, gaarne de koppels af voor het binnengaan”. Op deze manier kwamen alle militairen zonder uitrusting het café binnen, zonder al te veel ophef hierover.

Een keer kwam er ’s morgens om 11 uur een peloton aan en de kapitein maakte duidelijk, zowel aan de manschappen als aan de obers, dat er geen bier mocht worden gedronken. Maar na een paar koppen koffie zeiden enkele soldaten: “Ik zou best een biertje lusten”. Binnen de kortste keren werd er bier gedronken, niet één glas, maar twee of drie. Na een uur riep de kapitein: “Mannen, aantreden” en hij startte een speed-mars. De soldaten vielen een voor een om.
Een ander voorval deed zich voor in een carnavalsweekend. De kapitein had er wel zin in en hij kreeg z’n manschappen zover dat ze allemaal door de knieën gingen en zo de polonaise liepen, al zingend: “Zak eens even door”.

Ooit werd Jo Pijnenburg midden in de nacht wakker van bonzen op de deur. Er stond een militair op het terras, die riep “Mijn maat is ziek”. “Waar is je maat?”, vroeg Jo. “Bij de boom”, was het antwoord. Jo ging met de soldaat mee, maar die wist al lang niet meer bij welke boom hij zijn maat had achtergelaten. Jo kende de weg naar het bivak van de soldaten en heeft daar met de soldaat de vermissing gemeld. Er werd direct een zoekactie opgestart, die al snel leidde tot het vinden van de zieke collega.

Gevechtsrantsoenen
Als Jan Klijn na afloop van een oefening een bivak moest gaan controleren, vond hij soms slordig dichtgegooide schuttersputjes, met daarin achtergelaten gevechtsrantsoenen, alles nog in groene blikken zoals: koffie, thee, suiker, chocoladerepen, biscuits, korstloze kaas, cornedbeef, bruine bonen met spek, boerenkool met worst en ook een klein pakje sigaretten. Jan vond het weggooien van de maaltijden zonde van het geld, en hij wist dat ze er thuis blij mee waren. Vooral met de chocoladerepen en de korstloze kaas was het feest in huize Klijn.

Dodelijke ongevallen bij legeroefeningen
Tweemaal is bij oefeningen in de Loonse- en Drunense duinen een soldaat om het leven gekomen.
Bij een nachtelijke survivaltocht moesten soldaten met een touw een rivier oversteken. Een soldaat was bang dat hij bij de oversteek zijn geweer zou verliezen en bond dat vast aan zijn polsen. Hij viel in het water en omdat hij zijn handen had gebonden, kon hij zichzelf niet redden.
Een andere keer moesten de soldaten de wacht houden in gegraven kuilen. Het was verplicht dat twee aan twee te doen, zodat bij toerbeurt de ene soldaat kon slapen terwijl de andere de wacht hield. Het kon namelijk gebeuren dat de wind vat kreeg op het zand en een kuil in korte tijd met zand vulde. Die avond was er een oneven aantal soldaten. Een soldaat riep dapper dat hij wel alleen wilde waken. Maar hij viel in slaap en jawel, de wind kreeg vat op het zand. Zijn collega-soldaten moesten hem de volgende ochtend uitgraven.

De telefoon van De Rustende Jager
Veertig jaar geleden was de communicatie niet zoals nu. Het leger had in de Loonse- en Drunense duinen helemaal geen bereik en ook bij verplaatsingen onderweg waren de communicatiemogelijkheden beperkt. De telefoon van De Rustende Jager en de nagenoeg 100% bezetting daarvan bood op cruciale momenten uitkomst. Een voorbeeld om de situatie te beschrijven:

Maandag 23 mei 1977 waren legereenheden onderweg naar De Rustende Jager voor oefeningen in de Loonse- en Drunense duinen. Jo Pijnenburg kreeg een telefoontje dat de legercommandant met hoge urgentie naar de kazerne moest bellen. Het duurde nog even voor de militaire wagens het terrein opreden en Jo de commandant kon waarschuwen. Het telefoontje was maar kort. De commandant wees enkele manschappen aan die meteen met hem terug moesten naar de kazerne. Er was een trein gekaapt bij De Punt in Drenthe. De aangewezen manschappen waren de scherpschutters die later werden ingezet bij de beëindiging van de treinkaping.

Herinneringen aan de militaire oefeningen in de duinen
Nog altijd schrijven oud-militairen herinneringen aan de oefeningen in de Loonse- en Drunense duinen op en soms sturen ze die ook naar Jo en Nelly Pijnenburg - Klijn. Onderstaand een kleine collage.

Het is al vijftig jaar geleden

Onder de radar van de korpsleiding

Jean-Jacques van Giels

Ik was onlangs met mijn vrouw in de omgeving, toen -als uit het niets- er een bordje opdook met "Loonse- en Drunense duinen" en daar begon de grijze massa van te rammelen. Onmiddellijk associeerde ik die naam met een van de eerste veldoefeningen die we draaiden aan het begin van mijn tijd bij het korps. Een van de eerste oefeningen bij de Eerste Amfibische Gevechtsgroep was het 'onder de radar blijven', gedurende drie dagen! Een makkie dachten we. Meteen tachtig plannen om dat samen met mijn buddy wel even in te vullen, totdat we te horen kregen dat er een aantal restricties waren waaraan moest worden voldaan, alsof in een echte oorlog ook wordt voorgeschreven dat je geen gebruik mocht maken van boeren die onderdak aanboden. De sergeant drong er nogmaals op aan dat we binnen de aangegeven coördinaten moesten blijven, dat we compleet afhankelijk waren van onze noodrantsoenen en dat we onder geen beding de privé-eigendommen mochten betreden van de burgers die in dat gebied woonden. We hoorden met weinig belangstelling zijn op hoge toon uitgesproken beperkingen aan. Eindelijk op weg, vanaf De Rustende Jager, een kompaskoers uitgezet dwars door de weilanden, de bossen en door de duinen. Na ongeveer anderhalf uur stoempen door drassige velden en dichte bossen, kwamen we op een plek die veel beschutting bood en naar alle kanten goed uitzicht gaf om ‘de vijand’ tijdig te zien aankomen. We waren ervan overtuigd dat we geen betere plek konden vinden en dat we het zeker drie dagen zouden volhouden. We schepten ons het leplazarus om een schuttersputje te graven in de zandgrond, een heidens karwei. Het putje was na de dubbele tijd die je normaal nodig had nog voor de helft klaar. We hadden beide zoiets van “dat moet genoeg zijn”! Op afstand zagen we af en toe wat waarnemers voorbij komen en ook de ‘vijand’ liet zich soms even zien, maar alles nog op veilige afstand. Tegen de schemering waren we al door de noodrantsoenen heen, verveling maakt nou eenmaal hongerig. Om de beurt even een hazenslaapje doen totdat we tegen middernacht de ‘vijand’ wel erg dicht in de buurt van ons kampement kwam. We besloten dat het toch verstandiger was om te verkassen en een betere plek op te zoeken. Aan de overkant van een grote open plek zagen we in de schemer de verlichting van een grote boerderij. Het veld dwars oversteken zou gelijk staan aan opgeven. Bij volle maan was dat namelijk geen optie. Onder de beschutting van de bosrand maakten we een omtrekkende beweging en legden we een afstand af die ongeveer zesmaal de afstand was als die je moest afleggen als je het veld dwars zou oversteken. Tegen het ochtendgloren kwamen we aan bij die immens grote boerderij, waar ook het dagelijkse leven weer op gang begon te komen. Heel voorzichtig kropen we door de bosschages naar de boerderij toe en onder dekking van weelderig groen konden we flarden van de gesprekken horen van de mensen die daar met elkaar stonden te praten. De stem van de boer was onmiddellijk herkenbaar aan zijn platte dialect met een vriendelijke ondertoon. De andere twee stemmen waren wat moeilijker thuis te brengen. Flarden van dat

gesprek waren: “…Meteen melden als u lastig gevallen wordt……..eten hebben ze voldoende voor een dag of vier…….geen medelijden hebben hoor, ze hebben het hartstikke goed bij ons”. Toen we ze ook nog eens heel duidelijk hoorden zeggen dat ze in de loop van de komende dagen nog wel een keertje voorbij zouden komen, wisten we zeker dat het waarnemers waren die kwamen kijken of er niet een aantal van die eigenwijze mariniers toch bij de lokale bevolking steun hadden gezocht! We bleven nog ruim een uur zitten op die plek in de luwte. Opeens kwamen er twee aardig uitziende jonge wezens aanlopen van het andere geslacht. De boer waarschuwde de dames dat er weer eens een oefening gaande was en dat er wel weer militairen in de omgeving zouden rondhangen. Militairen waar ze zich verre van diende te houden, omdat de boer geen gedonder wilde met die klanten van defensie! Nadat hij klaar was met zijn preek klonk er een gedwee ‘Jao Pao’ en was de kous af. Tegen het middaguur zagen we dat de boer bezig was om van die ouderwetse strobalen op een oplegger te gooien. In zijn eentje verzette de man bergen met werk. Een beetje beschaamd lagen we op een afstand van nog geen dertig meter toe te kijken hoe de man zich in het zweet aan het buffelen was en wij maar toekijken met maar één belang en dat was eten zien te krijgen. Terwijl we overlegden hoe we dat gingen aanpakken klonk plotseling een kreet vanaf het boerenerf. De boer lag op de grond met een strobaal bovenop zich en de armen eromheen alsof ze de oudste sport van de wereld aan het beoefenen waren. Hij lag zo vreemd dat hij geen kans zag om zich onder die baal stro uit te worstelen. We zaten het even aan te kijken. Goede raad was duur. De man gaan helpen betekende waarschijnlijk het einde van onze vrijheid, de boer had immers aan die waarnemers beloofd hen te zullen informeren als er militairen op zouden duiken! We besloten om de man toch te hulp te schieten. Toen we hem er onderuit hadden gehaald bleek de man, om het zacht te zeggen, redelijk onthand te zijn. Er lag nog wel een berg werk en hij kon maar op halve kracht verder. Meteen begon hij uit te leggen welke werkzaamheden er nog allemaal gedaan moesten worden. Tijdens dat gloedvolle betoog stokten plotseling zijn woorden halverwege zijn mond en keek hij ons van top tot teen aan. “Maar jullie… jullie zijn militairen!” We knikten instemmend. Tevreden werd vastgesteld dat zijn waarnemingsvermogen nog redelijk intact was. Compleet overrompeld van zijn eigen waarneming keek hij ons maar weer eens aan en stamelde, “Maar dan moet ik dat melden aan die man met die strepen op zijn arm, die hier is geweest. Dat heb ik hem beloofd!” We stonden er een beetje beteuterd bij, red je net iemand en dan gaat hij meteen vertellen dat hij je gaat aangeven. Dat was natuurlijk niet echt de bedoeling. “Tja, dat risico hebben we genomen, we wisten dat u zou kunnen melden dat we hier waren. Maar omdat we het ook niet over ons hart konden krijgen om u hier zo te laten liggen zonder enige hulp hebben we dat risico maar genomen om u te hulp te schieten.” Je zag dat de man aan het denken was over de gehele situatie. Hij zat met een dilemma, de afspraak met een wildvreemde militair nakomen of mededogen hebben met zijn redders in nood! “We hebben alleen wel een verzoek: Voordat u ons aanmeldt, zouden we graag een paar boterhammen en een glas water of melk willen. We hebben namelijk sinds gisteravond niets meer kunnen eten, ze hebben ons maar voor een dag noodrantsoenen meegegeven en daar waren we zo doorheen. Dus alstublieft! Daarna kunt u doen wat u wilt. Als u toch besluit om niets te melden kunnen we u misschien de komende dagen wel helpen met wat er gedaan moet worden. U kunt toch maar op halve kracht aan de bak, toch?” Plotseling draaide de grijze massa op volle toeren bij die boer. “Als jullie er zo bijlopen ziet iedereen op kilometers afstand dat jullie militairen zijn en ben je zo de Sjaak. Misschien heeft de vrouw nog wel wat overalls liggen die jullie zolang kunnen aantrekken, dan val je in ieder geval niet zo op.” Het leek er veel op dat de beslissing al was genomen. “Overdag kunnen jullie dan helpen en ’s avonds slapen op de hooizolder. Ik zal daar door de meiden wel wat eten en drinken laten brengen. Ze komen alleen maar eten en drinken brengen en verder geen gedonder hé! Want dan is het wel heel snel afgelopen.” We hebben een prima tijd gehad, hard gewerkt met de boer, gelachen met de meiden, een paar kippen geslacht om te grillen, worstenbroodjes gegeten en weggespoeld met wat trappistenbier! Het leven is goed. Na ruim anderhalve dag bracht de boer ons onopgemerkt terug naar De Rustende Jager. Een van de sergeants had ons echter in de gaten: “Die klootzakken hebben hulp gehad van die kloteboer, dat kan niet

anders!"
Een half jaartje later zijn we nog eens een keer een bakkie wezen doen bij die boer, wat een paar aardige mensen waren dat!

Rondjes lopen in de Drunense duinen

Routeklutskwijtheid

Jelle Schepers

Na de mulo moest je kiezen waar je wilde gaan werken. Het kantoor was een schrikbeeld voor mij, als jongen van het platteland opgegroeid met huttenbouwen en vissen. In de 3e en 4e klas lagere school hadden we een onderwijzer die prachtig kon vertellen over zijn tijd als dienstplichtig sergeant. Met een vriend ging ik naar de Koninklijke Militaire School.
Mijn eerste kennismaking met De Rustende Jager was toen ik als stagiair in begin 1964 werd geplaatst bij het 1e Depot Infanterie te Vught (Frederik Hendrikkazerne). Het was een zeer georganiseerde opleiding, helemaal ingesteld om voor zo'n 500 à 600 man, verdeeld over 4 compagnieën, in twee maanden tijd de Basisopleiding te verzorgen. Volgens mij ging er bij aanvang en einde van een lesuur een signaal en wee je gebeente als je eerder stopte. Een goede leerschool voor een beginnend instructeur!
Tijdens die stage was er ook steeds een bivak in de Drunense duinen. Op een van die dagen was er een koffiepauze gepland in De Rustende Jager. Precies op het afgesproken tijdstip moest je aankomen. Je werd opgevangen door de pelotonssergeant, afhangen (koppels en wapens afleggen) op de 'afhangplek'. Een soldaat hield de wacht bij de wapens en uitrusting. De rekruten konden terecht in het café en het kader (5 à 6 man) verbleef in een soort huiskamer. Oma zorgde goed voor ons en kwam nog een tweede keer met de koffiekan langs. We hadden zo'n 20 minuten, dan stond het volgende peloton (45 man en 6 man kader) al weer klaar. En zo kwamen de drie pelotons aan de beurt.
Op 1 december 1964 werd ik weer voor een jaar geplaatst bij het 1e Depot in Vught. Dus zes lichtingen van twee maanden met elke keer minimaal een keer bivak Drunense duinen en bezoek aan De Rustende Jager.

Je hoorde wel eens van die verschrikkelijke verhalen over mensen die verdwaald waren en pas dagen later werden gevonden. Zo was ik, al oefenend met mijn groep (15 man), afgedwaald naar het gebied ten oosten van de zandweg De Rustende Jager – Giersbergen. Een en al heuveltjes en op een gegeven moment kreeg ik in de gaten dat ik rondjes aan het lopen was. En de tijd om te verzamelen begon te dringen. Gelukkig scheen de zon en dus kon ik, met wat we geleerd hadden in de opleiding, het zuiden bepalen. En als je dan naar het zuiden loopt kom je vanzelf aan de rand van de Drunense duinen, dan rechtsaf en de geruststellende contouren van De Rustende Jager kwamen in zicht. En gelukkig net op tijd kon ik mij met de groep melden bij het verzamelpunt. Blamage voorkomen en niemand had gemerkt dat ik toch wel even last had wat in militair jargon heet 'routeklutskwijtheid'.

Herinneringen aan de militaire oefeningen in de duinen

De deur

Oud-marinier Dick Tielemans

In november 1965 ben ik aan de mariniersopleiding begonnen in de Van Ghentkazerne te Rotterdam. Als eerste moesten we al onze kleding voorzien van ons marinenummer. Met naald en draad en in rood. Zonder dat wij het in de gaten hadden kreeg je toen al een saamhorigheidsgevoel, omdat je elkaar moest helpen. De eis was namelijk dat iedereen gelijktijdig én op tijd klaar moest zijn. En de een was natuurlijk wat handiger dan de ander.

In februari 1966, pas een maand 16 jaar jong, gingen wij voor het eerste bivak vanuit Rotterdam naar de Loonse- en Drunense duinen. Met alle uitrusting die daarvoor nodig was en met de nodige zenuwen. Ik had nog nooit in, wat ze noemden, een puptent en een slaapzak geslapen, laat staan een week in een ijskoude winter moeten overleven in een zand- en bosrijke omgeving bij dag en zeker bij nacht. Al met al is dat eerste bivak mij bijgebleven als de dag van gisteren. Zeker ook omdat wij als afsluiting van het bivak in De Rustende Jager een feestje mochten bouwen, waarbij de nodige biertjes en andere sterk alcoholische drankjes werden genuttigd. In mijn jonge leven had ik daarvoor nooit meer dan een biertje of twee, drie gedronken en zeker geen sterke drank. Het met succes doorstaan hebben van het bivak onder deze weersomstandigheden en het afgepeigerd worden hartje winter gaven mij het gevoel van 'ouwe jongens krentenbrood'. Je kunt het wel raden, aan het eind van de avond werd ik total-loss afgevoerd door de voordeur, met behulp van twee klasgenoten in de slaapzak geduwd en in de puptent gerold. De slaapzak en dan hoofdzakelijk de muts van de slaapzak, heeft dienst gedaan als emmer. De rest zal ik eenieder besparen. Maar wat ik mij wel altijd herinnerd heb, ondanks dat ik de weg door de alcohol helemaal kwijt was, is de deur van het café waardoor ik meer dood dan levend was afgevoerd. Dat hele verhaal van het bivak en van die deur heb ik in de loop der jaren natuurlijk ook regelmatig aan mijn vrouw en vrienden verteld. Dan kwam altijd die vraag: 'Hoe kan je zo zeker zijn dat je onder die alcoholische omstandigheden en ook nog eens vijftig jaar geleden je dat voorval zo goed kunt herinneren?'.

Op een mooie zomerdag, drie jaar geleden, ben ik met mijn vrouw gaan toeren en zijn we toevallig expres bij De Rustende Jager uitgekomen om mijn verhaal kracht bij te zetten. Daar aangekomen en na een plaatsje op het overvolle terras bemachtigd te hebben, keek ik rond onder het genot van een lekker biertje of mijn verhaal van vijftig jaar geleden bewaarheid werd. Als bewijs voor mij en natuurlijk voor mijn vrouw en onze vrienden die in de loop der jaren dit verhaal van mij regelmatig aangehoord hadden. Ik zag natuurlijk een aan de tijd aangepaste voorgevel met terras, maar geen door mij beschreven voordeur. De moed zakte me bijna in mijn schoenen, dit verhaal kon ik nooit meer waarmaken. Maar bij het Korps heb ik geleerd dat je tot het gaatje moet gaan! Dus bij het volgende drankje vraag ik aan de vriendelijke ober of De Rustende Jager nog altijd in familiebezit is. Hij knikt bevestigend en ik vraag ondanks de topdrukte om mijn verhaal van vijftig jaar terug aan te horen. Nadat de ober mijn verhaal heeft aangehoord gaat hij naar de eigenaar en deze maakt meteen tijd vrij voor mij en leidt mij rond in een geheel nieuw gerenoveerde De Rustende Jager. Dan staat hij stil en wijst op een prachtig kozijn waarin dé deur, die meer dan 50 jaar in mijn geheugen staat gegrift, staat te pronken als eerbetoon aan de vorige eigenaars. De huidige eigenaar Jo, echtgenoot van Nelly, en ik kijken elkaar aan en krijgen tranen in de ogen.

Mijn vrouw en ik hebben een geweldige dag gehad die we nooit meer vergeten. En mijn reputatie als verhalenverteller is gered!

47 jaar nadat ik mijn geweer verloor

"Die Nelly toch"

Albert Gruythuysen
Rotterdam, oktober 2006

Wat fijn dat wij Nelly Klijn en haar man Jo hebben kunnen vinden in De Rustende Jager, waar zij nu eigenaar van zijn. U zult zich afvragen wat heeft schrijver dezes daar dan mee? Tijdens mijn militaire diensttijd was ik bij een oefening in de Loonse- en Drunense duinen mijn geweer verloren en laat Nelly dat na drie dagen toch gelukkig voor mij gevonden hebben, terwijl wij er twee dagen met veertig militairen naar gezocht hadden. Die Nelly toch. Zij was toen 16 jaar en nogal terughoudend. Ik wilde haar belonen met tien gulden. Dat wilde

zij aanvankelijk niet, maar na lang aandringen heeft zij het toch aangenomen. Dit alles is nu 47 jaar geleden. Nelly is een fantastische en mooie vrouw met het hart op de juiste plaats en ze heeft samen met Jo een mooie zaak waar het gezellig is.

Vergeef het de hongerige mariniers

Aardappelsalade

Theo Bakelaar

Het is al zo'n 55 jaar geleden, maar mij is het verhaal altijd bij gebleven, vooral als ik een grote schaal met overheerlijke salade voor me zie. Dan denk ik terug aan die reusachtige aardappelsalades van De Rustende Jager. Ik zat in 1964 voor twee weken op bivak in de Loonse- en Drunense duinen. Pittige oefening en afharden was het motto. We moesten zelf zien te overleven en aan ons kostje komen. Geen eten dus. Bij een late-avond-oefening kwamen wij met een klein groepje langs De Rustende Jager alwaar een partijtje bezig was. De geur uit de keuken was gewoon onweerstaanbaar. Na drie dagen weinig of niets gegeten te hebben was het zeer de moeite waard om sluipende via de achterzijde richting keuken te gaan. Een kok was daar druk met voorbereidingen bezig voor een flinke groep mensen. De schaal met aardappelsalade, die klaar stond bij het geopende raam, wilde maar niet weg gaan toen ik daartoe het bevel gaf. Ik zei voor de laatste keer "Ga weg of ik neem je weg". Je raadt het, de schaal volgde het bevel niet op dus namen we de schaal mee naar het bivak. Er werd zonder lepel of vork geschaft door de manschappen, gewoon met de handen. Oei, wat was het lekker. Na de schaal met vier man afgelikt te hebben werd deze netjes schoon afgeleverd bij De Rustende Jager.

Blindedarm-infectie

Midden in de nacht naar het ziekenhuis

Fred Hoogeland, kolonel der mariniers b.d.

Na een forse wandeling in de Loone- en Drunense duinen liep ik met mijn loopmaatje het terras op van De Rustende Jager. De naam is mij niet bekend vanwege het feit dat ik op slechts 15 km in Moergestel woon, maar vanwege de vele bivakken die ik daar meemaakte, eerst als baru (beginneling) en later als verantwoordelijk kaderlid. Tot aan de tachtiger jaren heeft zowel de landmacht als het Korps Mariniers intensief gebruik gemaakt van de Loonse- en Drunense duinen. Het was immers militair oefengebied. Duizenden (oud)militairen zullen er hun herinneringen aan hebben, en vooral ook aan De Rustende Jager. Als er een belangrijke (internationale) voetbalwedstrijd tijdens een bivak werd gespeeld dan wist het kader het meestal zo te plooien dat de opleiding/oefening even kon worden onderbroken om bij De Rustende Jager onder het genot van een biertje naar de wedstrijd te kijken. In de jaren '60 en '70 waren nog niet alle (krijgsmacht)regels in beton gegoten. Dat gaf openingen om zaken te ritselen (regelen). Diverse kaderleden van het Korps waren er snel achter dat het in- en uitladen van het vele pionier-materiaal (balken, jute zakken, planken, schoppen, prikkeldraad etc.) voor de talloze bivakken per jaar veel beter ter plaatse opgeslagen konden worden. De krijgsmacht had daarvoor geen plek. Dus werd met 'Jo' gesproken. Dat leidde tot een semipermanente opslag op het terrein van De Rustende Jager. Door de jaren heen heeft dat heel veel tijdrovend gesleep bespaard. 'Jo' is er nooit voor betaald.

In 1974 was ik als klasse-officier geplaatst bij de beroepsopleiding. Zoals gebruikelijk ging ik met enkele klassen op bivak in de Loonse- en Drunense duinen. Voor blessures of verwondingen was er zoals gebruikelijk een marinier ziekenverpleger toegevoegd aan de staf. Op een avond werd mij gemeld dat er een marinier in opleiding heftige buikklachten

had. Er werd besloten het nog even aan te zien, maar de klachten werden ernstiger. De ziekenverpleger was er niet gerust op en wilde de zieke marinier niet in een koude loopgraaf laten liggen. Er was geen ambulance aanwezig en ook was er geen mogelijkheid om te telefoneren. Ten einde raad werd besloten de patiënt naar De Rustende Jager te brengen waar hij in ieder geval warm en droog zou liggen. Het was inmiddels middernacht en alles natuurlijk in diepe rust. Jo werd uit zijn bed gebeld en de marinier werd naar binnen gebracht. De buikklachten hielden aan en verergerden. Om twee uur 's nachts heeft Jo toen de knoop doorgehakt en heeft hij de patiënt en de ziekenverpleger in zijn auto gezet en beiden afgeleverd in het ziekenhuis. Daar aangekomen bleek als snel dat sprake was van een acute blindedarm-infectie en moest er onmiddellijk worden geopereerd. Het is gelukkig allemaal goed gekomen. Jo vond het de normaalste zaak van de wereld dat hij had gedaan wat naar zijn oordeel nodig was. Het Korps is Jo veel dank verschuldigd. Namens die honderden (oud) mariniers wil ik jou en je echtgenote danken voor jullie inzet en hartelijkheid.
Ik wens jullie nog vele jaren in goede gezondheid in jullie mooie bedrijf.

Een beetje familie

Sport in de Koninklijke Landmacht en de "Rustende Jager"

Luitenant-kolonel b.d. Hans Wilmer

In 1977 ben ik, toen nog "kapitein Wilmer", garnizoenssportofficier van Den Bosch geworden. Dat was ook ongeveer de tijd dat het militair oefenterrein werd overgedaan aan Natuurmonumenten. Ook kwam het oriënteringslopen in Nederland van de grond. Hierbij is het de bedoeling om zo snel mogelijk een aantal posten in een terrein te vinden. Adjudant-onderofficier sportinstructeur Frans Kuys, een pionier in die sport en trainer van de militaire oriënteringsploeg, nam het initiatief om een oriënteringskaart van de Loonse- en Drunense duinen te maken. Onder leiding van twee Zweeds specialisten en samen met Nederlandse militaire oriënteerders werd deze speciale kaart getekend. Met deze kaart konden er wedstrijden worden georganiseerd op lokaal, regionaal en landelijk niveau. Hierbij was de "Rustende Jager" dikwijls het meldingspunt, het wedstrijdsecretariaat en de plaats van de prijsuitreiking. In die jaren ben ik vaak bij Jo Pijnenburg te gast geweest. Ook later, na mijn pensionering, kwam ik er nog vaak, nu met de paarden. In die ruim veertig jaar ben ik, naar mijn gevoel, een beetje familie geworden.

Bronnen

Algemeen Dagblad Reiswereld, “Via het kanaal naar de Sahara”, 16 augustus 2008

ANWB Kampioen
- “Brandend zand”, april 1998
- Inge Mink en Job Ligteringen, “Herfstwandelen”, oktober 2010

Archief De Rustende Jager

Archief parochie Johannes XIII, Sint-Lambertus Udenhout

Asten – van Lier, Angela van, gesprek 6 december 2018

Asten, Bert van
- Familiegeschiedenis Van Asten
- “Familie Van Asten” in “Over Unentse families deel 1”, een uitgave van ’t Schoor, heemcentrum voor Udenhout en Biezenmortel 2015

Beerens, Frans en Riki, e.a., “Elke zondagmorgen te gast”

Besselink, Ben, bijdrage over de Brabantse broeder, 6 februari 2019

Bie, Mark de, “Herinnering aan De Rustende Jager”, 5 maart 2019

Boer, Vincent de, “Broedvogels in het centrale deel van de Loonse- en Drunense Duinen”, 2013, https://www.sovon.nl/sites/default/files/doc/Rap_2013-32_Loonse_en_Drunense_DuinenZK.pdf

Bosch, Martin van den, “Goed horeca ondernemerschap”, mailbericht 24 augustus 2011

Brabant Recreatief, “Toeristische informatie Loonse- en Drunense duinen”, 2007

Brabants Dagblad
- Ben Ackermans, “Acht hectare bos gaat plat voor stuifzand”, 19 november 2009
- Annemiek Besselink en Bas Bierkens, “De natuur hier is te mooi, dat is ons nadeel”, 13 januari 1994
- Tiny Brouwers, “De mensen vernielen onbewust”
- Margot Buteyn, “Je kunt gerust door dit gebied ploeteren”, 4 februari 2002
- Margot Buteyn, “Het wonder van de natuur laten zien”, 18 mei 2002
- Barbara de Cloe, “Duinen lijken op een mini-Sahara”
- Tim Durlinger, “We moeten elkaar niet in de haren vliegen”, 12 augustus 1995
- Tim Durlinger, “Natuurliefhebbers als gidsen in de Loonse- en Drunense duinen”, februari 1997
- Joep Eijkens, “Leven en schrijven in De Rustende Jager”
- Joost Goutziers, “Mogelijk transferia bij duinen”, 27 maart 2000
- Joost Goutziers, “Koester het mulle zand”, 18 mei 2002
- Frans van Halder, “Bomen plat voor behoud ‘levende’ woestijn in Drunense duinen”
- Frans van Halder, “Dassenpopulatie groeit in Drunense Duinen”, 7 januari 2005
- Frans van Halder, “Hakken in Drunense duinen ligt erg gevoelig”
- Marlies van Iersel, “Uitbaters Rustende Jager gaan uitrusten”, 2007
- Marlies van Iersel, “Wandelnetwerk in duinen bijna klaar”, 27 januari 2009
- Marlies van Iersel, Platina bruiloft Pieter en Toos Verschuuren – Aarts
- Marlies van Iersel, “Mensen trots maken op de duinen”
- Kees Klijn, “Prominenten fietsen voor hun Piet Libregts”, 17 oktober 2004
- Twan van Lierop, “Ontberingen in Brabantse Sahara”, 14 augustus 1998
- Ron Lodewijks, “Natuurgebieden beter beschermd”, 22 mei 1999
- Ron Lodewijks, “Begin natuurherstelproject De Brand nabij”, 15 maart 2008
- Frans Post, “Lok bezoeker uit broze natuur”, 6 september 2014

- Paul Spapens, “Sint Jan van de natuur”, 21 december 1996
- Paul Spapens, “God schiep ook het klapzand”, 18 oktober 1997
- Margot Smolenaars, “Duinondernemers krijgen hun zin, concept-plan duinen teruggestuurd”, 21 mei 1999
- Nico Snels, “Het café, met name De Rustende Jager”
- Brigit Span, “Een woestijn tussen Tilburg, Waalwijk en Den Bosch”, 29 maart 1997
- Jody van den Tillaart, “File in het bos”, juni 2013
- “Overlast trimfietsers in de natuur valt mee”, 3 april 1991
- “Nationaal Park-status Duinen stap dichterbij”, 14 juni 1991
- “Duinen moeten autovrij”, 12 augustus 1994
- “Nieuwe borden in de duinen”, 13 oktober 1995
- “Feestweekeinde bij Rustende Jager”, 21 december 1996
- “Mijn honden moeten los kunnen lopen”, 3 maart 1997
- “Duinhoreca dupe van wegafsluitingen”, 25 maart 1997
- “Afsluiting werkt in praktijk niet”, 2 februari 1998
- “Je kunt hier verdwalen en goed ook”, 9 december 2000
- “Duinboeren willen bezoekerscentrum”, 5 november 2002
- “Centrum in duinen weer ter discussie”, 16 november 2002
- “Rustende Jager groter”, 27 oktober 2003
- “De Rustende Jager wil gaan uitbreiden”, 29 oktober 2003
- “Lentewandeling Loonse duinen”, 4 april 2007

Brabants Landschap
- “Historie en ontwikkeling van een bijzonder Brabants Landschap”
- “Brabant in de ban van buiten, natuurgebieden van het Brabants landschap”
- Internet, “de Brand”

Dam, Ingrid ten, gemeente Tilburg, Landschapspark Pauwels, februari 2019

Damen, John, “Te gast in het “paviljoen” te Udenhout”, artikel 1965

Dassenwerkgroep Loonse- en Drunense duinen, jaarverslag 2018

Denissen Jan, “Den Brand”, in Unentse Sprokkels 4, 2007

Denissen Jan, André van der Lee en Lambert Winkelmolen, “De Leemputten: in Unentse Sprokkels 2, 2005

Dik, Peter, herinneringen aan de tijd als soldaat aan de oefeningen in de Loonse- en Drunense duinen, Facebook

Ekkendonk, Bart van, interview 21 maart 2019

Gemeint, “Stilte en rust voor mens en dier”, 6 mei 1999

Giels, Jean-Jacques, “Onder de radar van de korpsleiding”, augustus 2019

Gisbergen – Timmermans, Mirella van, gesprek 26 april 2019

Goossens, Frans, interview 16 november 2018

R-J.C. Grootswagers, “De Rustende Jager”

Gruythuysen, Albert, “Die Nelly toch”

Houwe zo, periodiek van het Contact Oud Mariniers, “Vrienden van het korps worden nooit vergeten”, mei 2007

Iersel, Frans van, aantekeningen uit archieven betreffende De Rustende Jager, onder andere overzicht vergunningen

Iersel, Jan van, “Jan Peijnenburg, de eerste boswachter van de Loonse- en Drunense duinen” in “Straet en Vaert”, Loon op Zand, 2008

IJpelaar, Jack, interview 16 november 2018

IVN Oisterwijk, cursus Schimmels en Paddenstoelen

Kolsteren, Bert van, e.a., “Elke zondagmorgen te gast”

Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging afdeling Tilburg, “Een inventarisatie van de entomofauna van het natuurreservaat “De Brand” in 1990”

Laat, Jeroen de, “Hartenwens van een dementerende Vughtse klant”, *31 juli 2013*

Langenberg – van den Oetelaar, Corrie van den
- Herinneringen, 13 oktober 2006
- Interview 26 oktober 2018

Langstraat, “recreatie noodzakelijk voor stuifzandgebied”, 19 augustus 1995

Leije, “Rustende Jager over op vierde generatie”, 3 januari 2007

Libelle
- Serie over herfstwandelingen, 1995
- Yvette Schaap, “Loonse- en Drunense duinen”, 16 augustus 1999

Linden, Natasja van, gesprek 26 april 2019

Lommers, Henk, “De dood van een zwerver” in “Over Unentse families deel 2, hoofdstuk familie Lommers”, een uitgave van ’t Schoor, heemcentrum voor Udenhout en Biezenmortel 2015

Loo, Joost van der
- Familiegegevens Van der Loo – Broekmans, oktober 2018
- Correspondentie

Loo, Joost van der, Arjen Roos en Rianne Willems, “De Brand, mooi eigenlijk”, publicatie van de Stichting De Brand

Maas, Marcel, interview 6 december 2018

Maasroute, “Fietsexcursie vanuit Loonse- en Drunense duinen”, 29 juni 1995

Markus, Ans
- “Oude liefde roest niet”
- Mailbericht 5 februari 2019

Meester, Sabine, e.a., “Elke zondagmorgen te gast”

Meijden, Cees van der
- Gesprek 24 augustus 2018
- Tekstbijdragen met zijn herinneringen aan De Rustende Jager en aan de natuur eromheen, 25 augustus 2018

Nationaal Archief, archief ministerie van Defensie, map 88 (1961, besluitvorming over tankoefeningen in de Loose- en Drunense duinen), map 202 (Legeraard november 1976, agendapunt 1: memorandum “Beleid Oefenterreinen KL”) en map 795 (Legerraad 1989).

Nationaal Park De Loonse- en Drunense duinen
- Duingids
- Informatiemap
- Natuur- en recreatiekrant 2209, 2011 en 2012
- Schoolgids
- Website

Natuurmonumenten, documentatie, folders, tijdschriften

Nieuwsblad
- “Veel klachten over fietspaden in de duinen”, 20 juni 1986
- Ton de Jong, “Vakantieland Brabant worstelt met imago”, 21 maart 1989
- “Drunense duinen”, 11 augustus 1990
- “Drunense duinen”, 21 december 1991
- “Meer aandacht voor Loonse duinen”, 18 oktober 1993
- “Mariniers hebben de hele duinen al eens omgespit”, 20 april 1994
- “Schraal klapzand en bramenplukkers”, 5 augustus 1995

Nieuwsblad van het Zuiden
- “Piet van de Wiel verlaat na 33 jaar De Rustende Jager”, 1971
- “Herfstwandeling Udenhout had record aantal deelnemers”, oktober 1974 en vergelijkbare krantenberichten in volgende jaren
- Jan Smets, “Fietsen rond Tilburg, een ontdekking”, 17 april 1981
- “Crossers maken duinen onveilig”, 10 maart 1983
- “Toren bij Duinen lachertje”, 2 maart 1989
- “Grote parkeerterreinen bij Loonse- en Drunense duinen”, 11 maart 1989
- “Te veel loslopende honden in bosgebied”, 20 november 1989
- “Militairen weghalen uit de Drunense duinen, horeca niet gelukkig met besluit Defensie”, 4 mei 1990
- “Militair oefenterrein nog niet van de baan”, 5 mei 1990
- Servaas Smulders, “Recreanten lopen de Drunense duinen massaal onder de voet”, 1 augustus 1990
- “Gure wind waait door Loonse- en Drunense duinen”, 25 april 1991
- Karen Crooijmans, “Natuurgebied méér dan grote zandbak”, 3 maart 1994
- “Vertrek militairen brengt Nationaal Park dichterbij”, 22 april 1994
- “De ingangen van de Loonse- en Drunense duinen”
- “Auto’s en motoren weg uit de duinen”

Otter, Jan, interview

Pas – van Iersel, José van de, interview 26 oktober 2018

Peters, Henk, “Nationaal Park de Loonse- en Drunense Duinen”, in Unentse Sprokkels 12, 2015

Pijnenburg, Bert, gesprek 6 december 2018

Pijnenburg, Gea, interview 26 oktober 2018

Plan-je-uitje, https://www.planjeuitje.nl/blog/loonse-en-drunense-duinen/, artikel: ‘Alles over de prachtige Loonse- en Drunense Duinen.’

Plas, Corien van de, gesprek, 5 oktober 2018

Plas, Hariette van de, gesprek, 5 oktober 2018

Plas, Marjan van de, gesprek, 5 oktober 2018

Plas, Martien van de, gesprek, 5 oktober 2018

Plas, Sjaan van de, gesprek, 5 oktober 2018

Plus Magazine, Annemarie Bergfeld, “Hier stond ooit een bos”

Regionaal Archief Tilburg, https://wikimiddenbrabant.nl/Brand,_natuurgebied

Rosek, Bea, e.a., “Elke zondagmorgen te gast”

Ruijter, Anita, e.a., “Elke zondagmorgen te gast”

Sande, Jan en Marij van de – van der Wiel, gesprek 24 augustus 2018

Scheffers, Frank, “Onverdeelde duinen” in “Over Unentse families” deel 2, 2015

Schepers, Jelle, interview 16 november 2018

’t Schoor, heemcentrum voor Udenhout en Biezenmortel
- “Over ’t Odenhout”, 2017
- Verzameling krantenartikelen (1969-2018) inzake De Loonse- en Drunense duinen en inzake den Brand

Schulte, Peter, “Bewoners van den Brand”, in Unentse Sprokkels 10, 2013

Smeding, Huub, artikel, “Een vredige stilte in de Loonse- en Drunense duinen”

Splinter, Barend, column de Heusdense Courant

Stadsnieuws, “Genieten van de stilte door mens en dier”, 16 mei 1999

Stichting De Brand, Joost van der Loo, Arjen Roos en Rianne Willems, “De Brand, mooi eigenlijk”, 2010

Stork, Sonja, artikel “75 verschillende vogels in toekomstig nationaal Park de Drunense duinen, april 1994

Strien – Naerebout, Annemieke van, interview 26 oktober 2018

Telegraaf
- Isabel Michelotti, “Verdwaald in stuifzand”, 1 maart 2009
- “Natuurmonumenten wil af van militairen in aangekocht stuifzandgebied”, 26 januari 1991
- Reiskrant, Nico van der Zwet Slootmaker, “Drunense duinen, een wandelend paradijs”, 1 februari 1986
- Reiskrant, Rutger van den Hoofdakker, “Brabantse Sahara”, 2 juni 2012

Te Voet, wandelkrant, “Modderig moeras en steile stuifzanden”, juni/juli 1995

Tielemans, Dick, “De deur”

Timmermans, Louis, interview 16 november 2018

Tins, Gerrit, interview 1 februari 2019

Toorians L., ‘Zandloper’, Landschap en geschiedenis van Nationaal Park De Loonse-en Drunense Duinen en omgeving, Uitgeverij: Stichting Zuidelijk Historisch Contact, Tilburg 2008.

Trip, Liesbeth, gemeente Tilburg, Landschapspark Pauwels, februari 2019

Uit in Brabant, “Wandelen doe je in Brabant”, themagids Loonse- en Drunense duinen

Vaan, Bart de, De ontstaansgeschiedenis van de Loonse- en Drunense Duinen, Het Nationaal Park en het afwateringskanaal van Drongelen naar 's-Hertogenbosch, internetartikel binnengehaald op 27-02-2019 van https://docplayer.nl/12481685-De-ontstaansgeschiedenis-van-de-loonse-en-drunense-duinen.html

Veerkamp -Boogers, R, "Bert had zijn eigen plaatsje aan de grote tafel"

Vereniging Natuurmonumenten, "Nationaal Park de Loonse- en Drunense duinen", folder

Verhoeven, Gerard, gesprek 6 december 2018

Vet, Sieske de, krantenartikel "Doetjes hebben hier niets te zoeken"

Volkskrant, "Duinen zonder zee", 22 oktober 2011

Vries, Sander de, herinneringen aan de tijd als soldaat aan de oefeningen in de Loonse- en Drunense duinen, Facebook

Website van de familie Klijn, http://members.ziggo.nl/gvdassem/Klijn

Werdt, Cees de
- "Familie De Werdt" in "Over Unentse families deel 3", een uitgave van 't Schoor, heemcentrum voor Udenhout en Biezenmortel
- Aantekeningen uit zijn familiearchief, 13 januari 2018

Werkhoven, Han en Joop, "Vriendelijke groet van twee bezoekers uit Vught die zich bij De Rustende Jager thuis voelen", 2006

Wijk, Gien van, "Goeiemorgen mannen! Jo, koffie en één thee"

Wikipedia
- "De Brand (Nederland), een natuurgebied in Noord-Brabant"
- 'Nationaal Park De Loonse- en Drunense Duinen' binnengehaald op 03-02-2019 van https://nl.wikipedia.org/wiki/Nationaal_Park_De_Loonse_en_Drunense_Duinen

Wilmer, Luitenant-kolonel b.d. Hans, Sport in de Koninklijke Landmacht en de "Rustende Jager", oktober 2019

Your live, Consumenten Magazine, Frans Kapteijns, "Welkom in het Nationaal Park De Loonse- en Drunense Duinen", april 2006

Zon, Martijanne van, interview 26 oktober 2018, gesprek 26 april 2019

Colofon

Samenstelling
Dit boek is tot stand gekomen op initiatief van Jo en Nelly Pijnenburg, uitbaters van De Rustende Jager en is samengesteld onder verantwoordelijkheid van het Schrijversteam van ’t Schoor, heemcentrum voor Udenhout en Biezenmortel. De leden van het Schrijversteam zijn Luud de Brouwer, Lia Clement – Verhoeven, Jan Denissen, Kees van Kempen, André van der Lee, Wim Maarse, Arjan Robben, Annie van Roessel – Kolen en Frank Scheffers.

De tekst van hoofdstuk 1 is tot stand gekomen met dank aan Luud de Brouwer en Cees de Werdt. De tekst van hoofdstuk 6 is geschreven door Kees van Baest, Theo van den Berkmortel en Henk Peters. De tekst van hoofdstuk 7 is geschreven door Jan Denissen. De tekst van hoofdstuk 8 is tot stand gekomen met dank aan Jack IJpelaar en Jelle Schepers. In de hoofdstukken zijn katernen opgenomen over diverse onderwerpen. In geval de teksten zijn aangereikt door anderen dan het Schrijversteam van ’t Schoor zijn de namen van de schrijvers in het katern vermeld.

Het archiefonderzoek en de coördinatie is gedaan door een kernteam bestaande uit Jo Pijnenburg, Ria Vermulst – Klijn, Hein van den Berg en Kees van Kempen.

Bij het schrijven van de hoofdstukken is soms bewust gekozen om Udenhoutse begrippen en schrijfwijzen te volgen. Een veelvoorkomend voorbeeld. In keurig Nederlands is de officiële schrijfwijze *De Brand*. Maar vanouds wordt het natuurgebied in het Udenhouts dialect *Den Brand* genoemd. *Den Brand* is als het ware de in Udenhout gesproken eigennaam. In dit boek kiezen we consequent voor *Den Brand*.

Afbeeldingen
De afbeeldingen zijn afkomstig van:
- Familiearchief Klijn
- Foto’s Jozef van Kempen speciaal voor dit boek gemaakt op 1 februari 2019
- Veel foto’s Loonse- en Drunense duinen en den Brand uit de persoonlijke collectie van Jan Denissen
- Natuurfoto’s Leon Michielsen en Henk Peters
- Persoonlijk archief boswachter Theo van den Berkmortel
- Foto’s privé-archief Pieter van Tienhoven, in archief Natuurmonumenten Oisterwijk, met dank aan boswachter Irma de Potter
- Foto’s oorlogsmonumenten uit de collectie van Henk Peters
- Foto’s militaire oefeningen in de duinen van Jack IJpelaar Loon op Zand
- Fotoarchief Gien van Wijk
- Enkele foto’s gebouw De Rustende Jager van Kees van Baest
- Foto’s paddenstoelen van Ad Smits
- Foto’s Vlinders van Léon Michielsen

De gebruikte foto’s die ook zijn uitgegeven als ansichtkaart zijn gemaakt door de Udenhoutse fotograaf Pieter van de Plas. Zijn kinderen hebben ’t Schoor toestemming tot publicatie gegeven.

Lay-out en druk
De lay-out is verzorgd door Arjan Robben
Het boek is gedrukt bij drukkerij ELKA Tilburg.

Oplage
1000